

NÕUKOGUDE KOOL

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

Nr. 2

1946

✕

RK PEDAGOOGILINE KIRJANDUS
TALLINN

SISUKORD:

	Lk.
Punaarmee XXVIII aastapäevaks	57
Eesti NSV õpetajate vabariiklik nõupidamine 8.—9. jaanuaril 1946. a.	64
A. Pärl. Johann Heinrich Pestalozzi	74

Metoodikast.

Prof. E. J. Golant. Õpilaste iseseisvast õppetööst	84
A. Aret. Metoodiline töö koolis	90
E. Morgen. NSV Liidu ajaloo õpetamise põhilised ülesanded ja iseloom	107

Abiks õpetajale.

NSVL Liiduvabariikide geograafiast	112
--	-----

NÕUKOGUDE KOOL

EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI HARIDUSE RAHVAKOMISSARIAADI
PEDAGOOGILINE AJAKIRI

IV AASTAKÄIK

Nr. 2

Veebruar

1946

Punaarmee XXVIII aastapäevaks.

23. veebruaril 1946. aastal pühitseme võiduka Punaarmee XXVIII aastapäeva.

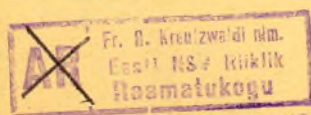
Punaarmee on Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni sünnitatud, mis kukutas kodanluse ja seadis oma eesmärgiks — likvideerida kõik ekspluateerijad ja rõhujad.

Marx ja Engels, Lenin ja Stalin on alati õpetanud, et oma vabastamise saavutab töörahvas vaid relvadega käes. Lenin kirjutas juba 1905. aastal: „Revolutsiooni armee on tarvilik sellepärast, et ainult jõuga saab lahendada suuri ajaloolisi küsimusi, ja jõu organisatsiooniks on kaasaegses võitluses sõjaline organisatsioon.“ (Lenin, Teosed, VII k.)

Kui varem meie maa revolutsiooniline proletariaat lõi oma relvastatud jõud võitluseks kodanlik-feodaalse korra vastu, siis pärast võimu haaramist kerkis ta ette võimsa revolutsioonilise armee loomise tarvidus sotsialistliku isamaa kaitseks.

Selleks, et lüüa tagasi vaenlased, kaitsta kodumaad ja säilitada nõukogude võimu, oli tarvis luua vana armee asemele, mis lagunes ja varises kokku ühes vana korraga, täiesti uus armee, proletaarset riigi armee, armee, mis ei teeni mitte rõhujaid, vaid rahvast ennast — töölisi ja talupoegi — ja mis ei ole mitte töörahva orjastamiseks, vaid vabastamiseks.

28. jaanuaril 1918. aastal kirjutas V. I. Lenin alla Nõukogude valitsuse dekreedile Töölis-Talupoegade Punaarmee loomiseks. Meie maa töötav rahvas võttis seaduse vastu suurima vaimustusega. Esimese kahe kuu jooksul astus vabatahtlikult Punaarmeesse üle 100 tuhande inimese.

3379

18. veebruaril 1918. aastal tungis üle meie kodumaa piiride saksa 400 000-meheline armee. Mõne päeva jooksul loodi kümned uued Punaarmee väesalgad. 23. veebruaril andsid need sangarlikud väeosad lahingus Pihkva ja Narva all purustava löögi imperialistlikule anastajale ja panid seisma ta pealetungi. See kuulus päev — Punaarmee sünnipäev — on nüüd Punaarmee ja kogu nõukogude rahva traditsiooniliseks pidupäevaks.

Peatselt algas imperialistlike suurriikide sõjaline interventsioon. Sisemise kontrrevolutsiooni ja välismaiste interventide ühendatud jõudude vihased rünnakud tõstsid esile armee laiendamise vajaduse. 29. mail 1918. a. võttis ülevenemaaline kesktäitevkomitee vastu dekreedid ülemineku kohta armee vabatahtlikega komplekteerimiselt sunnuslikule väeteenistusele.

Punaarmee kasvas, tugevnes ja karastus kodusõja tules. Lenini ja Stalini juhtimisel purustas Punaarmee meie maale sissetunginud imperialistlike suurriikide sõjaväed. Ta purustas imperialistide agendid: tsaari admiralid Koltšaki, kes kuulutas end „Venemaa ülemvalitsejaks“, valged kindralid Judenitši, Denikini, Krasnovi, Wrangeli, purustas valgepoolakate armeed. Punaarmee hävitas kõik kontrrevolutsiooni kolded ja kindlustas nõukogude võimu kogu meie maa ääretul territooriumil.

Võitluseks oli Punaarmeel kindel ja tugev tagala. Lenini-Stalini partei koondas kogu rahva isamaaliseks sõjaks võõramaiste vallutajate ja valgete kindralite vastu.

Määratu suurt osa etendas neil raskeil aastail V. I. Lenini sõber ja kaasvõitleja suur Stalin.

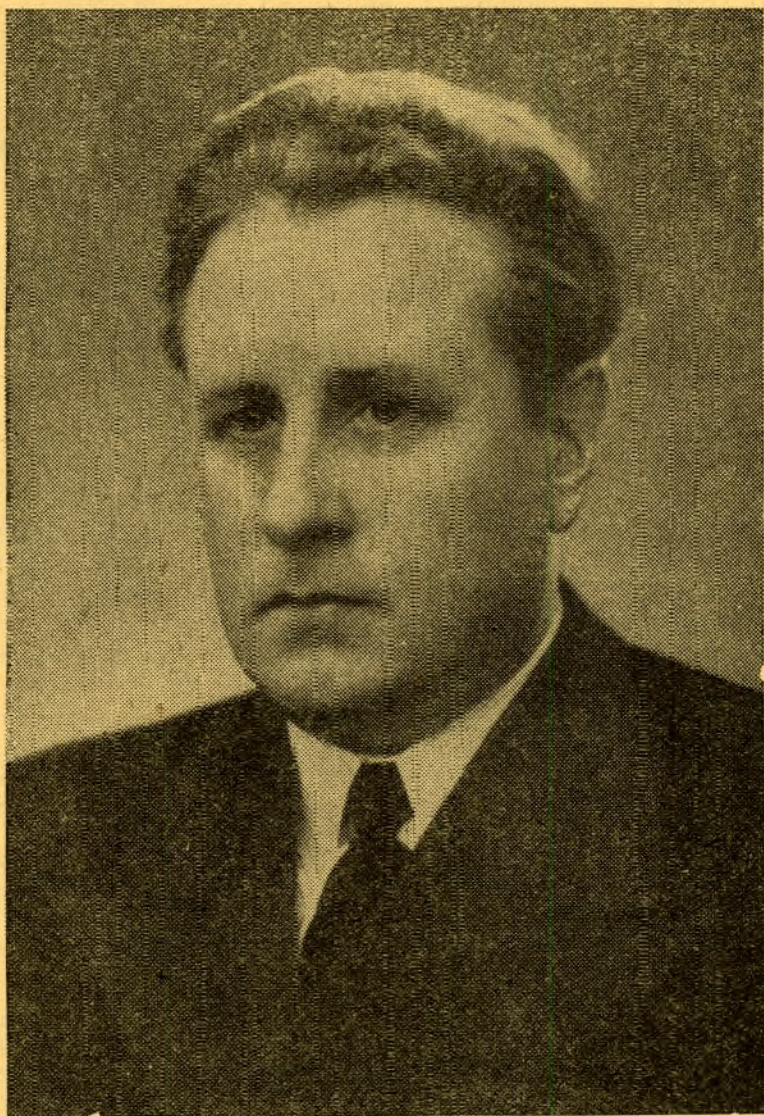
Iseloomustades sm. Stalini osa Punaarmee ülesehitamisel ja võitudes ütles K. J. Vorošilov: „Ei saa Nõukogude riigi relvastatud jõudude ajalugu ja ülesehitustööd lahutada sm. Stalinist. Ei saa rääkida ega kirjutada sm. Stalinist, ilma et ei räägiks ega kirjutaks Punaarmee sangarlikust ajaloost ja sangarlikest lahinguist, samuti kui ei saa rääkida ega kirjutada Punaarmeest, ilma et ei räägiks ega kirjutaks Stalinist, kes tihedas sõpruses Leniniga kindlustas ta aluseid juba tema hälli juures.“¹⁾

Kodusõja ajal oli Stalin alati seal, kus hädaoht oli kõige suurem, kus oli tarvis tugevat bolševistlikku juhtimist. Ja seal, kus oli Stalin, võitis Punaarmee alati.

Rahuaja olukorras Lenini-Stalini partei tõstab väsimatult Punaarmee võitlusvõimet.

Lenin ja Stalin on korduvalt õpetanud, et seni kui NSV Liitu piirab kapitalistlik ümbruskond, meie ei ole garanteeritud imperialistide uue sõjalise kallaletungi hädaohu vastu meie maale.

¹⁾ K. J. Vorošilov, „Stalin ja Punaarmee rajamine“.

NIKOLAI KAROTAMM

Eesti NSV saadik NSVL Ülemnõukogu Liidunõukogus, Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee esimene sekretär.

Partei, valitsuse ja isiklikult seltsimees Stalini hoolitsuse ja energia tõttu sai meie maa lühima aja jooksul üle oma sõjalisest mahajäävusest, luues kõige täiuslikuma sõjalise tehnikaga varustatud võimsa Punaarmee.

Aasta-aastalt kasvab Punaarmee mehaaniline võimsus. 1929. aastal tuli ühe sõduri kohta 2,6 hobusejõudu, 1934. aastal — 7,74 ja 1939. aastal — 13 hobusejõudu. 10 aasta kestel 400-protsendiline kasv. Ja seda veel armee tunduva arvulise laiendamise juures. Suure Isamaasõja lõpuks, 1945. a., 1939. a. arvud kümnekordistusid.

Kahurvägi suurenes 1929.—1939. a. jooksul 7 korda, tankide arv 43 korda, lennukid 6,5 korda.

Suure Isamaasõja lõppvõitlustes ainuüksi ühes rindesektoris, Berliini vallutamisel, tulistasid 22 tuhat Punaarmee kahurit.

1938. aasta suvel Jaapani sõjalis-feodaalne klikk, kes tegi katsed enda kätte kiskuda tükki meie pühast maast Kaug-Idas, sai lahingutes Hassani järve ääres raskesti lüüa. Neis lahinguis kroonis Esimene Punalipuline armee kuulsusega oma lipud. 1939. a. mais tungis Jaapani militaristlik kildkond kallale meile sõbraliku Mongoolia revolutsioonilise rahvaarmee piirivalvepunktidele Hainin-Goli jõe piirkonnas. Punaarmee kaitses Mongoolia Rahvavabariigi piire niisama otsustavalt kui oma kodumaa piiregi. 1939. aasta augusti lõpul hävitati täielikult kaks Jaapani keiserliku armee valikdiviisi. Võeti palju vange ja sõjasaaki. Selles võidukas sõjas sai Punaarmee karastada ja omandas suuri kogemusi.

Kui Poola riik 1939. a. kokku varises ja ta mannetud juhid — valitsus ja kindralid — häbiväärselt pagesid, jättes maa ja armee saatuse hooleks, ulatas nõukogude valitsus vennalikult abistava käe meie vendadele — lääne-ukrainlastele ja valge-venelastele. 17. septembril 1939. aastal läks Punaarmee Nõukogude valitsuse käsul üle endise Poola riigi piiri. Võites kõik raskused ja takistused täitis Punaarmee oma vabastusmissiooni: päästis kapitalistlikust orjusest 13 miljonit töötajat.

Soome valgekaartlus — ülemaailmse imperialismi tööriist — valmistus kümneid aastaid kontrevolutsiooniliseks sõjaks meie vastu. Jultunud käitumine läbirääkimiste ajal Nõukogude valitsusega Lenini kuulsal linna julgeoleku üle, nende läbirääkimiste katkestamine Soome valgekaartluse poolt ja lõpuks meie piirivägedele provokatsiooniline kahuritest tulistamine 26. nov. 1939. a. täitis ääreni meie kannatuskarika. 30. novembril 1939. aastal läksid Leningradi sõjaväeringkonna väeosad NSVL valitsuse käsku täites üle Soome piiri. Miski ei suutnud vastu panna vaprale Punaarmeele. Avastati Soome valgekaartluse riuad ja bandiitlikud võtted. Ei suutnud teda aidata ka rahvusvahelise imperialismi määratu abi. Punaarmee purustas „Mannerheimi liini“ kindlustatud vööd, sooritades kangelasteo, mille sarnast ei tunne ajalugu, ja kindlustas meie kodumaa loodepiiride julgeoleku.

JOHANNES VARES

Eesti NSV saadik NSVL Ülemnõukogu Liidunõukogus, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees.

Saadud kogemused võitluses Jaapani imperialistidega ja Soome valgekaartlastega kasutas Punaarmee juhatus sõjalise väljaõppe teostamisel Punaarmees.

Riigikaitse Rahvakomissar Nõukogude Liidu marssal sm. Timošenko teatas oma 7. nov. 1940 a. käskkirjas: „Kui suured ka on meie saavutused, meie — Punaarmee sõdurid — ei tohi upsakaks minna ega saavutustega rahulduda. Meie ei tohi sulgeda silmi selle kohta, et tulevases sõjas meil tuleb võidelda tugeva, kurikavala, tehniliste vahenditega küllastatud ja taktikaliselt hästi ettevalmistatud vastasega. Selleks, et „vähese verega purustada vaenlane, ei tohi elust mitte maha jääda, on tarvis hoolega tundma õppida ja täielikult ära kasutada kaasaegsete sõdade kogemused.“

S a a b u s a a s t a 1941.

Lääne-Euroopas saavutatud kergetest võitudest joovastunud Hitler rebib järjekordselt puruks sõlmitud lepingu ning tungib oma saagi-ahnete fašistlike röövbandiitidega kallale Nõukogude Liidu rahuar-mastavate rahvaste perele.

Sm. Stalin lausub oma 3. juuli kõnes: „Vaenlane on julm ja halastamatu. Ta seab endale eesmärgiks vallutada meie maid, mis on niisutatud meie higiga, haarata meie vili ja õli, mis on toodetud meie tööga. Ta seab endale eesmärgiks mõisnike võimu taastamise, tsaarivalitsuse taastamise, venelaste, ukrainlaste, valge-venelaste, leedulaste, lätlaste, eestlaste, uzbekkide, tatarlaste, moldaavlaste, grusiinlaste, armeenlaste, azerbaidžaanlaste ja teiste Nõukogude Liidu vabade rahvaste rahvusliku kultuuri ja rahvusriikluse hävitamise, nende saksastamise, nende muutmise saksa vürstide ja parunite orjadeks: kaalul on seega Nõukogude riigi elu või surm, NSVL rahvaste elu või surm, see — kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusesse.“

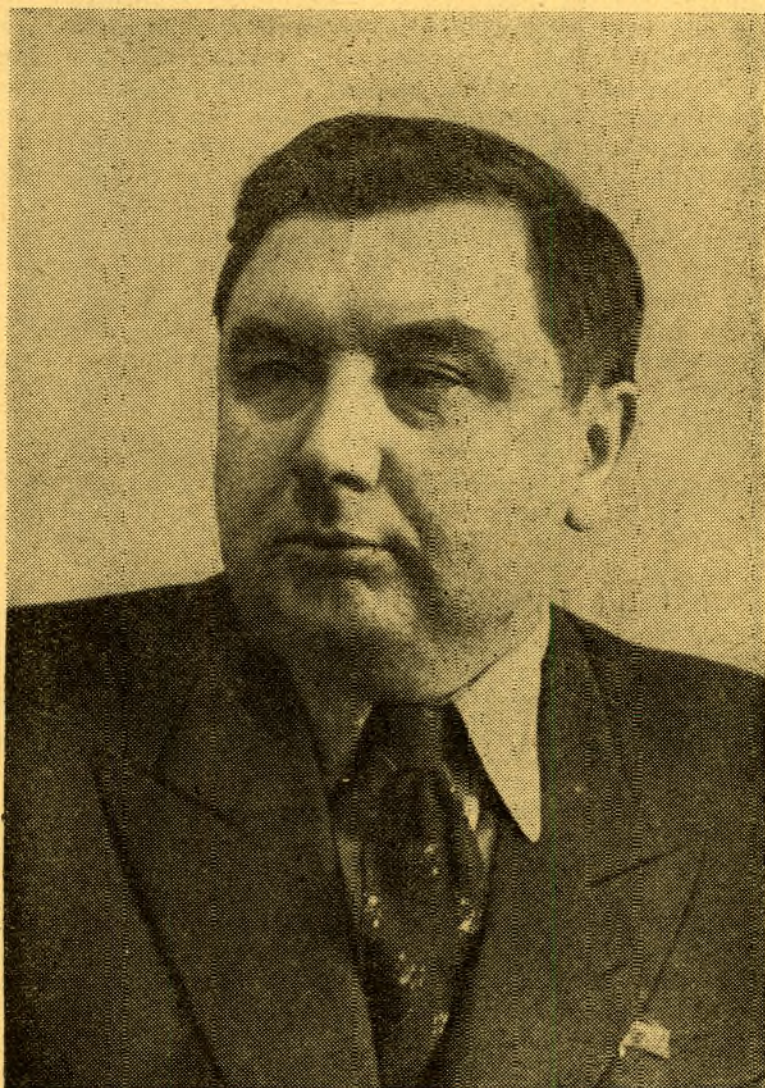
Fašistlikud röövjõugud vallutasid ajutiselt osa Nõukogude Liidu maa-alast.

Hitler ja Goebbels pasundavad hoobeldes tervele maailmale, et Punaarmee lennuvägi ja merejõud on hävitatud, Punaarmee on võitlusvõimetu, varsti vallutatakse Moskva tööstusrajoon ja talveks jõuavad fašistid Uuraliteni.

Kuid hooplejad ei arvestanud seejuures Punaarmee võimsuse aluseid, ei aimanud Kõrgema Ulemjuhataja sm. Stalini geniaalset ettenägelikkust.

Goebbelsi arvates oli NSVL tööstus halvatud, tegelikult aga Uurali piirkonna võimsad tehased ja õigeaegselt idasse evakueeritud tehased töötasid pingeliselt ja tulemusrikkalt. Uurali ja ida rajoonide raskestööstuse võimsus oli sm. Stalini viisaastakute saavutus.

Saabus aeg, mil Punaarmee asus pealetungile ja purustas Moskva all fašistide valikdiviisid, paisates need eemale meie suure kodumaa keskusest. Järgnes Stalingrad, sm. Stalinilt geniaalselt planeeritud ja teostatud kümme lööki fašistidele, mis jäävad sõjakunsti ajalosse meister-teostena.

ARNOLD VEIMER

Eesti NSV saadik NSVL Ülemnõukogu Liidunõukogus, Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu esimees.

Järgnes sangarliku Punaarmee võidukas ja peatumata pealetung.

Ületati Dnepr, Dnestr, Visla, Oder — ei olnud looduslikke takistusi, ei betoon ega teras valle, mida ei oleks suutnud ületada Punaarmee, ei leidunud fašistidel jõude, mis oleks suutnud pidurdada Punaarmee võidukäiku. Punaarmee jätkas oma pealetungi, kusjuures maailma kõikide vabadustarmastavate rahvaste lootus paremale tulevikule oli rajatud vaid Punaarmee edule.

Saabus 9. mai 1945. a. ja fašistlik Saksamaa kapituleerus tingimusteta.

Püsiva rahu aluste loomiseks Kaug-Idas ja oma liitlaste abistamiseks puhastas Punaarmee Jaapani imperialistlikkudest vägedest Mandžuuria, ja selle tulemusena kapituleerus ka Jaapan.

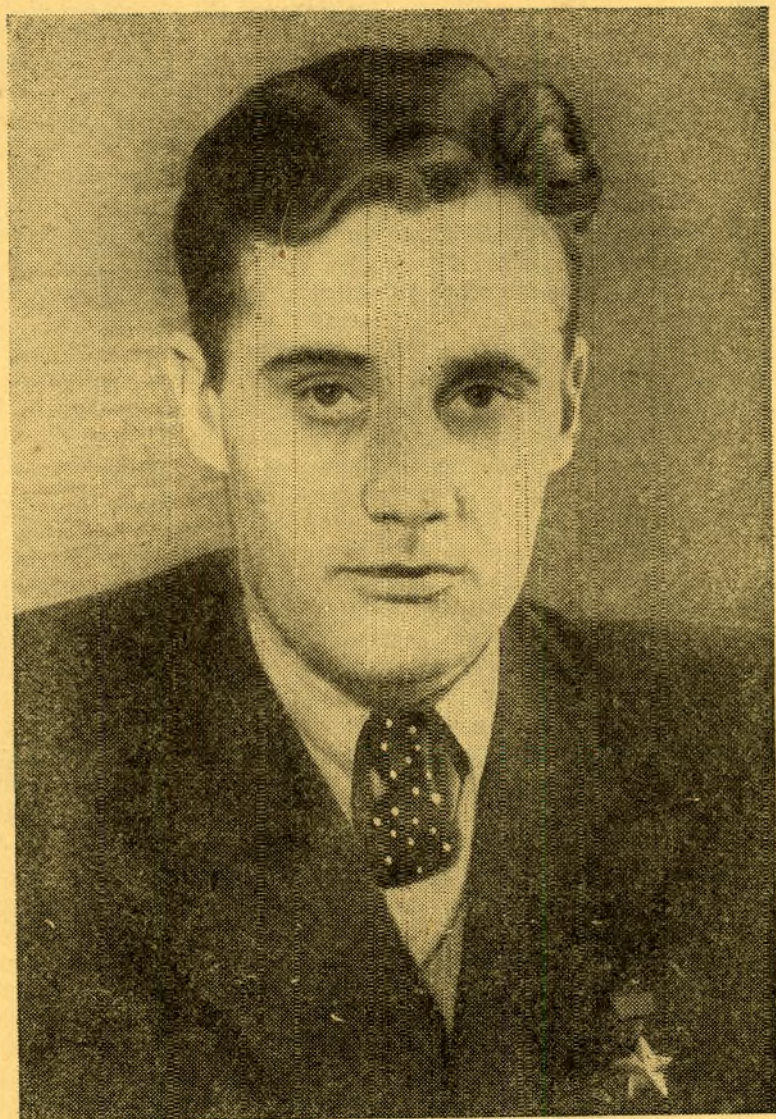
Tänapäeval — oma 28. aastapäeval on võidukas Punaarmee asunud rahuaegsele õppetööle. Kuid meie kodumaa iga kodanik peab meeles pidama, et kodumaakaitsmine ei ole mitte ainult Punaarmee, vaid kogu nõukogude rahva asi.

Meie noorsugu peab juba enne armeesse kutsumist õppima sõjaasjandust, karastama oma organismi, õppima distsipliini, täpsust, organiseeritust ja võitlemist raskuste ja takistustega. Seda on tarvis õppida juba maast-madalast. Tulevased kommunismi eest võitlejad ja kodumaa kaitsjad peavad olema raudse tahtega, kõrge teadvusega, kultuursed ning füüsiliselt hea vastupanuvõimega inimesed.

Eesti NSV õpetajate vabariiklik nõupidamine 8.–9. jaanuaril 1946. a.

Pärast aastast tööd vabastatud Nõukogude Eestis tuli Tallinnas 8.—9. jaanuaril kokku vabariiklik õpetajate nõupidamine, eesmärgiga teha kokkuvõtte möödunud poolaasta tööst, vahetada kogemusi ja püstitada teetähiseid edasiseks tööks. Nõupidamisest võttis osa üle vabariigi 10 haridusosakonna juhatajat, 33 koolide inspektorit, 141 keskkoolide ja seitsmeklassiliste koolide direktorit, 11 algkoolijuhatajat, 31 õppealajuhatajat, 5 sõjalise ala juhatajat, 1 pedagoogilise kabineti juhataja, 14 kommunistlike noorte organisaatorit ja 154 õpetajat. Nõupidamine algas ENSV RKN aseesimees N. Andreseni avasõnaga, millele järgnes Hariduse Rahvakomissari prof. J. Nuudi kõne 1945/46. õ.-a. esimese poole tulemustest. Prof. Nuut andis laiahaardelise ülevaate ENSV koolide edukäigust rahuaja tingimustes ja ütles kokkuvõetult järgmist:

„Vaatomata sellele, et sõda ja fašistlik okupatsioon on lõõnud raskeid haavu meie koolidele, on meie koolid teinud suuri edusamme. Hariduse Rahvakomissariaadi süsteemi kuuluvate koolide õpilaste arv on tõusnud 131 167 õpilasele, millest üle 125 000 langeb üldharidusli-

ARNOLD MERI

Eesti NSV saadik NSVL Ülemnõukogu Liidunõukogus, Nõukogude Liidu kangelane, ELKNU Keskkomitee esimene sekretär.

kele koolidele; eelmise õppeaastaga võrreldes on üldhariduslike koolide õpilaste arv tõusnud umbes 16,5 tuhande võrra, mis näitab, et eesti rahvas hindab nõukogude kooli ja püüab õppida, haridust saada, et alus, millele on ehitatud meie koolid, on terve, hea. Iseloomulik on, et möödunud õppeaastaga võrreldes on tõusnud 7. klassi õpilaste arv umbes 4 tuh. võrra, missugune arv on muide suurem kui möödunud õppeaasta 6. kl. lõpetanute arv. Teiselt poolt jätkavad möödunud õppeaastal 7 kl. ümmarguselt 7000 lõpetanust õpinguid keskkoolide 8 kl. 4650 õpilast, tehnikumides 2000 ja seminarides 250 õpilast. Järelikult on rõhuv enamus möödunud õppeaastal 7. kl. lõpetajaist asunud oma haridust jätkama. Need arvud on positiivsed ja näitavad, et eesti rahvas hindab haridust ega taha piirduda ainult I astme kooliga, vaid püüab võimalust mööda kasutada seda soodsat olukorda, mis nõukogude võim on teostanud meie töelistele, ja püüab jõuda võrdlemisi kõrgemale hariduslikule kvalifikatsioonile. Õpikute alal on meil poolaasta kestel juurde tulnud üle 40 uue, sisult paranenud ja metoodiliselt viimistletumat õpikut. Aasta kestel on meie õpetajate tase tunduvalt tõusnud. Õpetajate arv on tõusnud poolaasta lõpuks 5300 inimesele, kusjuures erakordsete abinõudega — seminaridega ja kursustega — on õnnestunud luua juba arenemisvõimeline noor õpetajaskond, kes pidevalt täiendab oma metoodilist kvalifikatsiooni. Selle hädavahendi kõrval on metoodiliselt ja ideoloogiliselt hästi ettevalmistatud õpetajate kasvatamine usaldatud 4 õpetajate seminari kätte. Koolimajade korrastamise alal on möödunud suvel suur töö tehtud ja enamvähem kõigile majadele anda kultuurne ilme. Need esimesed sammud kooli majandusliku taseme ja välise ilme parandamiseks on suures osas tehtud õpetajaskonna ja lastevanemate abiga, nõ. kodusel teel. Ilmset tunnustust nõudvate positiivsete sammude kõrval esineb meie koolielus veel rida teravaid puudusi, mille lätet tuleb otsida nii meie hariduselu keskuse — Hariduse Rahvakomissariaadi — kui ka kohapealsete haridusosakondade ja inspektorite ja koolide eneste töös.

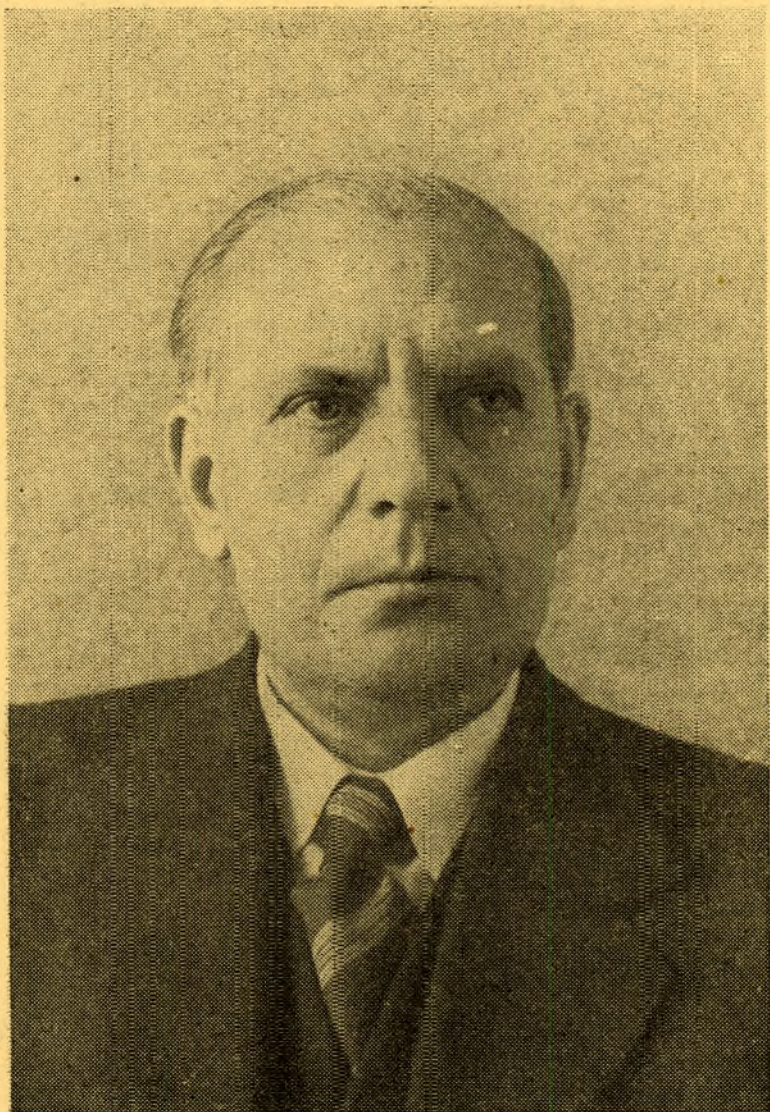
Meie linnades on äärmiselt terav koolirumide küsimus, sest näit. Tartu ennesõjaaegsest 32 koolimajast on säilinud ainult 18 hoonet, enamik kasutuselolevaist koolimajadest on vananenud ja väikesed, ei vasta tervishoidlikele tingimustele ega 7-klassise kooli nõuetele. Koolimajade küsimuse lahendamise teel ei saa meie enne kõnelda nõukogude koolist selle sõna täies mõttes, kuni meie pole lahendanud kultuurse välimusega ja avarate kooliruumide küsimuse. Koolide inventarist on suur osa hukkunud sõjategevuse ja okupatsioonivõimude talitusviisi tõttu, olemasolev inventar nõuab oma olulises osas põhjalikku parandamist ja täiendamist. Aasta kestel on meie tööstused andnud küll mitu tuhat koolipinki, mitusada koolitahvliit, kuid siiski on veel puudus klassitahvlite, kappide, toolide, lampide järele karjuv. Koolide õppevahendite kogud nõuavad hoolikat täiendamist ja siin peavad õpetajad koos õpilastega asuma olemasolevate õppevahendite parandamisele ja uute valmistamisele.

Professor JURI NUUT

*Eesti NSV saadik NSVL Ülemnõukogu Rahvuste
Nõukogus, ENSV teeneline teadlane, ENSV Hari-
duse Rahvakomissar.*

Majanduslike raskuste ületamine on meil siiski seevõrra õnnestunud, et me oleme suutnud kooli enam-vähem normaalselt tööle rakendada ja nüüd tuleb meie peamine tähelepanu pühendada koolide sisulisele tööle. Kuigi me oleme suurtes joontes teostanud 7-aastase koolikohustuse, ei saa paljudes maakondades ja linnades koolikohustuse täitmist pidada rahuldavaks. Põhjusi analüüsidest puutub silma, et rõhuvas enamusel tuuakse põhjuseks majanduslikku laadi raskused või õpilaste tööjõu kasutamine talumajapidamistes. Siin peame lähemal aegadel teostama murrangu. Koolikohustus peab muutuma kohustusest vajaduseks. Meie koolide tööd sisuliselt hinnates ja õppetöö tulemusi I poolaastal vaadeldes nähtub, et suurim mitterahuldava edasijõudmise protsent esineb emakeeles, millele järgneb matemaatika, vene keel jne. Meie lähim ülesanne on analüüsida, mis põhjusel on edasijõudmine neis ainetes mitterahuldav, ja need põhjused avastanud, suunata kõik oma pingutused nende kõrvaldamiseks. Kõigi nende puhtväliste tegurite kõrval, mis takistavad edukat koolitööd, peame aga suunama oma kogu tähelepanu eesti kooli sisulisele küljele, eesti kooli kasvamisele nõukogude kooliks. Selleks tuleb eesti õpetajatele püstitada järgmised eesmärgid: 1) nõukogude kooli peaeesmärk on kasvatada noortes tulist armastust nõukogude rahva ja ta saavutiste vastu; 2) nõukogude kool õpetab nägema Nõukogude Liidus kõige eesrindlikumat riiki, mille koosseisu kuulumine täidab iga kodaniku uhkustundega; 3) nõukogude kool õpetab mõistma, et nõukogude riik on loodud kalli verehinnaga töötavate hulkade poolt ennastsalgavas ja leppimatus võitluses kapitalistliku kurnamissüsteemi vastu; 4) nõukogude kool õpetab mõistma, et võitlus Nõukogude Liidu rajamise, kaitsmise ja kindlustamise eest on olnud võidukas tänu bolševike partei kaugenägelikule ja tervele juhtimisele, tänu Lenini ja Stalini geeniusele; 5) nõukogude kool õpetab mõistma, et sotsialismi võit vabastas töötavaid hulki ahelaist, mis takistasid rahva ja riigi jõulist majanduslikku ja kultuurilist arengut, põhjendasid endise tsaari-Venemaa poliitilise nõrkuse ning pidurdasid rahvaste õitsengut ja arengut; 6) nõukogude kool sisendab noortesse stalinliku rahvaste sõpruse vaimu; 7) nõukogude kool selgitab veenvalt, et Nõukogude Liidu rajamisega teostus inimkonna ajaloo suurim ajalooline murrang vabaduse ja õigluse triumfina, mille tõttu nõukogude võimu vastu võitlevad vaid pimeduse ja tagurluse pooldajad; 8) nõukogude kool sisendab noortesse kui progressi ja evolutsiooni kandjatesse vankumatut taht kaitsta Nõukogude Liitu ja nõukogude rahva au ja sõltumatust kõikide vaenlaste vastu, kasvatab noortes arusaamist, et kõrgel kultuurilisel tasemel seisev nõukogude patriotism on patriotismi kõrgeim vorm, millega ei kannata mingit võrdlust šovinistlik patriotism, mis pimesi rakendub reaktsiooni ja eksploatatsiooni teenistusse; 9) nõukogude kool sisendab noortesse arusaamist, et inimese õilsamaks tegevuseks on ühiskonnale kasulik töö; 10) nõukogude kool viib noori arusaamisele, et edukas loomine ja ehitamine nõuab püsivat ja pidevat õppimist, tutvumist nende tõsiasjadega, mis tuhan-

Professor ALFRED KOORT
Eesti NSV saadik NSVL Ülemnõukogu Rahvuste
Nõukogus, Tartu Riikliku Ülikooli rektor.

de te aastate jooksul on uuriva inimvaimu poolt avastatud, nõuab kindlakujulist ja püsivat teadmiste ja oskuste põhivara omandamist; 11) nõukogude kool tutvustab noori reaalses maailmas valitsevate seaduspärasustega, loodusnähtustiku sügava järjekindlusega, inimühiskonna elu ja arengu seadustega, rahva kultuurvaradega ja suurvaimude loominguga, andes seejuures ühtlustava analüüsi ja hinnangu sellele kõigele marksistlik-leninliku teooria õiges valgustuses; 12) nõukogude kool õpetab ja harjutab noori loogiliselt ning järjekindlalt mõtlema ning väljendama mõtteid õiges ja tabavas ning selges keeles; 13) nõukogude kool hoolitseb noorte jõulise füüsilise arengu eest, mis ei tohi maha jääda vaimsest arengust, sest iga nõukogude inimene peab osutama kehaliselt võimeliseks ja vastupidavaks selleks, et eduga täita sotsialistlikus ühiskonnas temale langev töö; 14) nõukogude kool õpetab hindama ühiselt suunatud ja kooskõlastatud kollektiivsete pingutuste ja ühiskondliku distsipliini tähtsust, hindama jõudu, mis peitub vastastikusel vastutustundega tsementeeritud ühises tahteavalduses ja töös; 15) nõukogude kool kasvatab kultuuriarmastust, karastab tahtejõudu ja seltsimehelikkust, teritab ausust, soodustab eriandekuse ja kõrgeväärtuslike individuaalvõimete väljaarendamist, teritab nõudlikkust enda suhtes, loob inimese, kelle püüdeks on olla oma rahva väärtuslikuks esindajaks.

Nõukogude Eesti õpetajail tuleb juhendada neist teesidest. Ta peab rakendama neid põhimõtteid ka väljaspool kooli, nõukogude ühiskonnas. Õpetaja peab olema nõukogude aktivistide aukohal, peab olema aktiivne seltskondliku elu tegelane. Käesoleval ajal toimivas hoogsas ülesehitustöös on kultuurilistel jõududel täita tähtis ülesanne — nad peavad olema selleks sillaks, selleks aktiiviks, mis ühendab ja seob parteituid masse kommunistidega ühise töö ümber. Meie rahvas on asunud Lenini-Stalini radadele ja sammub järjekindlalt neil radadel vastu õitsvale tulevikule."

Prof. Nuudi kõnele järgnesid läbirääkimised ja sõnavõttud, milledes Vändra keskkooli direktor Taperson, Mäo mittetäieliku keskkooli direktor Zeiger, Virumaa Haridusosakonna juhataja Kurn analüüsisid teravasti õppe- ja kasvatustöös toimuvaid eksisamme ja vigu ning näitasid konkreetseid teid ja vahendeid paljudest materjaalset laadi raskustest ülesaamiseks. Esimene tööpäev lõppes EK(b)P KK Kooliosakonna juhataja sm. Kure sõnavõttuga.

Teine tööpäev algas Rakvere Seminari direktori sm. Raami sõnavõttuga, kes rõhutas kollektivismi vaimu kasvatamise tähtsust kooli ühiskonnas ja kutsus õpetajaskonda üles vähem nurisema ja kunstlikult takistusi nägema materjaalseis piasasjades, enam aga nägema nõukogude korra, nõukogude kasvatusteaduse õilsaid jooni ja neist ammutama tuge töös esinevate raskuste ületamiseks.

Rida sõnavõtjaid rõhutasid õpetajaskonna suurt osatähtsust meie

GEORGI PEROV

*ENSV saadik NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste
Nõukogus, Partei Kontrollkomisjoni liige UK(b)P
Keskkomitee juures.*

maaühiskonna sotsiaalse palge kujundamisel ja kutsusid kõiki koosviibijaid rakendama kõik oma jõud meie eelseisva suurima ülesande — NSV Liidu Ulemnõukogu valimiste edukaks teostamiseks.

Pärast elavaid ja arvukaid sõnavõtte esines EK(b)P KK lektorite grupi ülem sm. O. Stein rahvusvahelise ülevaatega, millele järgnevalt EK(b)P KK Kooliosakonna juhtaja sm. Kure kõneles õpetajate ülesannetest eelseisvate valimiste teostamisel.

Kahepäevase intensiivse töö lõpul võeti vastu rida resolutsioone koolide poliitkasvatusliku ja õppetöö taseme tõstmise eesmärgil. Üldise vaimustatud aplausiga võeti vastu nõupidamiste üleskutse nõukogude Eesti õpetajaskonnale ja spontaanselt kerkis üles algatus saata nõupidamisest osavõtjate nimel tervitus Nõukogude Liidu rahvaste juhile seltsimees Stalinile, milles tõotati teadlike nõukogude kodanikena rakendada kõik oma jõud meie ühiskonna kasvatamiseks Lenini-Stalini teed mööda ja eesti noored kasvatada tublideks nõukogude patriootideks.

Nõupidamised lõpetas sm. N. Andresen sõnavõtuga, milles avaldas headmeelt, et õpetajad kui head nõukogude kodanikud ei lepi meie töös esinevate puudustega, vaid kritiseerivad neid teravalt, võitlevad aktiivselt nende vastu. Rööpselt meie kooli laiuti toimuva arenemisega peab aga toimuma veelgi intensiivsem arenemine sügavuti. Sellel teel tuleb asuda esmajoones õpetajaskonnal enesel tõsisele enesetäiendamisele. Nõukogude võim ja partei suhtuvad õpetajasse kui oma parimasse sõbrasse ja kaastöölisse, kui oma suure perekonna liikmesse, kel on nõukogude ühiskonnas täita erakordselt suured ülesanded.

Nõupidamine lõppes Eesti NSV hümniga. Koosolijad lahkusid rahuloluga, sest ühine vigade ja puuduste arutamine, ühine teotsimine, nende vältimine edasiseks tööks lähendas Eesti nõukogude õpetajaskonna liikmeid, sisendas neile tunde, et nad pole üksikud, ühiskonnast ära lõigatud töötajad, vaid et nad on suure pere liikmed, kes peavad tõsist võitlust uue põlvkonna kasvatamiseks sotsialismi kodumaale nende juhiste järele ja seda teed mööda, mille on rajanud Lenin ja mida on edasi arendanud Suur Stalin.

EDUARD PÄLL

*ENSV saadik NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste
Nõukogus, EK(b)P Keskkomitee propaganda-
sekretär.*

Johann Heinrich Pestalozzi.

(1746—1827)

A. Pärl.

Leidub suurmehi, kelle eluga on seotud suured murrangud inimkonna ajaloos, keda paratamatult tuletatakse meelde ja uuritakse, ent kelle isiksuse ette ometi pikkamööda langeb aegade udu ja kes muutuvad nagu kivististeks geoloogilistes kihtides, mis küll kõnelevad kunagisest võimsast elust, aga ometi on surnud. Johann Heinrich Pestalozzi, kelle sünnipäevast möödus 12. jaanuaril s. a. 200 aastat, elab aga meie keskel edasi. Tal on kogu inimkonnale mõndagi ütelda, mida seni pole veel kõikjal täiel määral mõistetud, või, kui seda on mõistetud, siis tuleb seda ikka ja jälle meelde tuletada, sest on midagi, mida inimene ei või unustada. See on, et ta inimene on. Millal siis veel, kui mitte nüüd, pärast kohutavat sõda, mil märatsev loom inimeses on äsja aheldatud, et tema üle inimsuse nimel kohut mõista, on tarvis kuulatama jääda Pestalozzi elavaid sõnu, mis kutsuvad tagasi inimsuse juurde!

Šveitsis Birri koolimaja lähedal asuva kalmistu ühesse hauakivisse on raiutud sõnad:

*„Siin hingab
Heinrich Pestalozzi*

*sünd. Zürichis 12. jaanuaril 1746,
surn. Bruggis 17. veebruaril 1827.*

Vaeste päästja Neuhofis. Rahvajutlustaja „Lienhardis ja Gertrudis“. Stanzis vaeslaste isa, Burgdorfis ja Münchenbuchsees uue rahvakooli rajaja. Itertenis inimsoo kasvataja. Kõik teistele, enesele ei midagi. Õnnistus tema nimele“.

Millal siis veel, kui mitte praegu, otsivad miljonid vaeslapsed isa, millal siis veel, kui mitte praegu, on tarvis neid eeskujusid, kes õpetaksid paljusid saama jälle inimeseks; millal siis veel, kui mitte praegu, on tarvis olla teistele rohkem kui iseendale. Inimsuse tee siit just algabki.

Heidame põgusa pilgu teekonnale, mida mööda Pestalozzi inimesena liikus inimsuse poole, raiudes oma nime nende südamesse, kes on valmis inimsuse nimel kõigile oma kätt ulatama.

Pestalozzi ise jäi 5-aastaselt vaeslapseseks, kui ta isa — väga osav Zürichi kirurg ja silmaarst — suri. Oma nooruse kohta ütleb Pestalozzi ise: „Ma kasvasin üles, nagu memmepoeg kunagi. Aasta-aasta järele ma ei tulnud ahju tagant välja. Lühidalt — kõik olulised vahendid ja äratused meheliku jõu, mehelike kogemuste, meheliku mõtlemisviisi ja mehelike vilumuste arendamiseks puudusid mul sel määral, kui ma neid just oma karakteri, oma individuaalsuse iseärasuste tõttu oleksin vajanud. Ma nägin maailma oma ema toa ja kooliruumide kitsaste

seinte vahelt. Kõigis mängudes ma olin oma kaasõpilastest kõige saamatum ja abitum, ent ometi ma tahtsin neist kõigist parem olla. See andis neile põhjust minu üle naerda. Üks neist andis mulle pilkenimeks „Heiri Wunderli von Thorliken“.¹⁾ Paljudele neist ma aga meeldisin oma hea iseloomu ja teenistusvalmiduse tõttu, aga nad teadsid minu ühekülgst, minu tahet olla osav ja minu hoolimatust kõiges, mis mind ei huvitanud“. Pestalozzi lisab sellele juurde, et ema õppus oli liialt täidetud „sõnadega ja kujutelmadega, mis ulatus nii kaugele, et me oma poisikesepäevil, pealiskaudsete kooliteadmiste juures kujutlesime, nagu võiksime end valmistada kreeka ja rooma kodanike eluks mõnes Šveitsi piiratud kantonis. Kui ilmus Rousseau „Emile“, siis haaras entusiastlikult minu ülimal määral ebapraktilist meelt see samal määral ebapraktiline raamat. Ma võrdlesin kasvatust, mis ma sain oma ema toanurgas ja koolis, sellega, mida Rousseau nõudis oma Emile'ile. Kodune kasvatus, kõigi klasside rahvakool, näis olevat halvas seisukorras, näis oma viletsuses parandatav Rousseau kiiduväärt ideedega“. „Emile“ kõrval avaldab Pestalozzile suurt mõju ka Rousseau „Ühiskondlik leping“. Ta astub „Patriootide Ühingu“ liikmeks Collegium Humanitatis'e õpilasena. See ühing võttis endale ülesandeks aidata kaasa talupoegade raske olukorra parandamisele. Selle ringi vastu tõstatatud süüdistustega seotult Pestalozzi isegi areteeritakse lühemaks ajaks. Ta ütleb edasi: „Rousseau ideed vabadusest äratasid minus tõsise soovi teenida rahvast. Ma otsustasin loobuda vaimuliku karjäärist (kõneldakse, et pärast paari ebaõnnestunud jutlust) ja õppida õigus-teadust, mis näis võimaldavat mulle olla kasulikum oma rahvale.“ Aga Pestalozzi nägi varsti, et kehtivad korraldused ja seadused olid tema vaadetega vastuolus. Üks Pestalozzi sõpradest, kes sellal suri, kutsus ta oma surivoodi juurde ja ütles ennustavalt: „Ma olen suremas ja sa jääd üksinda. Ära võta midagi ette, mis võiks sulle saada ohtlikuks sinu heasüdamlikkuse ja ülima usalduslikkuse tõttu. Otsi endale vaikne ja rahulik elutee, ja ära võta midagi kahtlast ette, ilma et sinu kõrval ei oleks keegi selge peaga inimene ja asjatundev mees, keda sa võiksid usaldada“.

See soov osutus väga vajalikuks. Varsti pärast seda Pestalozzi haigestus; tervenemult paneb ta oma raamatud kõrvale ja alustab põllumehe elu. Ta asutab Neuhofis isikliku majapidamise. Selleks tõukab teda ka soov elada talupoegkonna keskel, et vastavalt oma unistustele aidata selle rasket olukorda kergendada. Pestalozzi on veendunud, et tema poolt valitud elutee on õige. Ent ta ei oska õieti majapidamist organiseerida ja ta laostub majanduslikult täielikult, sattudes suurtesse võlgadesse. Pestalozzi oma sõnade järgi, tema elu unistus, lootus leida tähtsat ja kasulikku tööala, mis oleks keskendunud rahulikus, vaikes koduses ringis, luhtus täiesti. — Kapitalistliku korra paratamatu saatus neile, kes ideid hindavad kõrgemini kui rahapabereid.

1) „Heiri Imelik von Veidrik“.

Aga Pestalozzi vaim sellega ei murdunud. Ta otsustab asutada Neu-hofis kooli vaestele, et taotleda kasvatus ja õpetuse kaudu talupoegade olukorra parandamist. Nii asub Pestalozzi kasvatus ja õpetuse küsimuste juurde sotsiaalse reformaatorina.

Neuhofis asutatud vaeslaste kasvatusmajja koondab ta a. 1774 50 last. Alates orbude elu organiseerimisega, nende kasvatuses, asub ta nende töö organiseerimisele. Lapsed rakendatakse tööle põllumajanduse aladel ja töökodades. Töö kõrval pidi õpitama lugema, kirjutama ja arvutama.

Selleks ettevõtteks ta suutis oma suure entusiasmiga isegi Zürichi kaupmehi algul veenda, nii et need võlgade sissenõudmisega viivitasid. Ent peagi ebaõnnestus see plaan. Laste töö ühendamine õppimisega ei võimaldanud konkureerida eraettevõtjatega, kes püüdsid nagu tavali-selt talupoegadelt võimalikult rohkem välja pumbata. Ka juhtus isegi seda, et distsipliiniga harjumatud lapsed jooksid asutusest minema nii-pea, kui said kätte uued riided. Pestalozzi ütleb ise selle ajajärgu kohta:

„Ma elasin aastaid enam kui 50 kerjuslapse ringis, jagasin oma vaesuses nendega oma leiba ja elasin ise kui kerjus, et õpetada kerjustele, kuidas inimesed elavad“. Samad sõnad on raiutud ka Pestalozzi mälestussamba nišši, mis kujutab, kuidas ta kahe orvuga — poisikesega ja tütarlapsega — lohutava armastusega kõneleb.

Pärast 5-aastast pingsat tööd tuli Neuhofo vaesteaustus ometi majandusliku kokkuvarisemise tõttu sulgeda. Pestalozzit peeti täiesti kokkuvarisenud meheks, keda kuidagi ei saa enam aidata. Ta on sunnitud tervelt 18 aastat eemal olema tööst, mida ta kõigest oma hingest armastas.

See oli suurele pedagoogile vapustavaks tragöödiaks. Ta pühendub nüüd kirjanduslikule tegevusele.

Pestalozzi esimene teos „Uhe eraku õhtutund“¹⁾ avaldati Iselini aja-kirjas „Ephemeriden“. See teos sisaldab seeria üksikuid mõtteid tema kasvatus printsiipide kohta. See on esimene visand ehitusest, millele Pestalozzi pühendas oma elu. Kasvatus perekonnas, armastus kui kodu päike olid selles esitatud kasvatus edukuse vajalike tingimustena. Asjade tundmine ja nende täielik kasutamine elus, liigsete, tühjade sõnade puudumine, lapselik süütus ja uskumine jumalasse, ilma milleta sellal kasvatuses rääkimine ei olnud veel mõeldav, nimetati kasvatus Alfaks ja Omegaks. Need olid selle teose peamõtted.

Aasta hiljem avaldas Pestalozzi teise teose, mis kiiresti omandas üleeuroopalise kuulsuse. Berni Majandusühing andis Pestalozzile oma kuldmedali, millele järgnes rida teisi tunnustusi, kuna neil kodanluse õitsengu aastail olid tolleaegse ühiskonna juhtivad mehed täis entusiasmiga uute ideede vastu. Hinnates kõrgelt Pestalozzi demokraatlikke püüdeid, Prantsusmaa Seadusandlik kogu annab Pestalozzile Prantsuse aukodaniku nimetuse. Autasustatu vastab sellele vaimustatud kirjaga.

1) Abendstunde eines Einsiedlers (1780).

milles õnnistab verd, mida Prantsusmaal on valatud inimkonna parimate ideaalide eest, ja töötab pakkuda kõik oma jõud nende ideaalide teostamiseks.

Selle sensatsioonilise teose nimeks on „Lienhard ja Gertrud“ — lugu ühest emast, rahvaraamat, mis koosneb 4 osast ja mis publitseeriti a-il 1781—1787.

Pestalozzi kirjutas selle teose mõne nädalaga, ilma et ta ise oleks taibanud, mis ta tegi, nagu ta ise selle kohta ütleb: „Ma tundsin selle tähtsust, kuid ainult kui inimene, kes magades tunneb õnne väärtust“. Raamatu eesmärgiks oli pakkuda rahvale eeskujusid paremast kasvatusest, tõstes teda välja tegelikest rõhuvatest oludest ja looduslikest tingimustest. Ta ütleb: „See raamat oli minu esimene sõna vaese ja mahajäetud rahva südamesse. See oli minu esimene sõna kodumaa emadele“.

Hea loomuga, kuid nõrga iseloomuga müürsepa Lienhardi naine on selles teoses esitatud kõigi emade eeskujuna. Pestalozzi kirjeldab, kuidas see tubli naine korraldab oma kodu, kuidas ta kasvatab ja õpetab oma lapsi. — Autor näitab, kuidas lastele hea algõpetuse kaudu kindlustada vajalikke teadmisi. Kui see õpetus ja kasvatus algab õigelt ja toimub kohasel viisil, siis kasvab uus põlvkond, kel on karakterit ja taipu oma isiklikuks elukorralduseks ja ühiskondlikuks eluks. Nii kasvatatud inimesed suudavad kaitsta oma õigusi rõhujate vastu.

Aga oli vaja selliseid algõpetuse andjaid. Puudusid koolid, kus lapsed võinuks saada sellist igakülget kasvatust. Sellepärast ütleb Pestalozzi: „Ma tahan rahva kasvatuse anda emade kätte. Ma tahan selle koolist ümber istutada kodusse.“

Aga kuidas võib ema õpetada seda, mida ta ei oska? Autor püüab pakkuda selleks teadmisi ja kogemusi. Ema, kes täpselt jälgib tema raamatu printsiipe, võib kasvatada oma lapsi niisama hästi, nagu tunneks ta hästi kõiki teadusi. — Ja siin annab Pestalozzi emade kohta vist küll kõige kaunima iseloomustuse, mida vaevalt on kusagil ületatud.

„Sest ainult nemad loovad õiged kasvatuspaigad — elutoad, kus valitseb ja toimib õige kodune vaim, ja tõstavad selle pühaduseks, seega nad sarnlevad jumala päikesele, kes hommikust õhtuni oma teed käib: sinu silm ei märka ühtki tema sammu ja sinu kõrv ei kuule tema ruttamist, aga tema loojumisel tead sa, et ta jälle üles tõuseb ja jätkab maa soojendamist, kuni selle viljad on küpsed.“

Pärast „Lienhardi ja Gertrudi“ ilmumist veetis Pestalozzi veel 17 aastat Neuhofis.

Suure pöörde tema ellu tõi Prantsuse revolutsioon. Ka Šveitsis oli revolutsioon, millest Pestalozzi võttis osa. Loodi Šveitsi vabariik (1798). Nende pöördeliste sündmuste puhul toimub Pestalozzis murrang.

Tulnud koju tagasi ilma kingadeta, kerjuskepiga käes, olles andnud oma viimased rahad kerjusele teel, ilma ühegi toetuseta ja välise abita, ta töötab revolutsiooni esimestel päevadel: „Ma tahan saada koolmeistriks“. See soov sisaldab endas midagi rohkemat kui lihtsat

laste õpetamist kusagil kooli nurgas. Pestalozzi näeb selles tegevuses suurt sotsiaalset ülesannet ja võtab koolmeisteri tööd sotsiaalse reformaatori seisukohalt.

Ta ütleb: „Ma otsisin ka nüüd kodanlike pahede vanade allikate üldises paljastuses, kodanliku õiguse ja ta aluste kirglikes kujutustes ja üleskihutatud vägivalla-vaimu kasutamises rahva üksikute hädade vastu teed oma sihile . . . ma tundsin rahvast, ta metsistumise ja alandamise allikaid paremini kui keegi teine; aga ma ei tahtnud midagi, muud midagi kui nende allikate kinnitoppimist ja häda lõpetamist . . .¹⁾“

Sõjast oli jäänud järele hulk vaeslapsi. Pestalozzile tehti ülesandeks nende eest hoolitseda. St. Ursula konvendis Stanzis ta kogub 80 kerjuslast, kes on 4—10-aastased. Nende kohta annab ta kohutava kirjelduse kirjavormilises teoses „Über den Aufenthalt in Stanz“ (Viibimine Stanzis, 1799).

„Paljud tulid juurdunud kärnatõbistena, paljud vigaste peadega, kalgutsudes, täis söödikuid, nälginud nagu luukered, kollased, vigaste hammastega, silmadega täis hirmu; mõned olid jultunud, valelikud ja täis kavalust, teised olid vaesusest rõhutud, kannatlikud, ent usaldamatud, südametud ja jämedad“. Suur pedagoog oli siin täiesti ilma abilisteta, kui mitte arvestada üht köögiteenijat. Ennastohverdava tööga ta püüdis siin tõendada, et kasvatustöös on otsustava tähtsusega isalik, täis armastust ja andumust suhtumine õpilastesse, perekonnaprintsipiide teostamine koolis. Oma suhteid lastega kirjeldab ta oma sõbrale järgmiselt:

„Minu käsi oli nende käes ja minu silmad vaatasid sageli nende silmisse. Minu pisarad voolasid ühes nende pisaratega ja minu naeratus saatis nende naeratus. Nad olid väljaspool maailma, väljaspool Stanzi, nad olid minu juures ja mina olin nende juures. Nende toit oli minu toit, nende jook — minu jook. Mul polnud midagi, mul polnud majapidamist, sõpru, teenijat enda jaoks, mul olid ainult nemad. Olid nad terved, seisin ma nende keskel; olid nad haiged, olin ma nende kõrval. Ma magasin nende keskel. Öhtul olin ma viimane, kes söögi heitis, ja hommikul esimene, kes üles tõusis. Ma palvetasin nendega ja õpetasin neid ka veel voodis, kui nad magama uinusid, nad tahtsid seda nii väga.“

Vaevalt üks 10 lapsest tundis kirjatähti. Pestalozzi püüab ka siin õppimist kombineerida käsitööga. Ta paneb lapsed üksteist õpetama, vastavalt meetodile, mida Bell ja Lancaster ulatuslikumalt rakendasid. Ta nägisiin, milline suur tähtsus on kodusel kasvatusel rahvahariduse alal. Pärast mõnekuist laste viibimist tema poolt loodud perekondlikus, täis armastust ja päikesepaistet õhkkonnas, ta nägi, kuidas laste olukord oli muutunud, „just nagu talv on muutunud kevadeks päikese sooja paiste mõjul“. Oma eesmärkide kohta ta ütleb siin: „Minu mõte oli püüda lihtsustada õpetust nii kaugele, et iga tavaline inimene oleks võimeline oma lapsi ise õpetama . . . Ma püüdsin laste teadvusse juh-

1) Pestalozzi elavad sõnad, lk. 103, 104.

tida kõige väiksemagi asja, mis nad õppisid, et nad kunagi ühtki sõna ei unustaks, mis nad olid õppinud, ega kirjutaks halvemini ühtki tähte, mis nad olid kirjutanud kord hästi."

Aga Stanzis olekulgi tuli järsk lõpp. Viie kuu pärast sundisid sõjalolud siingi töö lõpetama. Pestalozzi juhiti nüüd rahvakooli õpetajaks Burgdorfi (Berni kantonis), kus varsti avati õpetajate seminar ja kuhu võeti vastu ka teatud hulk vaeseid lapsi. Burgdorfis tegelikule õppetööle asumine oli Pestalozzile otsustava tähtsusega. Alles siin õppis ebapraktiline mees kõige raskemat ja kõige vajalikumat — tegelikku õpetamist ja oli sunnitud oma meetodit täielikult välja arendama, millega ta Stanzis tegi algust. Seejuures kõlab pisut vildakalt, kui ta võtab omaks ühe asutuse külastaja sõnad: vous voulez mécaniser l'éducation! — Õigem oleks olnud öelda psühholoogiseerida, sest Pestalozzi püüdis siin orgaaniliselt tuletada kasvatuse vahendeid ja õppetöö käiku nende loomulikest põhivormidest, et neid psühholoogiliselt reastada, kuna ta oli selgusele jõudnud, et kasvatuskunst seisab oluliselt lapsele pakutavate muljete ja temas peituvate jõudude vastavuses ning harmoonias.

Pestalozzi teoreetiliste ja praktiliste otsingute viljana ilmub temalt a. 1801 tema kõige tähtsam pedagoogiline teos „Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi. Katse kirjades emadele juhatuset anda, kuidas nad ise oma lapsi võivad õpetada“.

Ka selles teoses jääb Pestalozzi truuks oma põhiolemusele, mille kohta ta ise ütleb: „Mu süda ei lakanud võimsalt pürgimast ainsale eesmärgile: hävitada vaesuse lätted, millesse ma nägin mind ümbritsevat rahvast uppuvat.“ Ka selles teoses ei unusta ta vajadust aidata kaasa talupoegkonna olude parandamisele. See asjaolu määras tema vaated kasvatuse organiseerimisele ja keskendas tema tähelepanu peamiselt algkoolile, algõpetuse metoodika läbitöötamisele. Ta kritiseerib teravalt kehtivat rahvahariduse süsteemi, mis tervikult kogu üldsusele, eriti aga kõige alamale rahvaklassile on täiesti kõlbmatu:

„Ma ei võinud salata, et kooliõpetus sel kujul, nagu ma seda teostatud nägin, põrnu ei kõlba suure üldsuse ja alama rahvaklassi jaoks, vähemalt sel kujul mitte, nagu seda teostatud nägin. Niivõrd kui ma seda tundsin, näis see mulle suure majana, mille kõige ülemine kord kiirgab küll kõiges täiuslikus kunstis, aga on eluasemeks ainult vähesetele inimestele; keskmisel korral elab juba rohkem inimesi, aga seal puuduvad trepid, mida mööda nad inimlikul viisil võiksid tõusta kõrgemale; ja kui nad himustavad natuke loomulikult sinna ronida, siis lüüakse neil käsi või jalg, mida nad võisid selleks tarvitada, ettevaaatuse pärast pooleks; alumisel korral elab arvutu inimkari, kel on ülemistega täiesti ühesugused õigused päikesepaiste ja terve õhu suhtes; aga ta jäetakse akendeta koobaste vastikus pimeduses mitte ainult enese hooleks, vaid seal puuritakse vägivaldselt silmad välja neil, kes julgevad pead tõsta, et vaadata ülemiste kordade sära poole.“¹⁾

¹⁾ Pestalozzi elavad sõnad, lk. 114.

Seejuures ei püüdnud Pestalozzi kooli puudusi lihtsalt üle kliisterdada, vaid oli veendunud, et neid tuleb juurtest parandada. See on ainult siis võimalik, kui õpetuse mehaaniline vorm alistatakse „neile igavestele seadustele, mille järgi inimvaim tõuseb meelelistelt kujutlustelt selgete mõistete ni“. Pestalozzi otsib nimelt seaduspärasest, vaimset mehhanismi, mille järgi inimvaim tõuseb tumedatelt kujutlustelt selgeile mõistetele, ja kujundab välja oma vaated „alghariduse“ ole-musele.

Ta väljub sellest, et inimese kasvatamine eeldab lapses peituvate jõudude ja võimete arendamist. Juba „äsjasündinus idanevad need võimed, mis peavad elu kestel arenema... Silm tahab vaadata, kõrv — kuulda, jalg — käia ja käsi haarata. Süda tahab uskuda ja armastada. Mõistus tahab mõtelda“... Elu ei ole midagi muud kui füüsiliste algete virgutamine, mis nüüd kõigest jõust püüavad areneda ja kujuneda; see pole midagi muud kui looma kujunemise virgutamine, kes tahab ja peab saama inimeseks“. Kuid selleks, et loom saaks inimeseks, on vaja harmoonilist arendust, mis eeldab ühtselt esinevate — mõistuse, südame ja käe — vaimset, kõlblist ja tehnilist kujundamist.

Mõistuse arengu suhtes arvas Pestalozzi, et põhimiseks ülesandeks on vaimsete jõudude ja võimete virgutamine, tegutsemisoskuse ja mõtlemisvõime arendamine — see on formaalne haridus. Ta osutas, et on tarvis intensiivselt suurendada mõistuse jõudusid, mitte aga ainult ekstsensivselt rikastada kujutelmadega.

Iga tunnetuse aluseks aga on vaatlus (Anschauung) selle sõna kõige laiemas mõttes, kõigi meelte aktiivsus, mis ulatub meeltest kõrgemale — kõigele isetehtule ja ise-läbielatule üldse. Isegi voorusest, usust ja armastusest ei tule mitte ainult rääkida, vaid neid tuleb näidata. Vaatluskunst on seega esimene õpetus. Sellega alustab ema. Seejuures tuleb väljuda meelelisest vaatlusest, s. o. ruumilisest ja küsida mitu ja mis-sugused esemed lapse silmade ees liiguvad, s. o. tuleb määrata nende arv ja vorm. Selle vaatlusega seostub otsekohe ka asjade nimetamine, sest alles sõna ja nime kaudu muutuvad asjad vaimu omandiks. Aga sellest ei piisa. Kui vaadeldavad omadused on määratud ja tuttavat, siis siirdutakse kirjeldusele ja mõiste määramisele. Peab lisanduma otsustamine harmoonias vaatlusega.

Õppimine peab arenema astmeti. Lapsele ei või midagi ette seada, milleks ta täiesti on võimeline, aga teda ei tohi ka millegagi koor-mata ega eksiteele viia, milleks ta ei ole võimeline.

Õpetus peab samm-sammult järgima lapse loomust ja igal punktil peatuma, kuni õpilane on selle kindlalt omandanud. Seejuures peab õpetaja ja õpilase vahel elav vastastikune suhtlemine esinema. Õpetaja ei pea mitte üksinda rääkima, vaid peab panema õpilase rääkima. Pestalozzi ei poolda puhast formaalset sokratiseerimist. Lapsed peavad leiutama tõesid vaatluse kaudu, et leiutusest rõõmu tunda. Ta nõuab,

et õpetaja austaks i n d i v i d u a a l s u s t e g a segaks vägivaldselt selle arengut ja omapära. Aga veel suurem väärtus on õpetaja individuaalsusel.

Teadmistel on Pestalozzi järgi ainult niipalju tähtsust, kuipalju nad aitavad kaasa vaimsete võimete kujundamisele — ta tahab ju i n i m e s i kasvatada. Sellepärast on ta kõige „palju“ vastane — vähe, aga see vähe põhjalikult! See kujundab ja kõvendab rahva jõudu. Seetõttu peabki ta teadmisi ilma oskusteta kurja geeniuse kõige halvemaks kinnituseks meie ajale ja nõuab meie vaimsete jõudude lihtsaid väljendusi, mis on kõigi, ka kõige keerulisemate oskuste aluseks, milles inimeste kutsealad seisavad. Vaatlusega liitub otseselt mõõtmine, joonistamine ja kirjutamine. Niiviisi arvas Pestalozzi, et ta leidis kolm elementaarjõudu, milles juurdub inimese tunnetus ja mis peavad määrama õpetuse üldised ja loomulikud seadused. Ja need on: k õ l a j õ u d, millest tuleneb keelevõime, meeeline kujutlusvõime, millest tuleneb v o r m i d e ja arvu teadvus. K õ l a, v o r m ja a r v on seega kolm looduse poolt tunnustatud ja inimese olemuses peituvat iga õpetuse lähtepunkti. Neile ehitaski Pestalozzi oma meetodi; milles see meetod üksikasjus seisis, ei ole käesolevate ridade ülesandeks.

Kõlbelise kasvatuse suhtes Pestalozzi väljub sellest, et inimesele on omased kolm alget: loomne, ühiskondlik ja kõlbeline. Kõlbeline alge ei pea endale allutama mitte ainult kõike loomset, vaid peab määrama ka ühiskondliku käitumise. Ainult kultuur, mis on rajatud isiku kõlbelisele kohustusele, võib kindlustada rahva tõelist arengut. Kõlbelise isiksuse, „inimsuse“ arendamine ongi kasvatuse eesmärgiks. Pestalozzi hüüab: Andke meile võimalus saada inimesteks, et me saaksime kodanikeks!

Pestalozzi väljus sellest, et ema hoolitsus ja armastus kasvatavad last juba kõige varasemas lapsepõlves. Ema armastus ja lapse füüsiliste tarviduste rahuldamine tema poolt kõvendavad vaimset seost ja kutsuvad esile lapse armastuse ema vastu. Sellega liituvad tänulikkus, usaldus, kuulekus. Ema laiendab armastuse pidevalt teistele inimestele, äratades neis austavat, usaldavat ja sõbralikku suhtumist. Samu vahendeid peab kasutama ka õpetaja. Ainult kool, mis meenutab perekonda, võib kindlustada kõlbelist kasvatust.

Religioosne sulas Pestalozzi juures kõlbelisega. Kuigi isiklikult paljudes väljendustes sügavalt religioosne, Pestalozzi oli otsustavalt tavajärgelise usuõpetuse — katekismuse tuupimise vastane. Ta ütleb oma teoses „Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi“:

„Äkki levisid tänavail . . . kuulujutud: Heidelbergi katekismus olevat hädaohus. See aga on Šveitsi reformeeritud usulistes linnades ikka veel toit, mille juures lastakse seista lihtkodanike ja popside lapsi sama kaua kui kõige rumalamaid talumatse külades, ja sa tead, et viimaseid sunnitakse seda õppima seni, kui nad peavad minema papi juurde lugema, s. o. kuni kihluseni.“¹⁾

1) Pestalozzi elavad sõnad, lk. 107, 108.

Poliitiliste olude muutusel viis Pestalozzi mõne aasta pärast oma asutuse Burgdorfist Münchenbuchseesse (1804). Ka siin ei olnud tal püsi, kuna ta pandi ühe oma mõtteosalise juhatusel tööle, mis tekitas vastastikuseid arusaamatusi. Juba järgmisel aastal siirdus Pestalozzi Iferteni (Yverdoni), kus kutsus ellu uue asutuse, mis omandab üleeuroopaliku kuulsuse. See väike, Neuenburgi järve ääres asuv linnake muutub filantropistide palverännakute kohaks, kes rändavad siia igast ilma-kaarest. Aastal 1809 allub siin Pestalozzile 50 õpetajat ja 165 õpilast paljudest Euroopa ja Ameerika mailt, lisaks neile veel 32 mujalt kooli komandeeritud õpetajat, et tutvuda Pestalozzi meetodiga.

„Võib olla sellest meetodist parimaks osaks oli kooli suletud perekondlik elu,“ ütleb O. Browning.¹⁾

Õpetajad ja õpilased magasid ja sõid koos, elades täielikku ühiselu. Siin kujundati Pestalozzi meetod üksikute algkooliainete kohta lähemalt välja. Siin võttis meie suur pedagoog oma kasvatusel põhimõtted kokku pikemas kõnes „Alghariduse ideest“²⁾, mida tuntakse ka Lenzburgi kõne nimetuse all (1809). Selle kõne suhtes nenditakse, et see kannab Pestalozzi abilise Niedereri paranduse jälgi. Aastast 1810 hakkas seegi asutus õpetajate omavaheliste tülide tõttu lagunema. Pestalozzi lootis kooli ellu kutsuda uuesti Neuhofis, kus ta oma viljakat, ent kirjut elukäiku alustas, kuid see katse ei õnnestunud. 1825. a. lõpetab Pestalozzi Ifertenis oma tegevuse, olles vahepeal katsetanud Iferteni lähedal Clindys veel ühe v a e s t e k o o l i g a. Ta pöördub 80-aastaselt Neuhofi poja-poja juurde tagasi, kus ta kirjutab oma viimse suurteose „Schwanengesang“ (Luigelaul, 1826), — lahkumislaulu, milles ta koos oma kasvatuseteooriaga (tunduvate muudatustega) annab olevatest elulookirjeldustest ühe huvitavama, kuigi liialt pessimistliku tagasisivaate oma elule. Ta lõpetab oma viimase teose sõnadega:

„Proovige kõike järele, säilitage head, ja kui teis endas midagi paremat küpseb, siis lisage see armastusega sellele juurde, mis ma tões ja armastuses teile neil poognail püüdsin anda. Ja ärge heitke vähemalt kõike minu elupüüetest kõrvale kui asja, mis on juba tehtud ega vaja enam edaspidist katsetust. See pole tõesti mitte veel lõpetatud ja vajab kindlasti tõsist kontrolli, ja seda mitte ainult minu ja minu palve pärast.“

Pestalozzi suri 17. veebruaril 1827 Bruggis ja maeti Birri.

Tema viimne soov on täiel määral teostunud. Pestalozzist on saanud kogu haritud maailma rahvakooli isa. Tema meetodilistest katsetest ja eksirännakutest on võrsunud kogu maailma algkooli õppeainete metoodika.

Kokkuvõttes tuleb märkida, et:

Pestalozzi suurus ei ilmne siiski mitte selles, mis ta õpetajana ja kas-

1) Educational Theories, London 1881.

2) Über die Idee der Elementarbildung.

vatajana või oma asutuste juhatajana isiklikult saavutas: neil aladel osutus ta küllaltki eluvõõraks. Ka ei seisa tema suurus meetodis, mida ta ise küll tähtsaimaks pidas ja mille kohta ta ütles, et see degradeeris ta enda selle meetodi paljaks mehaaniliseks tööriistaks — pidas ta ju kord oma meetodist isegi nii rangelt kinni, et isegi hoiatas lapsi metsa ja aasale laskmast, kuna puud ja taimed pole seal tundmaõppimiseks otstarbekalt reastatud! Ja lõppeks ei ole tema suurus ka mitte lapse loomuse ja inimarengu järgmise nõudes või õpetuse psühholoogilises põhjendamises, nii väärtuslik kui see oligi — isegi selles mõttes, et siit algas algkooli õppeainete metoodika. Pestalozzi peamine suurus seisneb tema pedagoogika demokraatlikus, sotsiaalses iseloomus. Püüdlus aidata vaeseid, talupoegi, elu võõraslapsi, püüdlus tõsta neid teadvusele nende rõhutud oleku üle, sotsiaalsete pahede juurde ja põhjuste otsimise, mida ta küll õieti nende täies tõsiduses ei osanud näha, tema legendaarne ohvrimeelsus ja armastus kõigi hüljatute vastu, tema võitlus inimsuse pärast muudavad ta kõikidele aegadele headuse ja armastuse elavaks eeskujuks. Hoolimata tema ühiskondlik-poliitiliste vaadete ebaküpsusest, hoolimata tema pedagoogilise süsteemi paljudest puudustest Pestalozzi kuulub oma ideedega, mida ta avaldas mõistuse, südame ja käe arendamise, näitlikkuse laialdase kasutamise kohta, õpetaja ennastohverdava töö nõudmise ja kõlbelise kasvatuse teostamise kohta progressiivse õpetajaskonna pedagoogilisse maailmavaatesse.

Pestalozzi avaldas hiiglasuurt mõju 19. saj. pedagoogika edaspidisele arengule. Algõpetuse metoodikud nii Lääne-Euroopas kui ka Venemaal (Ušinski, Korff jt.) toetusid Pestalozzi didaktilistele töödele.

Kasutatud kirjandus:

1. Ганелин, Ш. — Голант, Е. История педагогики. Москва, 1940.
2. Theobald Ziegler, Geschichte der Pädagogik, 5. Aufl. München, 1923.
3. P. Pöld, Pestalozzi elavad sõnad. Tartu, 1927.
4. A. Scharn, Geschichte der Pädagogik, in Vorbildern und Bildern, 25. Aufl. von W. Ewerding, Leipzig, 1909.
5. An Introduction to the History of Educational Theories, by O. Browning. London, 1881.

Õpilaste iseseisvast õppetööst.

Prof. E. J. GOLANT.

Teesid.

1. Nõukogude kool seab endale ülesandeks ette valmistada täiesti kirjaoskajaid, igakülgset arenenud, teadlikke ja aktiivseid uue ühiskonna ülesehitajaid. Selle ülesande lahendamisel on erakorralise tähtsusega õpilaste iseseisvuse arendamine, nende iseseisva tegevuse esile tõstmine õppe- ja kasvatustöö protsessis.

Lenin ütles, et „kui kommunist hakkaks kiitlema kommunismiga tema poolt omandatud valmis järelduste alusel, teostamata tõsiseimat, raskeimat, suurt tööd, orienteerumata neis faktides, millistesse ta peab kriitiliselt suhtuma, siis selline kommunist oleks väga hale“ (Lenin, teosed; venekeelse väljaande k. XXX, lk. 407). Loengus „Riigist“ Lenin pöördus kuulajate poole sõnadega: „... peaasi, et teie lugemise, vestluste ja loengute tulemusena omandaksite oskuse läheneda sellele küsimusele, — ainult siis teie võite ennast pidada küllalt kindlaks oma veenetes...“ (Teosed, k. XXIV, lk. 363).

Koolis laste iseseisvuse arendamise kõrge hinnang ühtib eesrindliku vene pedagoogika paremate traditsioonidega. Ušinski arvas, et kool peab „äratama vaimseid võimeid isetegevusele ja muutma selle harjumuseks; suunama lapse tegevust, aidates seal, kus vaja, ja jättes tegutsemise vabaduse seal, kus ta suudab ise tegutseda; arendama tahtmist ja võimeid omandada uusi teadmisi iseseisvalt, ilma õpetajata“.

UK(b)P KK 25. 8. 1932. a. määruses väidetakse, et „on vaja süstemaatiliselt õpetada lapsi iseseisvalt töötama, laialdaselt praktiseerides mitmesuguseid tööülesandeid, neid kokkukõlastades vastava kursuse omandamisega (ülesannete ja harjutuste lahendamine, mudelite valmistamine, töötamine laboratooriumis, herbaariumide kogumine, koolitalundite kasutamine õppeotstarbel jms.)“. Emakeele õpetamise asjus see määrus tunnustas tarvilikuks „võtta õpilaste õppetöö praktikasse iseseisvaid kirjalikke töid, grammatilisi arutlusi jms. nii klassis kui ka kodus“.

Suure Isamaasõja kogemused, teiselt poolt ka pärast sõjaaegse tegutsemise tingimused veelgi suurema teravusega tõstsid esile vajaduse ette valmistada töötajaid, kes oskaksid iseseisvalt hinnata olukorda, leida õiget lahendust, ületada tekkivaid raskusi.

2. Õpilaste iseseisvuse arendamisel, iseseisva töö esiletõstmisel eesrindlikud nõukogude õpetajad on saavutanud märkimisväärseid tulemusi, kuid üldises ulatuses saavutused on seni veel täiesti ebaküllaldataud. Usna sageli töö metoodika vanemates klassides erineb vähe 4.—5. klassidest. Õpetaja esitab kogu materjali, õpilased õpivad siis seda õpikute järgi; omandamist kontrollitakse kordava küsimisega. Õpilased lahendavad väga vähe selliseid ülesandeid, mis nõuaksid iseseis-

vaid vaatlusi, initsiatiivi, taipamist, loovtööd. Ulesanded ei raskene koos õpilaste edasijõudmisega. Täiendavat materjali koolitöös kasutatakse vähe.

Õpilaste iseseisvuse arendamine osutub tähtsaimaks vahendiks teadmiste formalismi ületamisel.

3. Iseseisva töö õigeks korraldamiseks on vaja silmas pidada kolme elementi, millest ta koosneb: organisatsioonilis-tehniline ja tunnetuslik iseseisev töö ning iseseisvus praktilises tegevuses.

Organisatsioonilis-tehniline iseseisvus eeldab: oskust koostada tööplaani, jaotada seda ajas, ette valmistada töökoht, ratsionaalselt lugeda materjali, kasutada käsiraamatuid, teha väljakirjutusi, koostada plaan, konspekt, fikseerida vaatluste ja katsete tulemusi, suuliselt ja kirjalikult esitada materjali, hinnata töö tulemusi.

Tunnetuslik iseseisvus eeldab oskust iseseisvalt koguda faktilist materjali, seda süstematiseerida, võrrelda, siduda uut materjali vanaga, leida õpitavate lausete kinnitamiseks uusi näiteid, hinnata õpitavat materjali, ja eraldada ebaselgeid küsimusi, teha mõningaid tuletusi. Loodusteaduste alal on vaja eriti märkida iseseisvaid vaatlusi ja lihtsaid pikemaegi kestusega eksperimente.

Iseseisva praktilise tegevuse hulka kuuluvad ühelt poolt suulised ja kirjalikud esinemised — referaadid, ettekanded, teiselt poolt — töötamine kabinetites ja laboratooriumides, põllul, töökodades jm.

4. Organisatsioonilis-tehniline iseseisvus on väga tähtis, kuna see ratsionaliseerib tööprotsessi. Põhimise tähtsusega on siiski mõttetööga seotud tunnetuslik iseseisvus. N. K. Krupskaja, läbi töötades Lenini õpetust, kriipsutas alla, et „on vaja õpetada lapsi lapsepõlvest peale kõigesse süvenema, on tähtis harjutada noori lapseast peale iseseisvalt mõtlema, äratada nende iseseisvat mõtet“ (Vožatõi“, nr. 5 — 1938). Eesrindlikud õpetajad taotleavad sügavat huvi aine vastu, õpilaste kõrget arenemist, eeskujulikku edukust just siis, kui õpetatakse iseseisvalt mõtlema.

Ometi asi ei piirdu sellega. Praktiline töö koolis samuti peab toimuma mitte ainult õpetaja vahetel juhtimisel, vaid ka enam-vähem iseseisvalt.

Õpilaste iseseisvuse õige arendamine nõuab, et iseseisev töö järkjärgult raskeneks niihästi üksikutes õppetöö viisides kui ka üksikuis õppeaineis, ja et see oleks kooskõlastatud klasside järgi. Ainult sel alusel on võimalik ratsionaalne edasiliikumine, iseseisvaks tegevuseks vajalike teadmiste ja oskuste süsteemi omandamine.

5. Õpilaste iseseisvuse arendamise protsessis on põhimine tähtsus õpilaste iseseisval töö. „Iseisvad mõtted tulevad ainult iseseisvalt omandatud teadmistest“ (Ušinski). Iseseisva tegutsemise õpetamiseks on tarvilik vastav töö tunnis; ainult sel alusel kodune töö ei muutu mehaaniliseks omandamiseks ja seda on võimalik ratsionaliseerida. Teiselt poolt väga suur tähtsus on iseseisva mõtlemise arendamisel klassivestluse protsessis.

6. Eesrindlike õpetajate kogemuste alusel võib määrata kindlaks mitmesuguseid viise õpilaste iseseisvaks loogiliseks tööks vestluse protsessis:

- a) Materjali üksikute elementide summeerimine.
- b) Materjali võrdlemine sarnasuselt ja erinevuselt.
- c) Omandatud reegleid ja seadusi tõestavate näidete leidmine.
- d) Uue ja varem omandatud materjali seose kindlaks tegemine.
- e) Reeglite iseseisev formuleerimine.
- f) Mittekeerulised iseseisvad tuletused.
- g) Omandatud teadmiste kasutamine uutes tingimustes.
- h) Isiklike kogemuste analüüsimine.
- i) Seltsimeeste avalduste, raamatu sisu hindamine.

7. Kooli vestlus võib keerukamaks muutuda nii sisult kui ka teostamisviisilt. Nii näiteks majandusgeograafia käsitluseks on esitatud alljärgnev süsteem keerustuvaist iseseisvaist töödest: rajooni või maa iseloomustus; üksikute rajoonide või maade võrdlus; majanduse omapära tegurite iseloomustus; ühe teguri mõju igakülgne iseloomustus; majanduslike sidemete iseloomustus üksikute rajoonide vahel; elementaarsete projektülesannete väljatöötamine läbivõetud kursuse alusel.

Muutes vestlust ta läbiviimise viisilt keerukamaks, eesrindlikud õpetajad peale otseste vastuste esitatud küsimustele rakendavad vanemates klassides järgmisi töid:

- a) ettevalmistatud vastused varem esitatud küsimustele;
- b) suulised esinemised vähese täiendava kirjanduse kasutamise alusel;
- c) vaidlused esitatud küsimuste kohta.

8. Õpilaste iseseisvuse arendamise seisukohalt tuleb esitada kodustele töödele järgmisi põhilisi nõudeid:

a) koduste ülesannete koostamine mitte ainult kordamistöedest, vaid ka töödest, mis eeldavad uue materjali omandamist ilma eelneva seletusega, üksikute küsimuste iseseisvat läbimõttlemist, omandatud teadmiste loovat rakendamist ja viimaks ka selliste tehniliste tööde läbiviimist, mis ei piirdu tundides tehtud töö kopeerimisega;

b) materjali läbimõeldud doseerimine, kuid koos sellega ka täiendava kirjanduse kasutamine, loovad kirjandid, loodusvaatlused koos materjali kogumisega, kodused katsed ja tehnilised tööd;

c) läbimõeldud instruktaaz, mis selgitab tööviise ja valgustab võimalikke raskusi, samuti teid nende ületamiseks;

d) individuaalülesannete andmine (ettejõudnud ja mahajäänud õpilastele);

e) vajaduse korral konsultatsioon ülesannete täitmise kohta.

9. Kooli algklassides on väga suure tähtsusega didaktilise materjali läbitöötamine, mis õpetab töötama tähelepanelikult, mõtestama üles-

annet, rakendama omandatud uutes tingimustes, vastutama täitmise eest. Suurt tähelepanu väärib enesekontrolliga seotud didaktilise materjali läbitöötamine (näit. lünkharjutuste täitmisel kasutada kõiki karbikesse asetatud tähti).

10. Raamatu kallal töötamise õpetamisel algkoolis on suurima tähtsusega seletava lugemise õige korraldus. Ülesanne seisneb selles, et kindlustada arusaamist teksti üksikutest elementidest ja nende vastastikutest seostest, et siduda raamatu sisu varem omandatud teadmisega, õpilaste isiklike kogemustega, otseste loodusvaatlustega, illustreeriva ja eksperimentaalse materjaliga. Nimetatud ülesandeid on võimalik täita, kaasa tõmmates õpilasi nende lahendamisele vestlustes, praktilistes töodes jne. Seletav lugemine sel viisil reeglina sisaldab iseseisva tegevuse elemente.

11. Iseseisvast tööst õpiku kallal on palju kirjutatud pedagoogilises kirjanduses, kuid seegi töö pole veel koolides laiemas ulatuses küllaldaselt kõrgusel. Õpetaja vähe õpetab töötamist õpiku kallal. Kõige sagedamini sellega tegelevad emakeele õpetajad. Kogemused aga on näitanud, et kõikide ainete õpetajad peavad õpetama õppimist õpiku järgi, et see ei käi üksi algkooli kohta, vaid vähemalt ka V—VII klasside kohta.

Esrindlikud õpetajad õppeaasta algul tingimata iseloomustavad uut õpikut, juhatavad, kuidas tuleb töötada, kontrollivad mõnedel teemadel, kuidas õpilased täidavad õpetaja juhatusi. Läbi võttes raskeid peatükke nad uuesti käsitlevad töötamist õpiku kallal: selgitavad, misugusel määral on materjalist aru saadud, kuidas õpilased on suutnud siduda uut materjali varem tuntuga jne.

Uldistades esrindlike pedagoogide kogemusi võib soovitada töötamiseks õpiku abil järgmist metoodikat. Töö juurde asudes õpilased peavad kõigepealt meelde tuletama tunnis esitatu ja läbi vaatama omad üleskirjutused. Sõltuvalt individuaalsetest erinevustest mõnedele õpilastele võib soovitada läbi lugeda korraga kogu ülesantud materjali, teistele aga — ainult väikesi, kuid sisult terviklisi osi. Pärast materjali läbilugemist õpilased peavad selle läbi mõtlema — eraldama tähtsamad juhtmõtted, selgitama endale tõestused, kui ka üksikute küsimuste vastastikuse seose. Töö lõpetamisele, alates kõige noorematest klassidest, peab järgnema omakontroll: selle mitteoskamine või sellest keeldumine töö kiirendamise otstarbel osutub väga sageli nõrga ettevalmistuse põhjuseks, kuigi on kulutatud palju aega.

12. Juba algkoolis on vaja hakata tarvitama saateainet ja õpetada selle kasutamist. 3.—4. klassides õpilane võib lugemisel kasutada sisukorda, üles kirjutada vihku raamatu nimetuse, mis selles temale meeldis, võib jutustada tunnis ta sisu. Keskmistes klassides õpilane peab oskama teha väljakirjutusi, koostada läbiloetu plaani,

esineda suulise referaadiga ühe või koguni ka mitme väikse raamatu kohta. Vanemates klassides tuleb nõuda mitte ainult ilukirjanduslike algteoste, vaid ka minimaalsel arvul marksismi-leninismi klassikute lugemist; õpilasi tuleb ette valmistada nende lugemiseks ülikoolis ja praktilise tegevuse protsessis.

Senise olukorraga võrreldes tuleb koolis tublisti suurendada ajalehele osutatavat tähelepanu. Peale informatsiooni poliitilisest, majanduslikust ja kultuurilisest elust ajaleht on tähtis ka veel seepärast, et ta toob täiendusi ja korrektiive läbivõetavale materjalile, annab materjali tegeliku eluga seotud ülesanneteks. Vanemate klasside õpilasi tuleb harjutada ajalehtede materjali plaanikindlaks valikuks ja süstematiseerimiseks, lühikeste referaatide koostamiseks, ajalehtedest vajalike teadete väljaotsimiseks. Nad peavad omandama harjumuse ajalehtede süstemaatiliseks lugemiseks.

13. Kohustuslike kirjalike tööde hulka koolis teatavasti kuuluvad omandatud materjali alusel, kirjandid. Suurim iseseisvus teostub kirjandeis. Ometi ka teistesse tööde liikidesse eesrindlikud õpetajad toovad selliseid elemente, mis muudavad neid treeningtöödest iseseisvat mõtlemist nõudvateks töödeks. Ulesanne seisneb selles, et kindlustada nende täitmisel raskuste järkjärgulist kasvu. Nii näiteks ärakirjutamise puhul võib üles seada järgmisi keerustusvorme: lihtne ärakirjutamine, valik-ärakirjutamine, ärakirjutamine koos allakriipsutamise ja seletamisega, koos juurdekirjutamisega või vormi muutmise, kirjaliku töö koostamine antud materjalide kasutamisel. Umberjutustusel võib tarvitada järgmisi keerustusvorme: lihtsa plaani koostamine, umberjutustus lihtplaani järgi, keerulisema plaani koostamine, lühijutustus, teeside koostamine. Tööde keerustumise põhijooned on seotud sisu raskenemisega ja neid on võimalik näidata vaid eraldi iga üksiku õppeaine jaoks (seoses nende õppeainete erimetoodikaga).

Eesrindlikud õpetajad alustavad kirjanditega pärast eelnevat tööd valismaterjali umberjutustusega. Ometi aga antakse kirjandeid juba 3.—4. klassides.

Eesrindlikud õpetajad algkoolis valmistuvad hoolikalt kirjandeiks, kasutades selleks antud teemale lähedaste piltide vaatlust, jutustusi, õpilaste elust, raamatute lugemist jne. Keskmistes klassides kirjutatakse kirjandeid kollektiivselt koostatud näitliku plaani ja soovitatud allikate alusel. Vanemates klassides juhatatakse õpilastele kirjandust ja nõutakse neilt endilt plaani koostamist, mõnikord ka täiendava materjali valikut.

Kirjandeid tuleb lasta koostada mitte ainult kirjanduse alal, vaid ka muudes ainetes — ajaloo, maateaduses, konstitutsioonis, samuti ka katselistes õppeainetes, näiteks suurte õpetlaste kohta, õpilaste poolt toimetatud vaatluste kohta. On otstarbekohane nõuda, alates VI klassist, üht kodust kirjandit kuus, jaotades neid õppeainete järgi.

14. Ülesannete kallal töötades eesrindlikud õpetajad algklassides kasutavad suure eduga käsitletud tüüpülesannete koostamist õpilaste eneste poolt. Kui ülesannete põhitüüpe arutatakse klassis, siis mõningaid kergeid tüüpe tuleb anda õpilastele iseseisvaks lahendamiseks.

15. 4.—5. klassides aritmeetika õppimisel on väga tähtis rakendada iseseisvat graafilist kujutamist; see harjutab ülesande lahendamiseks tähtsate täiendavate vahendite leidmist. Vanemates klassides samadel kaalutlustel tuleb laiaulatuslikult kasutada ülesandeid, mis nõuavad täiendavat konstrueerimist, samuti ka iseseisvat vaatlust või eksperimenteerimist.

16. Suurt tähelepanu tuleb pöörata loovtöö arenemisele laboratoorsete tööde läbiviimisel katselistes ainetes. Kõrvuti lühiaegsete vaatlustega tuleb praktiseerida kestvaid vaatlusi (näit. „elavnurgas“), väikesi eksperimentaaltöid, samuti ka eksperimentaaltööd nõudvate ülesannete lahendamist. Alates frontaalsete tööde organiseerimisega, tuleb hiljem seda kooskõlastada tööde individualiseerimisega, siis ka praktikumide organiseerimisega. Iseseisvuse tugevdamise otstarbel on soovitatav laiendada koduste eksperimentide kasutamist. On tähtis kaasa tõmmata õpilasi mõningate õppevahendite parandamisele ja valmistamisele, mis osutub väga kasulikuks seoses kulunud sisustusega.

Laboratoorsete tööde korraldamisel tuleb pöörata suurt tähelepanu tööde keerustamisele ühe õppeaine piirides. Nii näiteks vaatlusi zoologia alal võib raskendada järgmises järjestuses: ühe nähtuse vaatlemine ühe looma tegevuses teatud tingimustes (amööbi liikumine), mitme looma vaatlemine erinevates tingimustes (veeloomade toitumisviisid); mingi nähtuse pikaajalised vaatlused (liblika aremine); mitmekülgsed ja pikaajalised vaatlused küsimustes, millel on teaduslik või majanduslik tähtsus (metsa kahjurid).

17. Loodusteaduste läbivõtmisel on eriti tähtis korraldada iseseisvaid vaatlusi, materjali kogumist, samuti ka mõningate katsete läbiviimist looduses ja kooliaias. Suurte linnade koolid samuti peavad pöörama küllaldast tähelepanu niisugusele tööle, organiseerides koolivahelisi aedu, kui pole võimalust iseseisva aia soetamiseks.

Kooliaeda tuleb kasutada samuti ka darvinismi aluste käsitusel. Vanemates klassides suurlinnades on tähtis arendada noorte naturalistide tööd.

18. Iseseisva töö üheks kõrgeimaks vormiks tuleb pidada ettekandeid. Eesrindlike õpetajate töös need põhinevad mitme allika lugemisel, algallikate kasutamisel, iseseisvatel vaatlustel, peamiselt nad aga eeldavad materjali enam-vähem iseseisvat analüüsimist. Ettekandeid võib pidada seepärast ainult vanemates klassides, neid tuleb

anda hästi ettevalmistatud õpilastele ja neid peab tingimata siduma konsultatsiooniga. Ettekannetega seotud töö aktiveerimiseks tuleb mõningaid õpilasi osaliselt tutvustada täiendava kirjandusega.

19. Iseseisva töö läbiviimisel on oluliselt tähtis õpetada õpilasi, kuidas tuleb töötada. Õpetada tuleb eelkõige seoses konkreetsete ülesannetega. Positiivseid tulemusi annavad ka 1—2 ühisvestlust vanemate õpilastega selle kohta, kuidas peab õppima.

Metoodiline töö koolis.

A. ARET.

1. KOOLI METOODILISE TÖÖ MÕISTE JA ULESANDED.

Nõukogude kooli abistamiseks metoodilisel alal on loodud laiaulatuslik kooli metoodiliste asutuste süsteem. Sellesse kuuluvad: hariduse rahvakomissariaatide metoodilised osakonnad (sektorid, keskkabinetid ja koolide instituudid, õpetajate täiendusinstituudid, linna, rajooni pedagoogilised kabinetid ja kohalikud metoodilised ringid. Ka nõukogude Eestis on see süsteem rajatud. Teotseb Hariduse Rahvakomissariaadi Metoodiline Sektor. On asutatud vabariiklik õpetajate täiendusinstituut (põhimäärus kinnitatud ENSV RKN poolt 23. juunil 1945; vt. ENSV Teataja 1945, 25), mille koosseisu kuulub 14 erialalist kabinetti. Igas maakonnas töötab maakondlik pedagoogiline kabinet (põhimäärus kinnitatud 1. sept. 1945. a.), neid on kokku 10. Maa-asulais töötavad kohalikud metoodilised ringid (põhimäärus vt. „Nõuk. Õpetaja“, 1945, nr. 31). Nende arv ulatub 130-le.

Nõukogude Eesti koolil aga on veel ees metoodilise töö järjekindlam rajamine koolis endas, mis lähemal ajal tuleb teostada.¹⁾

Kooli metoodilise töö all mõistetakse koolis toimuvaid üritusi, mille eesmärgiks on õpetajate tööoskuse paremustamine õpetustehnilisel, pedagoogilisel, aga ka administratiiv-organisatoorsel alal.²⁾

Metoodilise töö mõistele on lähedane õpetajate edasiharimise mõiste. Kuna edasiharimise mõistesse kuulub peamiselt teatavate valmisharidushüviste retseptiivne omandamine, on metoodilise töö mõiste kujunenud laiemaks — lisaks valmismaterjali omandamisele, õpingule, kuulub siia ka õpetaja loov töö oma tööabinõude ning võtete kujundamisel, omade ning teiste tegelike kogemuste uurimine ning kasutamiselevõtmine.

Koolis tegelikul õppe- ning kasvatustööl olles laiendab ning süvendab õpetaja alatasa oma teadmisi, niihästi kutsealalisi kui üldisi, paremustab oma tööoskust, taotleb pedagoogilist meisterlikkust.³⁾ Selle

1) Vastavalt „Kooli metoodilise töö põhimäärusele“.

2) Metoodilisele tööle tõmmatakse kaasa ka vanem pioneerijuht, komsorg, lastevanemate aktiiv, kooliarst jne.

3) Vt. kirjutus „Pedagoogilise meisterlikkuse alustest“. „Nõukogude Õpetaja, 1945, nr. 50.

allikateks on: 1) õpetajate ettevalmistusasutusest kaasa toodud varustuse kasutamine ning edasiarendamine, 2) pedagoogilise, didaktilis-metoodilise, teadusliku, populaarteadusliku, poliitilise ja ilukirjanduse, ajalehtede ning ajakirjade lugemine, 3) isiklike töökogemuste jälgimine ja neist õpiste ammutamine, 4) teiste õpetajate töökogemuste kasutamine, 5) loengute, referaatide, kursuste kuulamine jne.

Ei vaja põhjendust kõige selle tarvilikkus. Edasiarendamise ülesanne õpetajal ei lõpe, sest elu rühub edasi ja õpetaja ning kool ei tohi maha jääda aja nõudeist.

Eesti õpetaja on tuttav edasiõppimise probleemidega. Õpetajate kursusi, loenguid õpetajaile jms. on alati olnud.

Ometi on eesti õpetajale üsna võõras metoodiline töö selles mõttes, nagu teda tunneb nõukogude kool, nagu teda tehakse igas nõukogude koolis, rääkimata sellest, et meie õpetajaile on täiesti uudseks alaks nõukogude kooli metoodiliste asutuste laialdane süsteem. Suures ulatuses uudseks on meie õpetajaile metoodilise töö põhiidee ise — tegelike töökogemuste uurimine ja nende kättesaadavakstegemine teistele.

Sel alal esines eesti koolis pioneerina Joh. Käis ja tema koolkond. See, mida nad nimetasid kooliuuendustööks, oli eesjoones metoodiline töö, tegelike töökogemuste uurimine ja üldistamine. Käis ja tema kaaslased ei piirdunud tavalises kirjanduses leiduvate enam-vähem teoreetilist laadi, kabineti laua taga välja mõeldud näpunäidetega, vaid võtsid uurimisele omad isiklikud kogemused, võtsid käsile koolitöö kõige praktilähedamad probleemid.

Joh. Käisi ja tema koolkonna töö metoodilisel alal on dokumenteeritud järgmistes väljaannetes: Võru õpetajate seminari aastaraamatud „Teel töökoolile“ I—IV (1924—30), koguteoses „Uusi teid algõpetuses“ (1931—33) ühes paljude lisadega; ajakirjades „Pedagoogiline ühing „Võru Seminar“ — Teated“ I—LXX (1932—40) ja „Kooliuuenduslane“ (1934—40), peale selle vähemal määral teistes pedagoogilistes ajakirjades. Joh. Käis ja tema kaastöölised olid meil esimesed, kes hakkasid pedagoogilis-metoodilisi küsimusi uurima koolitöö protsessis endas, oma töös. Seepärast võib neile vaadata kui metoodilise töö rajajatele eesti koolis. Nende sulest on ilmunud suurel hulgal tegelikust koolitööst välja kasvanud kirjutusi ja lühemaid uurimistöid.

Ajakirjas „Teated“ leiame selliseid tegeliku koolitöö kogemuste kirjeldusi ning üldistusi nagu: Kuidas tõstsin kirjaliku väljenduse taset oma klassis (V. H., Teated 1932, I), Maateaduse näitlikustamise võimalusest (Joh. Lillmaa, Teated 1932, III), Ajaleht klassi seinal (P. Härm, Teated 1932, IV), Kuidas algasin tööd maateaduse alal 5.—6. klassis (V. Horm, Teated 1932, X), Puidas Raul K-1 parandati õigekirja (R. Taba, Teated 1933, I [XI]), Tööst liitklassides... (V. Ordlik, Teated 1935, VI [XXXI]), Ema-keel liitklassides (A. Ivask, Teated 1936, VII [LXI]), Töökavad ja õpilaste aktiveerimine (E. Kuslapuu, Teated 1939, IV [LII]), Õppejutu näiteid (H. Kaur, Teated 1939, V [LXV]), Metsloomade elust. Üldõpetusliku teema käsitlus I—III klassis (S. Neuman, Teated 1939, VII [LXV]), Õppeainete meeldivus õpilastele (Juh. Lohk, Teated, VIII [LXVII]). Jne.

Ajakirjas „Kooliuuenduslane“ (lühend „K.“) tutvustatakse näiteks järgmisil teemadel: Käsitöö-kava näide (A. Kaare, K. 1937, nr. 3). Arvutusülesannete lahendamine

jooniste abil (V. Ploom, K. 1938, nr. 4), Aabitsakursus (Joh. Käis, K. 1938, nr. 6), Minu katseid ja kogemusi individuaalse tööviisi teostamisel (H. Audru, K. 1939, nr. 7, O. Kalm, K. 1939, nr. 8), Laste suhtumine koolis tarvitatavasse karistusisse (F. Titov, K. 1939, nr. 7). Jne.

Rohkesti on ilmunud koolitöö üldistusi ka ajakirjas „Kasvatus“, selle „kooliuuendusnurgas“. Siin kohtame rea väärtuslikke töid, nagu näiteks: Nelja noorema aastaga liitklassi tunnikavast (V. Ordlikult, „Kasvatus“ 1937, nr. 1), Õigekirja õpetamisest ja individuaalgrammatikast (Joh. Lillmaalt, „Kasvatus“ 1937, nr. 6), Õppejutust ühenduses individuaalse tööviisiga (B. Realt, „Kasvatus“ 1938, nr. 7), üldõpetuse teemade käsitlusest (V. Ordlikult, „Kasvatus“ 1938, nr. 10; 1939, nr. 2), näiteid tööst üldõpetuse põhimõttel („Tiiu aitab emal leiba küpsetada“, Koidula Varikult, „Kasvatus“ 1939, nr. 6/7). Jne.

Kooliülemus kodanlikus Eestis suhtus kooliuuendustöösse jahedalt. Kooliuuendustööd — metoodilist tööd tegid ikkagi üksikud eraalgatuse korras.

Nüüd, nõukogude kooli oludes, on olukord radikaalselt muutunud. Metoodiline töö koolis pole ainult meeleldi nähtav, vaid koguni ametlikult nõutav.

Juba nõukogude riigi rajamisaastail seatakse üles nõue, et koolid peaksid tegema metoodilist tööd, et tuleb tundma õppida tegelike töötajate kogemusi ja neid teistele edasi anda.

Nii Lenin oma kirjutuses „H a r i d u s e r a h v a k o m i s s a r i a a d i t ö ö s t“ (1921) näitab vajadusele arvestada ja kasutada parimaid praktilisi kogemusi. „On tarvis,“ ütleb ta, „et kohalikud töötajad vahetaksid selles suhtes oma kogemusi . . . Toetudes neile, juba praktikas kontrollitud saavutustele, võime viia asja edasi, laiendada kohalikke kogemusi,— pärast vajalist kotnrolli — ülevenemaalises ulatuses . . .“ (Teosed, XXVI, lk. 162).

On arusaadav, miks kooli tegeliku töö kogemuste kasutamine just nõukogude koolis etendas ja etendab määratu suurt osa: on ju nõukogude kool esimene sellesarnane maailmas. Ta algas töötama hoopis uutel alustel — uued olid ta sihid, ta ülesanded võrreldes kodanlik-kapitalistliku kooliga, ja seepärast paljuski teissugune ka tema õppesisu, ta õppe- ning kasvatustöö metoodika. Vaatamata sellele, et nõukogude kool kasutab ja kasutab eelarvamusteta kõike head, progressiivset, mida on varem loodud, on ta peaallikaks ikkagi eesjoones omad, nõukogulikud kogemused, kommunistliku pedagoogika tõesed.

Nõukogude Eesti kool võib toetuda vanemate liiduvabariikide suurtele kogemustele. Omalt poolt meie kogemused võivad saada väärtuslikuks materjaliks nõukogude pedagoogikale kui kogemused ülemineku kohta kodanlikult koolilt nõukogude koolile, kui kogemused kodanliku ideoloogia mõjudes kasvanud noorsoo ü m b e r k a s v a t a m i s e alal, millised kogemused nõukogude pedagoogikale on väga vajalikud, arvestades nõukogude pedagoogika maailmaajaloolisi tuleviku-ülesandeid. Eesti, läti, leedu, lääne-ukraina ja teiste kodanlikult pedagoogikalt nõukogude pedagoogikale hiljuti üleläänud rahvaste kogemused,

kui neid järjekindlalt koguda (ja seda peame tegema) annavad tõhusa lisandi inimeste kommunistliku ümberkasvatamise teooriale.

Siit on selge, et koolis toimuv meetodiline töö ei teeninda ainult selles või lähemates koolides töötavate pedagoogide otseseid vajadusi, vaid teenindab ka pedagoogilist teadust, pedagoogilist uurimistööd, varustades teda toormaterjaliga, andmetega, esialgsete töötlustega, kontrollmaterjaliga, mis saadud vaatluste, katsete, dokumentatsiooni uurimise läbi.

Pedagoogilise teooria praktika-(elu-)lähedane areng on võimatu õppe- ning kasvatusala praktiliste töötajate kaastegevuseta. Pedagoogika ei tohi oma probleeme välja mõtelda, vaid peab need ammutama kasvatus- ning õppetöö praktikast, viimast teenindades. Pedagoogiline teadus peab olema teadus pedagoogilise praktika tarvis. „Nõukogude pedagoogiline teadus võib saada tõeliselt eesrindlikuks teaduseks ainult siis, kui tema probleemide läbitöötamisele tõmmatakse kooli praktiliste töötajate massid . . .”⁴⁾

Õppe- ning kasvatustöö alal toimuva meetodilise töö peakohaks on õppe- ning kasvatusasutused ise, nende elav töötegelikkus. „Mulle näib,” sõnas A. V. Võšinski õpetajate aktiivi ja haridusala juhtivate töötajate ülevenemaalisel nõupidamisel (vt. Utš. Gazeta 1939, nr. 114), „et asi tuleb koraldada selliselt, et küsimuse raskuspunkt meetodilisel alal poleks meetodilises kabinetis ega meetodilises ringis, vaid koolis . . . ma arvan, et meetodilised kabinetid peavad välja kasvama koolist . . . Meetodilised käsiraamatud tuleb koostada koolis kogutud kogemuste läbitöötamise alusel . . . Iga pedagoog peab olema meetodik.”

Õige töösuuna näitas kätte pedagoogilistele uurimisasutustele UK(b)P KK 1931. a. 5. sept. määrus,⁵⁾ mis kohustab hariduse rahvakomissariaate koondama vastavate uurimisasutuste töö peamiselt kooli töötajate poolt kogutud praktiliste kogemuste uurimisele ja üldistamisele.

I ülevenemaaline nõupidamine meetodilise töö kohta 27—30. sept. 1938. a. tunnistas haridusosakondade, hariduse rahvakomissariatide ja tema meetodiliste ning teaduslike asutuste põhiliseks ülesandeks koolitöö parimate kogemuste tundmaõppimise ja levitamise õppe- ning kasvatustöö paremustamiseks koolides.

Meetodiline töö koolis peab:

- kergendama õpetajal raskete pedagoogiliste ja meetodiliste küsimuste lahendamist;
- õpetama analüüsima oma tööd, sellesse suhtuma kriitiliselt, oskama näha selle paremusi ja nõrku kohti;
- kätte näitama õpetajale abinõusid tema töö paremustamiseks;
- hoiatama võimalike vigade eest;
- aitama omandada pedagoogilist meisterlikkust;
- andma materjali pedagoogilisele teadusele.

⁴⁾ И. С. Каменогградский. Об исследовательской работе учителя-практика. Советская Педагогика, 1941, nr. 6.

⁵⁾ Vt. E. Golant — Joh. Käis, Abiks õpetajale, Tallinn, 1945, lk. 9.

2. KOOLI METOODILISE TÖÖ SISU.

Kooli metoodilise töö sisu, nagu ta on kirjeldatud sellekohastes määrustes ning juhendis,⁶⁾ on väga laiaulatuslik. Siia kuulub, loetelles vaid tähtsamat: õppekavade ja nende seletuskirjade tundmaõppimine, tunni plaanimine ja ettevalmistus, kasvatustöö tundides, õppevahendite tundmaõppimine ja kasutamine, kordamise ja teadmiste kinnistamise võtted, koduste õpiülesannete metoodika, õpilaste teadmiste kontroll, õpilaste iseseisva töö harjumuste kasvatamine, õpilaste tundmaõppimise küsimused, klassivälise töö metoodika, õppetöö edukuse tõstmise abinõude väljatöötamine; metoodilise, pedagoogilise ja spetsiaalse kirjanduse tundmaõppimine; parimate õpetajate töökogemuste tundmaõppimine, õpetuse üksikute küsimuste läbitöötamine jne. jne.

Milline on kooli metoodilise töö konkreetne temaatika antud koolis (koolides), seda määravad kindlaks osalt koolide juhtivad organid, osalt kooli oma juhatus. Liiga täpseid ettekirjutusi siin teha pole otsustabekohane. Küll aga tuleb kindlaks määrata üldised suunad, esitada soovitavaid teemasidki, jättes teatavat valikuvabadust ja aega lisaks ametlikult kättenäidatud teemadele süveneda ka neisse teemadesse, mida antud kooli elu ning töö ise on üles tõstnud.

Peatume alljärgnevalt teemadel, mis meie arvates vajavad nüüdis- hetkel kõige rohkem metoodilist läbitöötamist oma uudsuse tõttu, millele edukas lahendamine aga on otsustava tähtsusega.

Erakordselt suure tähtsusega on koolis õpilaste poliitilise, kommunistliku kasvatusprobleemid. Õpetajaid tuleb varustada sel alal rohke metoodilise materjaliga. Koolides enestes tuleb süvendada initsiatiivi, leidlikkust kommunistliku kasvatussisustamise ning vormide ja meetodite mitmekesistamise alal. Läbitöötamist vajavad meetodid laste poliitiliseks kasvatuseliseks õppetöö kui ka klassi- ning koolivälise töö kaudu. Tuleb koostada metoodilisi töötlusi poliitilise kasvatuselise teostamise kohta järgmiste abinõude kaudu: a) massilised abinõud — poliitinformatsioon, aktused, miitingud, pidud ja õhtud, kohtamised tähtsate isikutega, kino ja teatri kasutamine, rongkäigud, massilised kampaaniad, revolutsiooniliste tähtpäevade tähistamine, ekskursioonid, ühiskondlikult kasulik töö, seinaleht, raamatukogu ja lugemislaua töö, punane nurk, pioneeride ja kommunistlike noorte töö, näitliku agitatsiooni metoodika (plakatid, loosungid, vitriinid, bülletäänid, fotoleht, valvekaardid jne.); b) grupilised abinõud — õpilasingid, harrastusrühmad, koorid, võistkonnad jne.; c) individuaalsed abinõud — vestlused, individuaalse lugemise juhtimine, loomingulised tööd, kollekttsionism jne. Kõigil neil aladel on vanemate liiduvabariikide koolid kogunud rikkalikke kogemusi, mida peame omandama ja siinses töös kasutama, neid kohandades kohalikele eritingimustele, meie laste psühholoogiale.

⁶⁾ Näit. „Kooli metoodilise töö põhimäärusest“.

Omaette küsimusringi moodustavad pioneeride ja kommunistlike noorte töö küsimused koolis, õpetajate kaasabi neile. On väga tarvilik, et õpetajad, kes sel alal on saavutanud silmapaistvaid tagajärgi, üldseusele tutvustaksid, kuidas nad sellega toime tulid.

Didaktilis-metoodilisel alal on aktuaalseimaks küsimuseks näitlike õppevahendite kasutamine. Uudismaana esineb kogu vene keele õpetamise metoodika eesti koolis (esimesi vagusid ajavad Puusepp, Pentre, Mahoni, Maiste-Aller jt.). Palju uudset on Konstitutsiooni, ajaloo, kirjanduse, maateaduse õpetamise metoodika alal.

Erilise olukorra metoodilisele tööle annab kutseta, algajate õpetajate suur hulk, nõuab nõ. aabitsatõdede selgitust. Aga üleminek kodanlikult pedagoogikalt nõukogude pedagoogikale nõuab üldiseltki meie õpetajailt kogu oma pedagoogilise varustuse revisjoni, ümberrelvastumist, ümberõppimist. Seepärast õpivad koos nii noored kui ka vanad, mida tuleb teemade valikul arvestada, valides kõige olulisemaid teemasid.

3. KOOLI METOODILISE TÖÖ MEETODID.

Milliste meetoditega lahendada kirjeldatud teemade läbitöötamist? Mida teha koolis õpetajate töö paremustamise huvides? Vaatleme üksikult abinõusid, mida selleks on tarvitusele võetud.

1. Individuaalne lugemine. Lugemine on uute teadmiste ammutamise peabinõu. Koolis on vaja luua selline kultuuriline traditsioon, et õpetajad loeksid võimalikult palju, et loeksid just seda, mis aitab neid paremini varustuda oma tööks. Suur on see trükimaterjali hulk, mida tuleks õpetajal lugeda, alates ajalehtedest ja lõpetades sõnastikega. Eriti tähtis on, et iga õpetaja loeks hoolega „Nõukogude Õpetajat“ ja „Nõukogude Kooli“. See nõue on primitiivne, kuid teda mõnigi kord ei täideta küllaldaselt: on esinenud juhtumeid, et ajakirjad jäetakse kogu ni lahti lõikamata. Koolijuhatus peab kõigiti soodustama õpetajate lugemist. Seda stimuleerivad eriti referaadid, vestluse algatus jms., kui see õpetajaile ülesandeks tehakse.

2. Individuaalsed õpingud. Õpetaja on eluaegne õppija. Peetakse väga kasulikuks, et õpetaja pidevalt midagi õpiks, ka siis, kui selleks otsest vajadust pole. Isiklik õppimine peale selle, et tõsta õpetaja teadmisi, on temale abiks õpilaste õppimise juhtimisel ja annab õige arusaamise neil esinevaist raskustest. Nii näit. soovitatakse, et võõrkeele õpetaja ise õpiks mingit talle veel tundmata keelt, et tema, ise kogedes õppimise raskusi, paremini suudaks arvestada õpilase seisundit. Eesti õpetajail on reaks aastaiks õppematerjali olemas: tal tuleb omandada kogu nõukogude pedagoogika, didaktika ja metoodika kursus, et saada ettevalmistuselt võrdseks vanemate liiduvabariikide õpetajatega, selle kõrval aga on veelgi laialdasemad õpingud marksismi-leninismi teooria omandamise alal. Kutseta õpetajail (keda meie koolis on ligemale 40% õpetajate üldarvust) tuleb sooritada otsesed kutseõpingud koduõppelises süsteemis.

3. Individuaalne uurimistöö, individuaalne metoodiline töö. Õpetaja peab olema oma töö teadlik uurija. Teatava uurimisteema läbitöötamine laiendab õpetaja teadmisi, silmaringi, vaatlusoskust, aitab ületada tekkivat rutiini, tardumist šabloonidesse, varustab teda praktiliselt rakendatavate tunnetustega ning oskustega. Teostades uurimusi, kasvab õpetaja vaimselt. Koolitöö seisukohalt on oluline, et uurimisteemad oleksid õppe- ja kasvatustöö alalt. Õpetaja uurimistöö ei pea olema tingimata täiesti midagi uut, enneolematut. Ta võib olla mõnikord ka teatava varem läbiviidud uurimuse kordus ning kontroll oma kooli materjalil. Ta võib olla ka puht-subjektiivse tähendusega. Nii näiteks õpetajale, kelle töös on teatav külg nõrk (ütlemine, kord tunnis), soovitatakse uurida selle põhjusi, välja töötada konkreetseid abinõud olukorra parandamiseks ja jälgida süstemaatiliselt viimaste tõhusust. Muidugi võib tutvumine sellise tööga saada kasulikuks teistelegi õpetajatele. Vägagi sobiv on õpetajale, kes liiga vähe kasutab tunnis näitlikke õppevahendeid, uurimiseks esitada teema „Näitlikkuse kasutamine õppetöös.“

Esitame siinkohal selle teema uurimisplaani.⁷⁾

Jrk. nr.	Töö liigid	Täitmise orienteerivad tähtajad
1.	Koostada küsimuse bibliograafia (isiklikult ja teaduslik-metoodilise asutuse kaudu)	september
2.	Välja valida (kompetentseil näpunäidetel) tähtsaimad pedagoogilised, psühholoogilised ja didaktilis-metoodilised alliketeosed ja asuda nende tundmaõppimisele	september-detsember
3.	Organiseerida oma õppetöö süstemaatilist vaatlust järgmistes põhilistes küsimustes:	oktoober-märts
	a) õppe- ning kasvatustöö eesmärgid, millede saavutamiseks kasutan näitlikkust;	
	b) kuidas valin näitlikku materjali (sisult ja vormilt) seoses tema kasutamise ülesandega;	
	c) kuidas määrän näitliku õppevahendi kasutamise tunnis;	
	d) minu metoodika näitlike õppevahendite demonstreerimisel mitmesugustes tundides ja mitmesuguses vanuses õpilastele (minu võtete iseärasused, erinevused kaasõpetajate võteteist ja mulle tuntud näpunäidetest);	
	e) kuidas teen kindlaks näitlikkuse mitmesuguste liikide mõju tõhusust õppematerjali omandamisele õpilaste poolt;	
	f) milliseid õppeabinõusid valmistan ise ja milline on nende didaktiline väärtus minu tähelepanekute järgi;	
	g) kuidas tõmban õpilaste kollektiivi kaasa näitlike õppevahendite valmistamiseks	novembris detsembris, veebruaris
4.	Võrdluseks jälgida näitlikkuse kasutamist naaberkooliõpetaja N. juures (töötab samades klassides)	novembris, jaanuaris
5.	Tööprotsessis konsulteerida pedagoogilise instituudi ja õpetajate täiendusinstituudi töötajatega	novembris ja märtsis
6.	Pidada esialgne ettekanne tehtud tööst kooli õppenõukogu koosolekul	märtsi teisel poolel
7.	Lõplikult läbi töötada kogu materjal ja vormistada kirjutuse kujul	aprill-mai
8.	Kogu materjal saata õpetajate täiendusinstituudile seisukoha võtmiseks	mai lõpul

⁷⁾ Võetud S. Kamenogradskilt, op. cit., lk. 52.

Kooli näiteks, kus õpetajate individuaalne metoodiline töö on hästi korraldatud, tuuakse kirjanduses korduvalt⁸⁾ Moskva oblasti Ugodski-Zavodski rajooni Šatski-nimelist keskkooli. Selles koolis ajalooõpetaja Kuzin uuris rea aastate vältel dokumentide kasutamist ajalootundides. Ta kogus väga väärtusliku dokumentaalse materjali, valis sellest katselisel teel paremiku ja töötas välja selle materjali õppetundi-deks kasutamise metoodika. Ta õpilased valmistasid ligi 90 mitmesugust ajaloolist kaarti. Sm. Kuzini ettekandel oma tööst stimuleerisid teisi õpetajaid süvenema õppe-meetodeisse ja suuremale kirjanduse kasutamisele tundides.

Sama kooli õpetaja Šatskaja koostas ülesandeid protsentidele, võttes materjali raamatust „Meie kodumaa“ ja statistilisest teatmikust „20 aastat nõukogude võimu“. Joonistamisõpetaja Arhangelski töötas 3 aastat algkooliõpilaste joonistamistehnika arendamise süsteemi kallal. Ta kogus hoolega laste joonistusi, uuris neid, kontrollis oma võtete ning meetodite õigsust. Tal kujunes laste joonistusoskuse arendamise läbi-mõeldud süsteem. Sama kooli saksa keele õpetaja koostas ligi 200 tabelit tööks klassis.

Individuaalsete õpi- ning uurimisülesannete andmist on korraldatud ka ametlikus korras. Nii on talitanud näiteks Kirovi oblasti HO. Ta korraldusel kaks korda aastas direktorid (koolijuhatajad) oma koolides määravad kindlaks, arvestades õpetajate soove ning kalduvusi, õpetajaile läbitöötamiseks teatavad teemad. Kvalifitseeritud õpetajad saavad ülesandeks läbi töötada eesrindlikke kogemusi, vähem ettevalmistatud õpetajad — süvendada teadmisi pedagoogika, didaktika, metoodika ja oma aine alal. Õpetaja esitab kirjaliku referaadi oma teema kohta. Kui aga ülesandeks oli vaid kirjanduse tundmaõppimine, siis esitab ta loetust konsepti või teesid. Referaadid kantakse ette õppenõukogus või ainekomisjonis, parimad aga kohalikus metoodilises ringis, õpetajate nõupidamisel, ka erilistel pedagoogilistel konverentsidel on ette kantud näit. järgmised referaadid: Õpilaste küsitlemine. Ilukirjandusliku teose luge-mine. Didaktilise materjali kogumine. Direktor ja pedagoogiline kollektiiv. Näitlikud õppevahendid aritmeetika õpetamisel. Jne. 1944/45. õ.-a. said Kirovi oblastis indivi-duaalsed ülesanded 10 000 õpetajat.⁹⁾

Eesti pedagoogidele pole see idee kui niisugune võõras. Nii kirjutas ENSV teene-line õpetaja Juh. Lang 1937. a.: „Sobiva võttena kolleegide tööle rakendamisel võib kasutada: teha neile ülesandeks üksikute teemade läbitöötamine ettekandmiseks kas lastevanemate koosolekul või õppenõukogus. Ei ole palju, kui nõuda igalt õppenõu-kogu liikmelt aastas ühegi ettekande pidamist... algul võib leppida ka väiksemate küsimuste (artiklite) lihtsa refereerimisega. Sellele järgnevad läbirääkimised ja või-maluse korral praktiliste konsekventide tõmbamine oma kooli töös.“¹⁰⁾

Õpetajate individuaalsed uurimistööd oma paremikus peavad saama tuttavaks õpetajate üldsusele, samuti lisanduma pedagoogilise uurimis-töö varaaita.

4. Kollektiivne uurimistöö. Sageli osutub vajalikuks ning otstarbe-kohaseks teatavat küsimust uurida ühiselt, kollektiivselt.

Nii näiteks töötasid Ugodski-Zavodski rajooni Šatski-nimelise kooli õpetajad kollektiivselt läbi järgmised teemad: nõudmiste ühtluse küsi-mus; kasvatustöö seisukord koolis; meie parimate õpetajate tööviisid

⁸⁾ В. М. Васильева, Методическое руководство и помощь учителю. Сов. Педа-гогика 1938, nr. 11.

⁹⁾ А. Ходырев, Самообразование педагога. „Учит. Газета“ 1945, nr. 29.

¹⁰⁾ J. Lang, Koolijuhataja ülesandeist ja osast koolitöös. „Eesti kool“ 1937, nr. 6,

jm. Igaks sellise küsimuse arutluseks valmistusid õpetajad enam-vähem pikema aja vältel ja see kujunes elavaks ning huvitavaks ja avaldas tõhusat mõju kogu kooli töö paremustamisele.¹¹⁾

Kollektiivne uurimine peale otsese tulu soodustab pedagoogilises kollektiivis üksteise tundmaõppimist ja edendab ühistunnet.

5. Tundide pealtkuulamine. See meetodilise töö vorm on sagedasti kasutatav. Kuulatakse pealt parimate õpetajate tunde, et neist õppida, algajate või muidu nõrkade õpetajate tunde, et tutvudes nende iseladiga, aidata neil oma puudusi avastada ja kaotada. Viibitakse üksteise tundides, et üksteist vastastikku arvustada.

Tunde kuulates tehakse vajalisi ülestähendusi, vastavalt pealtkuulamise eesmärgile. Mis laadi ja mis vormis peaksid ülestähendused olema, seda on sageli aruteldud. Meie lugejani on ulatunud E. J. Golanti kirjutus „Tundide külastamine koolitöö juhtimise vahendina“ (Nõukogude Kool 1945, nr. 5), milles esitatakse tunni analüüsi skeeme.

Pealtkuulatud tunnile peab järgnema selle arutus.

6. Näitetunnid. Näitetunni sihiks on pealtkuulajaile, -vaatajaile demonstreerida tegelikku õppetööd selle paremikus, et siit võiks õpetust ning eeskujuga saada. Seepärast valitakse näitetunni teema selline, mis seda võimaldab. Näitetunnile järgneb samuti tema arutus. Näitetunni konspekt ja arutluse protokoll tuleb säilitada kooli meetodiliste materjalide hulgas. Vägaagi tarvilik on näitetundide korraldamise kogemusi tutvustada õpetajate üldsusele.

7. Õpilastööde vastastikune läbivaatamine. Õpetajal on väga kasulik tutvuda, kuidas on korraldatud teistel õpetajatel õpilastööde süsteem, milline on nende temaatika, kuidas antakse instruksioone, millised nõuded seatakse töödele, kuidas juhitakse nende sooritamist ja kuidas neid kontrollitakse ja hinnatakse. Kõiges selles tuleb taotella teatavat ühtlust. Tutvumine õpilastööde korraldusega teistel annab õpetajale mitmesuguseid uusi eeskujusid, ideid, teritab ta pilku. Õpilastööde analüüs on üheks õpetajate instrueerimise meetodiks.¹²⁾

8. Kogemuste vahetamise koosolekud ning õhtud. Nende väärtus ei vaja selgitust. Neid tuleb korraldada tingimata ettevalmistatult, nad peavad omama teatavat kindlat, võrdlemisi kitsalt piiritletud teemat, mis sunnib süvenema. Kogemuste vahetamine on eriti tarvilik igasugu uudsete ülesannete lahendamise puhul, mille kohta kogemusi üldiselt pole veel küllaldaselt. Nii näiteks meie koolis tuleb õpetajail kogemusi vahetada sellistel teemadel, nagu õpetaja töö oktoobrilaste ja pioneeridega („Kuidas ma töötan...“), vanema klassi šeflus noorema klassi üle, jooksva elu sündmuste kajastamine õppetundides, õppetöö sidu-

¹¹⁾ V. M. Vassiljeva, op. cit., lk. 11.

¹²⁾ Закожурникова, Анализ ученических тетрадей как метод инструкторования учителей. Начальная школа 1943, nr 89.

mine sotsialistliku ehitustöö ülesannetega, historismi põhimõtte teostamine õppetöös, selle ja selle uudse õppevahendi kasutamise tehnika ja meetodika, ¹³⁾ sõjaasjandus matemaatika tundides, ¹⁴⁾ töö liitklassides ¹⁵⁾ jne. Kogemusi vahetada muidugi tuleb kõigi küsimuste kohta, mis antud koolis raskusi tekitavad, olgu et need on pedagoogilises teaduses ja teistes koolides hästi lahendatud. Nii näiteks on tingimata vajalik koolis, kus on raskusi distsipliiniga, vahetada kogemusi tööst selle loomisel. Pole lubatav, et iga õpetaja töötab omaette, mitte midagi teades teiste tööst. Kogemuste vahetamine peab olema elav, pidev. Ta peab olema varustatud rikkaliku faktilise materjaliga.

9. Meetodilised konverentsid. Suuremates koolides, kus pedagoogiline kollektiiv on rohkearvuline, korraldatakse meetodilisi konverentse. Neid on oma koolis algatanud näit. Moskva 110. koolis tuntud direktor I. K. Novikov. Üks konverents peeti klassivälise töö küsimustes, teine — õpilaste iseseisva töö harjumuste loomise üle. ¹⁶⁾ Tavaliselt meetodilised konverentsid kuuluvad koolidevaheliste ürituste sekka, mida korraldavad pedagoogilised kabinetid ja õpetajate täiendusinstituudid.

10. Meetodilised näitused. Uldtuntud on õpilastööde näitused. Need muidugi pakuvad õpetlikku ka meetodilisest seisukohast. Ometi osutub vajalikuks korraldada ka spetsiaalselt meetodilisi näitusi, ja seda mitte ainult meetodilistes asutustes, vaid ka tavalisteski koolides. Meetodilise näituse eesmärgiks on demonstreerida näitlikult teatava õppe- ning kasvatusküsimuste lahendamist. Väga kasulikud on näitused, mis esitavad üksikuis õppeaineis sooritatavaid praktilisi töid nende meetodilises järjekorras, koos juhiste ja tööprotsessi selgitustega, näiteks keemias, loodusõpetuses, füüsikas, joonistamises, kirjatehnikas jne. Mõni meetodiline näitus võib olla alaline. Nii näit. on I klassi õpetajaile kasulik alaline näitus seinal kirjutamaõpetuse käigu kohta.

Groznõi 3. kool (dir. Zelenskaja, meetodilise kabineti juhataja Kazanskaja) korraldas 1943/44. õ.-a. lõpul tütarlaste käsitööõpetuse meetodilise näituse, mida rohkearvuliselt külastasid linna ja ümbruse õpetajad.

¹³⁾ Kuivõrd vajalik on rõhku panna õppeabinõude tundmisele õpetajate juures, näitab kurioosne juhtum ühes koolis, kus õpetaja pidas rikkiläinuks kompassi, mille nõel ei liikunud riivi juhusliku kinnimineku tõttu. See õpetaja oli juba kaua koolipõllul töötanud.

¹⁴⁾ vt. M. Salum, Sõjaasjandus matemaatikatundides, Nõukogude Kool 1945, nr. 5.

¹⁵⁾ vt. Joh. Käis, Õppetöö organiseerimine liitklassides. Nõukogude Kool 1945, nr. 10.

¹⁶⁾ Всероссийское совещание по народному образованию. „Учит. Газета“ 1944, nr. 36.

¹⁸⁾ „Против формализма в методической работе с учителем“. „Учит. Газета“ 1945, nr 2.

11. Metoodilised bülletäänid. Need on tavaliselt antud seinalehe kujul, pühendatud teatavale aktuaalsele metoodilisele küsimusele. Nii näit. andis eelmainitud kool 1944. a. mais välja bülletääni õpilaste klassivälisest lugemisest. Korraldatakse metoodiliste bülletäänide vahetamist koolide vahel. See taas virgutab õpetajaid metoodilises töös.

12. Metoodilised albumid. Ergutavaks ürituseks võib kujuneda koolis metoodiliste albumite koostamine. Neis õpetajad kirjeldavad oma kogemusi või esitavad kirjanduses leiduvat materjali (või mõlemat). Võib koostada näit. selliseid albumeid: Punaarmee temaatika jooksvas õppetöös. Suure Isamaasõja temaatika õppetöös. Kohalike ühiskondlike aktsioonide kajastus õppetöös. Õpilasireeglite elluviimine. Koolipidude kavad (rea aastate vältel). Uue õpilasringi asutamine. Jne. Peale selliste üldiste teemade võib koostada albumeid üksikute õppeainete metoodika alal. Näit. on huvitav album, mis näitab kirjutamaõppimise käiku jms. Albumite koostamisele saab kaasa tömmata (materjali hankijatena) ka õpilasi.

Niihästi metoodilisi bülletääne kui ka albumeid ja üldse igasugust metoodilist materjali on koolidel õpetlik vastastikku tutvustada.

13. Individuaalne abistamine. Õpetajate moraalne kohus on üks-teist abistada ja moraalne õigus üksteiselt abi saada. Eriline õigus vilunumate kolleegide abile on algajail õpetajail. Kodanlikus koolis, nagu teame, töötas iga õpetaja enam-vähem isoleeritult teistest, vaadates teistele sageli kui võistlejaille; oldi üksteise vastu võrdlemisi kinnised, peeti isegi „ebaviisakaks“ tungida teise töösse. Oldi võõrad üksteisele; tuld, anti oma tunnid ja rutati minema. Otse vastupidine on nõukogude maal õpetajate suhtumine üksteisesse: siin pole rivaliteeti, vaid sõprus, vastastikune usaldus, nõuga ning jõuga üksteise abistamine. Nõukogude õpetaja ei karda arvustust ega karda teisi arvustada — arvustus on üks töö paremustamise meetodeid. Meie õpetajail tuleb märksa enam omandada pedagoogilise pere kollektivismi vaimu, märksa lähemale minna üksteise tööle, üksteist palju enam aidata. Noori õpetajaid tuleb varustada pideva abiga, igapäev neist olgu kindel šeff, kes algaja pedagoogi kutsealalist kujunemist pidevalt juhib. Nõukogude õpetaja ei häbene õppida, on vaba „tumor scolasticus'est“, ta lakkamatult arendab ennast ja kaaslast.

14. Pedagoogiline päevaraamat. Väga väärtuslikuks vahendiks õpetajale oma töö jälgimisel, selle raskuste, saavutuste nentimisel, probleemide seadmisel tegeliku töö põhjal osutub pedagoogiline päevaraamat, mida pidevalt, nädalast nädalasse ja aastast aastasse peetakse. Päevaraamatu pidamine teritab silma pedagoogilise elu nähtuste tabamiseks ja soodustab oma pedagoogilise tegevuse analüüsimist, oma pedagoogilise kasvu teadlikku juhtimist. Pedagoogiline päevaraamat kujuneb rikkalikuks kogemuste allikaks.

4. KOOLITOO KOGEMUSTE LABITÖÖTAMISEST.

Koolitöö kogemuste läbitöötamine on teadusliku tunnetuse protsess. Tema eraldame neli astet. Need on: kogemuse avastamine, tema tundmaõppimine ning kirjeldus, üldistus ja levitus.

a) Kogemuste avastamine seisneb selles, et töötaja ise, tema töökaaslased või vastavad spetsialistid (pedagoogiliste kabinetide, õpetajate täiendusinstituutide, pedagoogiliste õppeasutuste kaastöölised, koolide inspektorid jt.) teevad kindlaks tutvumisel teatava õpetaja tööga, et temal mingi probleem on lahendatud silmapaistva eduga. Sellest tuleneb loomulikult soov vastavaid kogemusi lähemalt tundma õppida ja kasutatavaiks teha ka teistele õpetajatele. Eesrindlike õpetajate heade tövõtete avastamine ja fikseerimine on arusaadavalt ülimalt tähtis. Meie metoodiliste töötajate ja inspektuuri ülesandeks on lakkamatult avastada kõiki vähegi väärtuslikke tövõteteid, pisimaidki uuendusi-ratsionaliseeringuid õpetajate töös ja need teha pedagoogilise üldsuse omandiks.

b) Kogemuste läbitöötamise teiseks astmeks on tema põhjalik, igakülgne tundmaõppimine kõigis tema konkreetseis seoseis ja tema selge kirjeldus.

Kuidas kirjeldada kogemust, selle lihtsaimaks näiteks on õppetunni kirjeldamine. On esitatud mitmesuguseid kirjelduskeeme. Neid leiame näit. E. Golanti artiklis „Tundide külastamine koolitöö juhtimise vahendina“ (Nõukogude Kool 1945, nr. 5).

Kogemuste kirjeldused peavad olema vajaliselt üksikasjalised, esitama faktilist materjali, selle olulisi elemente. Peale tavalise kirjeldamise kasutatakse eriti tähtsatel juhtudel stenografeerimist, pildistamist, filmimist, heliplaadistamist ja muid selliseid fikseerimise vahendeid.

c) Kogemuste töötlemise kolmandaks astmeks on kogemuste üldistus. Tundmaõpitud kogemusi analüüsitakse; neis eraldatakse üldised, teistes analoogilistes olukordades kehtivad jooned juhuslikest tingimustest, indutseeritakse empiirilisest materjalist üldisema kehtivusega seaduspärasused.

Kogemuste üldistamise eelduseks on rõhutagem, küllaldane mitmekülgne faktilise materjali hulk. Ainult enam-vähem ulatuslik materjal võimaldab teha üldistusi. Näiteks inspektoril, kes tunneb ainult 25% oma ringkonna koolidest, on võimatu koostada ülevaadet kogu ringkonna kohta. Samuti metoodilise töö alal näit. alles 12—13 töö põhjal piltide kasutamise kohta algklasside jutustustundides võib teha üldisemaid järeldusi selle kohta, kuidas on otstarbekohane korraldada tööd piltide järgi.

d) Kogemuste töötlemise neljandaks ning lõppastmeks on üldistatud kogemuste levitamine. Selleks koostatakse vastav metoodiline

kiri või juhend, instruksioon ja levitatakse seda pedagoogilises avalikkuses. Sageli lonkab metoodilises töös just see külg: on kogutud palju väärtuslikku materjali ja koostatud samuti väärtuslikke metoodilisi kirju, kuid need jäävad paljundamata või nende tiraaž on liiga väike ja nad ei ulatugi pahatihti praktilise töötajani.

Meie oludes tuleb kogemuste töötlemist märksa enam edendada küll selle kõigis etappides. Kui mitte arvestada Joh. Käisi koolkonna tööd, siis seisame siin õieti puutumata uudismaa ees, mille künd on meie kooli arengu üheks eluküsimuseks.

5. KOOLI METOODILISE TÖÖ ORGANISATOORSED VORMID (ORGANID).

Metoodilise töö ülesannete sooritamiseks rakendatakse koolis rida püsiva iseloomuga organeid. Tähtsamad neist on järgmised: õppenõukogu, I—IV klasside õpetajate metoodilised klassiühendused, V—XI klasside õpetajate metoodilised ainekomisjonid, pedagoogilised nõupidamised, õpetajate raamatukogu ja lugemislaud, metoodiline nurk või metoodiline kabinet. Peatume nende organite tegevusel lähemalt.

a) **Õppenõukogu**, nagu rõhutatakse sellekohastes määrustes ning juhendes, peab tegelema ka õpetajate edasiharimise ja nende töö teoreetilise mõtestamise küsimustega. Õppenõukogus tuleb pidada referaate pedagoogilistel, didaktilis-metoodilistel, aga ka poliitilistel teemadel ja samuti sellesisulisi arutlusi ning kogemuste vahetamist. Õppenõukogu arutab kooli metoodilise töö plaane ning aruandeid, moodustab vajalisi erikomisjone.

„Meie peame,“ ütleb tuntud õpetaja-ordenikandja O. F. Leonova, „võimalikult sagedamini oma õppenõukogude päevakorda võtma teoreetilisi küsimusi pedagoogika alalt.“¹⁷⁾

„Parimate koolide õpetajad,“ öeldakse „Utšitelskaja Gazeta“ juhtkirjas, „oskasid muuta oma õppenõukogud õpetajate kollektiivse omakontrolli ja vastastikuse metoodilise abistamise organiks. Nende koosolekuil kantakse ette ja arutellakse õppeala teadaandeid üksikute õppeainete õpetamise seisukorrast, analüüsitakse meetodeid, mida kasutavad õpetajad õppeprotsessis. Just nõnda peab töötama iga õppenõukogu.“¹⁸⁾

b) I—IV klasside õpetajate metoodilised klassikoondised moodustatakse koolides, kus on vähemalt 3 vastava klassi õpetajat. Kui ühes koolis on selle klassi õpetajaid vähem, võib moodustada metoodiline klassikoondis mitme üksteisele lähedal asuva kooli sama klassi õpetajaist. Meie maakooli oludes tuleb metoodilised klassikoondised asutada kohaliku metoodilise ringi juures. Metoodilise

¹⁷⁾ О. Ф. Леонова няге . ,Работа директора и зав. учебной частью школы
стр. 8.

klassiühenduse ülesandeks on oma liikmete edasiharimine, nende töö paremustamisele kaasaaitamine. Tegevuse sisuks ning meetodeiks on need, mis kirjeldatud eelmistes peatükkides.

c) V—XI klasside õpetajate metoodilised ainekomisjonid luuakse koolides, kui selles töötab vähemalt 3 antud aine õpetajat. Vastasel korral organiseeritakse ainekomisjon metoodilise ringi juures. Metoodilises ringis moodustatakse ainekomisjon muidugi igal juhul, ka siis, kui (mis on sage linnades) üksikus koolis on saadud luua vastav ainekomisjon. Nende töö peab olema koordineeritud. Kooli metoodilisel ainekomisjonil on suur tähtsus oma aine õppetaseme tõstmisel, nõudmistehütlustamisel, kogemuste vahetamisel, õppeabinõude valmistamisel, selle korraldamisel õpilaste (eriti pioneeride ja komnoorte) kaasabi jne.

d) Pedagoogilised nõupidamised — seda nimetust kannavad õpetajate koosolekud metoodilistes küsimustes algkoolides ja aineõpetajail mittetäielikes keskkoolides ja keskkoolides, kus vastava aine õpetajaid on vähem kui kolm. Need nõupidamised organiseerivad vajalist metoodilist tegevust koolis.

e) Õpetajate raamatukogu all ei tule mõista ainult teavaid raamatukappe, raamatuid, katalooge, vaid aktiivset tööorganit, mis oma juhataja ja kaastöölise abil arendab energilist tegevust vajalike kirjanduse hankimise, õpetajaile lähendamise ning läbitöötamise soodustamise alal.

Õpetajate raamatukogude komplekteerimise küsimused väärivad suurt tähelepanu. Õpetajate raamatukokku tuleb peale muu koguda kirjandust, mis valgustab koolitöö eesrindlikke kogemusi — monograafiaid üksikute pedagoogide-praktikute töö kohta, koolimonograafiaid, teoseid kogemustest üksikute pedagoogiliste ülesannete lahendamisel, koguteoseid koolide tööst jne.

Õpetajate raamatukogu kasutab rida vahendeid raamatute lähendamiseks õpetajaile, kasutades selleks süstemaatilist kataloogi (kartoteeki), annotatsiooni-kaarte (mis sisaldavad raamatu sisu lühikokkuvõtte), raamatute soovitusnimekirju, uudisteoste nimestikke, nende arvustusi, väljalõikeid ajalehtedest ilmunud raamatu kohta, raamatunäitusi jne.

Olulise tähtsusega on bibliograafiliste kartoteekide koostamine, mille järgi õpetaja saaks kiiresti leida materjali raamatutest, ajakirjadest ning ajalehtedest (mis tuleb koolis hoolega säilitada kaante vahel kokkuõmmeldult), mida kasutab õppetöös. Koostatakse ka ainealalisi ja temaatilisi mappe ajalehe-väljalõikeist (eksemplarist, mida ei säilitata).

„Meie . . .“ ütleb üks õpetaja, „töötame iga ajakirjanumbri läbi selliselt: kirjutame välja ajakirjast raamatukogu-kaardile kõigi teaduslik-

metoodilise sisuga artiklite pealkirjad, asetame kaardid ainete, õppeaastate ja teemade järgi. Valmistudes tunniks, leiab õpetaja selle kartoteegi abil vajalise materjali.“¹⁹⁾

Õpetajate raamatukogu juurde kuulub õpetajate lugemislaud, kus õpetajail on võimalik vabalt töötada tundide ettevalmistumisel, kus talle on kättesaadav kõik vajalik kirjandus, ajakirjad ning ajalehed.

f) Metoodiline nurk või metoodiline kabinet. On selge, et koolis tuleb koguda kõige mitmekesisemat materjali õpetajate abistamiseks — peale raamatukogus säilitatava materjali — igasugu õppevahendeid (kuivõrd need pole vastavas kabinetis, mis on vaid vähestel ainetel), õpilastöid, tundide konspekte ning töökavu, poolaasta tööplaan, aruandeid, koosolekute protokolle, referaatide konspekte, õppekavu, mitmesuguseid juhendeid jne.

Materjalid, mida pole vaja jooksvas töös, säilitatakse kooli arhiivis, kuid materjalid, mis on vajalised, tuleb hoida käepärast. Nende tarvis rajatakse koolis metoodiline nurk või kabinet. Viimases on materjalid omakorda asetatud ainenurkadesse.

Kooli metoodiline kabinet pole muidugi ainult panipaik, vaid aktiivne tööorgan (nagu rõhutasime juba õpetajate raamatukogu puhul). Ta juhatajaks on õppeala juhataja või mõni teine kogenum pedagoog. Kui koolis on olemas metoodiline kabinet, töötab õpetajate raamatukogu tema osana.

Metoodilises kabinetis asuvad metoodilised materjalid hõlpsasti kättesaadvalt. Kõigepealt on muidugi mõõduandev, et koolis üldse hoolega tegeldakse metoodiliste materjalide hankimisega ning vormistamisega. Aastate jooksul võib metoodiline kabinet, olles hankinud rohkesti materjali, kujuneda suureks abiks õpetajaile. Neis õppeaineis, millel on koolis kabinetid (näit. füüsika, loodusõpetus, keemia, sõjaline ala jm.), asub ainekabinetis ka selle õppeaine metoodiline kabinet (nurk). Vähemates koolides, kus puuduvad ainekabinetid ja üldse on ruumi vähe, tuleb piirduda üheainsa üldise metoodilise kabinetiga, mis pealegi asub kooli kantseleis või õpetajate toas, kui viimane olemas. Tuleb küll selle poole püüda, et metoodilisel kabinetil (mis ühtlasi õpetajate raamatukogu ning lugemislaud) oleks omaette ruum, võimalikult eemal igasugu müra, valge, soe, mugav, kaunistatud elavate taimede ning lilledega.

„Metoodiline kabinet,“ ütleb A. V. Karlson,²⁰⁾ „peab varustama õpetajaid kirjandusega, mis peegeldab Punaarmee ajaloo, meie suure Kodumaa ajaloo hiilgavaid lehekülgi, milledest ta ammutab rikkalikku materjali niihästi iseendale kui ka tööks õpilastega... Kaardid, aja- lehe-väljalõiked, raamatud, ajakirjad, meie Kodumaa sangarite ja pari-

¹⁹⁾ A. B. Карлсон. Из опыта работы в мет.-кабинете. Начальная Школа 1945, nr. 1.

²⁰⁾ op. cit., lk. 22.

mate inimeste portreed — kõike seda tuleb iga päev hoolega koguda ja välja panna metoodilises kabinetis. Seda materjali kasutatakse ühtlasi õpilaste poolt õpetajate juhatusel."

Nagu kogemused näitavad, on väga oluline metoodiliste materjalide hea vormistus. Kõigepealt peab tekst olema hästi, pingutuseta loetav, sõnastatud selgesti, lühidalt, asetatud ülevaetlikult, illustreeritud graafilise materjaliga (joonised, pildid, diagrammid jne.), kaunistatud värviliste vinjettidega, vahelduvas šriftis jne. Metoodiline dokument kas brošeeritakse või õmmeldakse kokku, asetatakse kunstimaitseliste kaante vahele, varustatakse etiketiga, millele kantud dokumendi nimetus, ta saabumise aeg ja kartoteeginumber (ta on kantud inventariraamatusse ja kartoteeki). Materjalide kataloogimisel tuleb kujundada kindel süsteem, mis võimaldab soovitud dokumendi kiiret leidmist. Õppeaasta tööst säilinud materjale, millel pole aktuaalset instruktiiivset väärtust, asetatakse, nagu öeldud, kooli arhiivi.

„Koolitöö ümberkorraldus valitsuse viimaste otsuste põhjal,“ kirjutab Prokopjevski 9. keskkooli dir. M. Gurevitš, „sundis meid tõsiselt mõtlema õpetajate varustamisele kirjandusega, kooli parimate kogemuste tundmaõppimisele, kvalifitseeritud metoodilisele abile. Üksmeelselt otsustasime rajada omal jõul koolis metoodilise kabineti.“

Kõigepealt seadsime korda kõik ajakirjad, ajalehed, pedagoogilise ja ilukirjanduse, mitmesugused näitlikud õppevahendid. Rohkesti didaktilist materjali töid kodunt ka õpetajad. Kõik see koondati omaette mugavasse ning hästi sisustatud tuppa. Metoodiline kabinet sai õpetajate armsaimaks viibimiskohaks. Nad tulid siia mitte ainult tundideks valmistuma, vaid ka selleks, et puhata, raamatut, värsket ajalehte, ajakirja lugedes, kuulata referaati, vestlust.“²¹⁾

g) **Pedagoogiline laboratoorium.** Pedagoogika teadusliku uurimise asutused rajavad koolides oma laboratooriume teatavate probleemide uurimiseks elavas õppe- ning kasvatustsentsis. Nii on VNFSV pedagoogiliste teaduste akadeemia asutanud Moskva 349. koolis pedagoogilise laboratooriumi. Siin on uuritud küsimusi nagu: Kõlbelise kasvatusmetoodika koolis. Kõlbeliste mõistete kujunemine lastel õppe- ja klassivälise töö protsessis jm.²²⁾

6. KOOLI METOODILISE TÖÖ PLAANIMISEST.

Õppeaasta algul selgitatakse teemad, mis vajavad koolis läbitöötamist. Oma vajadustest ning nõuetest on teatanud ka koolielu juhtivad ning metoodilised organid.

Metoodilise töö plaan moodustab kooli üldise tööplaani osa.²³⁾ Ta koostatakse, nagu seegi, soovitatavasti õppepoolaastaks.

Üksikasjalisemat fikseerimist leiavad metoodilised üritused direktori (koolijuhataja), õppeala juhataja ja metoodiliste organite juhatajate tööplaanides.

Toome näitena, millised ülesanded oli endale seadnud metoodilise töö alal Moskva 89. kooli direktor A. Solohhin 1938/39. õ.-a. III veerandil.²⁴⁾

21) М. Гуревич, Наш методический кабинет. „Учит. Газета“ 1944, nr. 44.

22) „Учительская Газета“ 1944, nr. 28.

23) Вt. А. Арет, Планирование в школе. „Нбукгоуде Кool“ 1945, nr. 7/8, lk. 370.

24) А. Солохин, Организация работы коллектива учителей. Средняя Школа 1939, nr. 1.

Metoodiline töö ja õpetajate kvalifikatsiooni tõstmine:

1. Osa võtta kõigist klassi metoodiliste koondiste ja ainekomisjonide koosolekuist vastavalt kooli metoodilise töö kuuplaanile.

2. Külastada III õppeveerandis vähemalt 85 tundi järgmise kava alusel (järgnevad õpetajate nimed tähendusega, mitu tundi igaüht külastada). Pärast tunde neid analüüsida koos õpetajaga ja vajalistel juhtudel kanda nende arutlus metoodilisse koondisse (ainekomisjoni).

3. Korraldada näitetund aritmeetikas V-b klassis õpet. I. S. Kirsanova juures.

4. Jätkata meie koolis esimest aastat töötavate õpetajate (nimed) erilist abistamist.

5. Luua vajalikud tingimused õpetajaile marksistlik-leninliku teooria õppimiseks „UK(b)P ajaloo lühikursuse“ alusel, omandades vastavat kirjandust ja korraldades õpetajaile konsultatsiooni.

6. Kontrollida 15. 02., kuidas pedagoogiline kabinet on varustatud metoodilise kirjandusega.

7. Tagada õpetajate ettekannete vormistamist pedagoogilise kabineti poolt.

8. Kontrollida 20. 02. ja 20. 3., kuidas õpetajad on tõstnud oma poliitilist, pedagoogilist ja üldist kvalifikatsiooni.

Esitame veel näitena Ašhabadi 16. keskkooli IV klassi õpetajate metoodilise koondise tööplaani 1938/39. õ.-a. III veerandis.²⁵⁾

1. Õppematerjali kordamise plaani arutlus.

2. Kirjalike tööde parandamise meetodika vene keeles IV klassis.

3. Teema „Suurim ühine jagaja ja vähim ühine kordne“ läbitöötamine.

4. I ja II pöördkonna verbide õigekirjutus. Kogemuste vahetus.

5. Töö kaardiga maateaduse tundides. Kogemuste vahetus.

6. Vene keele kirjalike tööde liigid IV klassis.

7. Mõtete kirjaliku väljendamise õpetamise meetodika.

8. Näitetund keelearenduse alal (töö kirjandiga).

7. KOOLI METOODILISE TÖÖ SIDEMEST METOODILISTE ASUTUSTEGA.

Koolis tehtav metoodiline töö on vaid osa kogu riigis tehtavast metoodilisest tööst õppe- ning kasvatustöö alal. Igal üksikul koolil peab kujunema tihe kontakt kogu metoodilise töö süsteemiga, kõigi selle organitega.

Kõigepealt areneb igal koolil koostöö kohaliku metoodilise ringiga, mis töötab kõiki ringi kuuluvate koolide õpetajate ühiste huviküsimuste lahendamisel. Kohaliku metoodilise ringi baasiks, asukohaks on ümbruse üks parimaid koole, kus leidub rohkem ka õppevahendeid ja metoodilisi materjale. Kohaliku metoodilise ringi kaudu toimub koolide vahel metoodiliste materjalide vastastikune tutvustamine, vahetamine, üksteiselt eeskujude võtmine, mis ergutab metoodilist tööd igas koolis.

Lähemaiks nõuandjaiks koolile tema metoodilises töös on maakonna haridusosakonna pedagoogiline kabinet ja koolide inspektorid. Pedagoogilisse kabinetti tuleb saata koopiad parimaist metoodilistest töötlusist. Omakorda pedagoogiline kabinet varustab koole mitmesuguse metoodilise materjaliga kas kirjandusest või teiste koolide töödest, kuivõrd viimaseid materjale pole tehtud kättesaadavaks trükis. On tarvilik elav kirjavahetus koolide ja pedagoogilise kabineti vahel. Peda-

25) И. Савько, Методическая работа и школе. Средняя Школа 1939, nr. 5.

googilisel kabinetil peab olema selge ülevaade metoodilistest üritustest koolides, millede õhutamine on tema ja koolide inspektorite üheks kõige olulisemaks ülesandeks.

Koolide metoodilise töö keskusega — vabariikliku õpetajate täiendusinstituudiga, tema ainekabinettidega on koolil samuti tarvilik tihe kontakt. See on eriti tähtis õppe- ning kasvatustöö parimate kogemuste töötlemise huvides. Õpetajate täiendusinstituut peab teadma, kes on õpetajaskonnas eesrindlikemad töötajad õppe- ning kasvatusemetoodika alal, et nende kogemusi teha üldsuse omaks.

Hariduse kõrgeima organiga — hariduse rahvakomissariaadiga ja tema metoodilise sektoriga astub kool ühendusse sel korral, kui temas on kerkinud mingi uudne idee õppe- ning kasvatustöö kujundamise alal ja sellele vastavalt soov sooritada ulatuslikumat pedagoogilist eksperimenti (mis pole kooskõlas kehtivate määrustega koolil alal), milleks on vaja eriluba. Kehtivate määruste piire mitte rikkuvad katsetused koolis ei vaja mingit luba. On ju metoodiline töö loomult koguaegne katsetus, proovimine, efektiivsemate meetodite ning võtete väljatöötamine.

Lõppeks tuleks hoiatada ka hädaohtude eest metoodilises töös. Nii mõeld tuleb leida õige mõõt traditsiooni ja uuenduse vahel. Hoiduda rikkumast õppe- ning kasvatustöö normaalsel käiku. Vältida sattumast nn. metoodilisse prožektöörlusse, kus ebaküpsi ideid rakendades tehakse vaid kahju. Teenindada praktilisi vajadusi. Vältida liiga kitsaid, väheolulisi küsimusi. Hoiduda taotlemast välist paraadsust sisulise vaesuse maskeerimiseks. Mitte lubada formalismi ja mehaanilisust, vaid taotella pedagoogilist elu kollektiivis.

Meie noorde eesti nõukogulikkude kooli üle võttes nõukogude kooli metoodilise töö rikkalikud kogemused, ühtlasi kasutades neid kogemusi, mida saavutasid eesti progressiivsed pedagoogid kodanlikes oludes, rajame vilka, edasiviiva, hariva metoodilise töö igas koolis.

NSV Liidu ajaloo õpetamise põhilised ülesanded ja iseloom.

E. MORGEN.

Kõikide ainete tundides õpetaja peab selgitama lastele teadmiste ja oskuste vajalikkust Nõukogude maa kodanikule, peab kasvatama laste bolševistlikku suundumist, teadlikkust.

Kommunistlikku kasvatust tagavate ainete hulgas ometi peab ajaloo kuuluma ja kuulub eriline koht. Sellal kui muud ained annavad kommunistliku ühiskonna ülesehitajale vajalikke teadmisi ja oskusi, peab ajalugu andma ja annab peale selle ka kujutluse kommunistlikust ühiskonnast endast ja ta kujunemisest. Ajaloo kui masside poliitilise kasvatuse vahendi määratu tähtsus määrab ka ta tähtsuse noorsoo, laste õpetamises ja kasvatamises.

Ajaloo kogemuste tundmaõppimine osutub marksistlik-leninliku kasvatusel tähtsaimaks elemendiks, nimelt Partei relvaks võitluses kapitalismi järelmõjudega. Ajaloo õppimine osutub ainsaks teeks, et omandada lähema mineviku neid ajaloolisi kogemusi, mis on eriti väärtuslikud kommunistliku kasvatusel seisukohalt.

Lapsed õpivad NSV Liidu ajalugu, kuid Venemaa ajalugu ei tohi lahti kiskuda NSV Liidu teiste rahvaste ajaloost, näiteks Eesti tingimustes eesti rahva ajaloost. Juba ajaloo õpetamise kõige esimestes tundides tuleb lastesse sisendada arusaamist meie riigist kui rahvaste vennalikust liidust, kes ehitavad üles sotsialismi ja kes on jõudnud selleni kannatuste ja võitluse pika teekonna kaudu, arusaamist suure vene rahva ajaloolisest osast, kes on esimeseks võrdsete hulgas.

Abstraktsed sotsialistlikud skeemid ei suuda anda õpilastele ettekujutust oma kodumaa ajaloolisest minevikust, viia neid arusaamisele olevikust, sisendada neisse nõukogude maa kodaniku tundeid ja mõtteid. Ainult konkreetsed faktid omavad küllaldast veenvust ja emotsionaalset tähtsust.

Faktid peavad eelkõige näitama lastele ajaloolist minevikku ja ta omapära.

On palju eredaid pilte ja sündmusi — ürginimene jahil, Igori sõjaretk drevljaanide vastu, Jäälahing, tatari koormised, opritšnina, Jermaki sõjaretk, Bolotnikovi ülestõus, Peterburi asutamine, Poltaava lahing, kauplemine talupoegadega, Pugatševi ülestõus, Napoleoni väljaajamine Venemaalt, Talvepalee vallutamine, Petrogradi kaitsmine, Perekopi rünnak — need ja mitmed kümned teised sündmused peavad andma lastele ereda kujutluse sellest, mida nüüd enam ei ole, mis on möödunud.

Need mineviku sündmused kahtlemata viivad lapse sellesse minevikku, mis näitab temale mineviku omapära, millel on temale küllalt suur emotsionaalne mõju.

Kuid ei tohi piirduda katkendiliste episoodide jutustamisega minevikust. Ajalugu ei ole sündmuste, juhuste kaos. Me peame näitama õpilasele temale arusaadaval kujul ajaloolist arenemist. Me anname lastele kujutluse ürginimese elust. Seejärel anname kujutluse, kuidas töötas kettidesse needitud ori, kuidas smerd end pingutas vürsti ja bojaari põldudel, näitame talupoega, kes kaotas õiguse lahkuda oma isanda maa-alalt, sunnimaist talupoega, kellega kaubeldi kui loomadega, ja „vaba“ talupoega, kes on sunnitud mõisniku pärisorjusest minema sama mõisniku juurde teoorjusesse.

Me toome laste ette mõned üksteisele järgnenud pildid poliitilisest korrast. Näitame Kiievi vürsti, Moskva tsaari, Vene keisrit. Näitame meie maa maa-alade järkjärgulist laienemist, näitame rohkearvulisi lahinguid iseseisvuse eest, rohkearvulisi anastussõdasid jne.

Kuid ka sellest ei piisa.

„Looduses pole võimalik mõista ainustki nähtust, kui teda võtta iso-

leeritud kujul, ümbritsevate nähtustega sidestamata" (UK(b)P Ajaloo lühikursus, lk. 100). Seepärast ka lapsed ajaloo õppimise esimestest tundidest omandagu sündmusi nende õigetes seostes, nende õiges ümbruskonnas.

Pildi orja tööst me seome meie maa orjapidamisriikide elu teiste külgedega. Urartu tsaarid pidasid alati sõda; need sõjad annavad neile orjasid; orjad ehitavad neile losse, kaevavad kanaleid jne. Me näitame lastele sunnimaist talupoega koos mõisnike impeeriumiga XVIII sajandil, koos mõisnikkonna tsarismiga, koos mõisnikkonna hiilgusega, koos kogu poliitilist korda ohustava talupoegade sõjaga. Sunnimaisuse kaotamine olgu toodud nende kaotuste foonil, millede osaks Venemaa sai Krimmi sõjas jne.

Kuid sellega muidugi veel ei piirdu meie ülesanded. Peame püüdma selle poole, et lapsed mitte ainult teaksid ja mäletaksid ajalooliste sündmuste käiku, vaid ka vastavalt oma arenemistasemele saaksid aru nende põhjustest ja tähtsusest. Lihtsad ajaloolised andmed peavad muutuma ajaloolisteks teadmisteks.

Ajaloo õpetamise olemus muidugi ei seisne ainult selles, et lapsed teaksid tõika: „Peeter I vallutas Soome lahe kaldad“. Nad peavad aru saama, et Venemaa vajab pääsu Balti merele kui „akent Euroopasse“, et ilma selleta Venemaa oleks jäänud mahajäänud maaks.

Lapsed peavad mitte ainult teadma, et „narodnikud tapsid tsaari Aleksandri II“, vaid ka aru saama, et selline võitlusviis oli ekslik ja kahjulik.

Kõrvuti iga üksiku sündmuse analüüsiga ja arutlusega peab toimuma mitme sündmuse võrdlemine, nendes ühise ja erineva leidmine. Võtame näiteks talupoegade ülestõusud Bolotnikovi, Razini, Pugatševi juhtimisel. Pugatševi ülestõus oli enam massiline, enam organiseeritud. Kuid kõik nad lõppesid kaotusega. Miks? Mitte üheski neist polnud juhtijat — töölisklassi. Kõik nad olid ette määratud ebaõnnestumisele.

Või jälle mõisnikud ja talupojad. Mõisnikud ekspluateerivad talupoegi. Talupojad tõusevad üles. Siis jälle kapitalistid ja töölised. Kapitalistid ekspluateerivad töölisi. Töölised tõusevad üles võitlusse kapitalistidega. Me peame jõudma lastega üldistamiseni ta lihtsaimal kujul: on vältimatu võitlus rõhutute ja rõhujate vahel.

Me peame ka võrdlema võitluse tulemusi ja näitama, et ainult töölisklass võib kindlustada võitu ekspluataatorite üle.

Ajaloo õpetamise ülesanne seisneb veel selles, et viia lapsi neile arusaadaval kujul mõnede tähtsamate põhialusteni, millistele tugineb ajalooteadus ja bolševistlik poliitiline maa-ilmavaade.

Meile on tähtis, et lapsed teaksid, elementaarselt mõistaksid, et klassiühiskonnas klassivaheline võitlus on vältimatu, et ainult töölisklass, haarates võimu enda kätte, võis kindlustada töötajatele õnneliku elu ilma rõhujateta ja ilma rõhumiseta, et töölisklass suutis saavutada võidu ainult bolševikkude revolutsioonilise partei juhtimisel.

Neid marksistliku teaduse põhialuseid tuleb õpetada lastele mitte abstraktsete sotsioloogiliste skeemide ja formuleeringute näol, vaid konkreetsete, eredate ja elusate sündmuste najal.

Sündmuste ja „järeltuste“ mehaaniline omandamine kui ka tuupimine muidugi ei vii arusaamiseni. Õpetaja ülesanne seepärast seisnebki selles, et saavutada üheaegselt niihästi kindlaid teadmisi kui ka teadlikkust.

Laste poolt omandatud põhialused peavad muutuma nende veendumusteks, nende vaadeteks ajaloolistele sündmustele, inimeste ja üksikisikute tegevusele. Nad peavad dikteerima lastele kindlaid hinnanguid, kindlat suhtumist üksikutesse ajaloolistesse sündmustesse ja tegelastesse. Ajaloolised sündmused ja ajalooliste isikute sammud peavad äratama lastes elavaid tundmusi.

Lapsed peavad vihkama meie maa vaenlasi, peavad vaimustuma vene rahva sangarlikkusest, kes suutis kaitsta oma kodumaad anastajate eest.

Selliseid tundmusi peab lastes tekitama tutvumine Kulikovo lahinguga, Poola interventidega XVII sajandil peetud võitlusega, 1812. a. Isamaasõjaga. Seejuures aga tutvumine võitlusega interventide vastu kodusõja aastatel peab lastes tekitama mitte ainult samasugust viha vaenlaste-anastajate vastu, vaid ka imetlust nendega peetud sangarliku võitluse kohta.

Tutvustades lapsi niisuguste teemadega õpetaja mingil juhul ei tohi jätta sidumata neid teemasid Nõukogude Liidu Suure Isamaasõjaga. Rahvaste võitlus vaenlaste-anastajatega — see on alati võitlus kodumaa eest. Kuid töötajail ei võinud olla ja ei olnud tõelist kodumaad enne suurt Oktoobrirevolutsiooni. Ainult sõda anastajatega pärast 1917. a. muutub tõeliseks „isamaasõjaks“, kuna ainult nõukogude riik kujunes töötajate tõeliseks isamaaks.

Ajaloo tundmaõppimise alusel õpilased peavad aru saama, et Stalingrad (Tsaritsõn), Leningrad, Sevastopool, Odessa, Perekop, Volotšajevsk, Spassk, Hassani järv, kus rahvas astus välja oma maa peremehena, pole mitte sama, mis olid Peipsi järv, Kulikovo väljad, Borodino jt.

Paljud nõukogude õpilased unistavad vägitegudest oma isamaa kaitsmiseks. Ajaloo õppimine peab muutma need lapselikud unistused ja püüded teadlikeks, peab neid stimuleerima ja formuleerima. Sellistena ajaloo tunnid kasvatavad nõukogude patriotismi.

Tundma õppides ajaloo tundides orjade, smerdi, talupoja, pärisorja, tööliste rasket seisukorda lapsed peavad tundma rõhumise kogu raskust ja ebaõiglust, peavad kaasa tundma rõhutuile, peavad hakkama vihkama rõhujaid — iga liiki vürste, bojaare, mõisnikke, vabrikante, pappe ja munke. Tundma õppides töötajate võitlust, talupoegade liikumisi, töölisstreike, võimsaid revolutsioonilisi liikumisi, lapsed peavad aru saama selle võitluse õiglusest, kaasa tundma kaotustele, rõõ-

mustuma võitudest, vihkama võitjaid rõhujaid, kes elajalikult õien-
davad arveid oma ohtliku vaenlasega. Oktoobrirevolutsiooni võit
peab lastes tekitama rõõmutunnet, et ohtralt valatud veri ei jäänud
tarbetuks, seaduslikku uhkusetunnet oma maa üle, selle maa üle, kes
alaliseks tegi lõpu inimese ekspluateerimisele inimese poolt, andu-
must ja armastustunnet Partei ja ta suurte juhtide — Lenini ja Stalini
vastu, kes viisid maa võituledele.

Ajalooliste sündmuste elav ja huvitav jutustamine, nende õige arut-
lus ja üldistamine peavadki kasvatama lastes tundeid, mis on omased
nõukogude maa igale kodanikule. Sm. Kalinin oma sõnavõtus õpetaja-
te nõupidamisel (Utšitelskaja Gazeta" toimetuses 28. XII 1938) üt-
les: „Meie maal kasvab uus inimene. Nõukogude õpetaja peab vara-
jasemast noorusest temale juurdekasvatama parimaid inimlikke tun-
deid. On vaja õpetada last palavalt armastama oma rahvast, kogu
maailma töötajaid. On vaja kasvatada õpilases ausust ja vaprust, töö-
armastust ja seltsimehelikkust.“

Kommunistliku kasvatuse ülesannet ajaloo tundides on võimalik
saavutada ainult tingimusel, et õpetaja selgitab ajaloolisi sündmusi
eredalt ja arusaadavalt, emotsionaalselt-küllastatult, juhib õpilasi
õigele arusaamisele neist, juhib kõige teravamalt tähelepanu peaasjale
— arendab ja kindlustab lastel õigeid vaateid ja meelsust.

Eesmärgile võib viia ainult õpetajate süstemaatiline ja suunakin-
del töö. Seepärast on tähtis, et õpetaja tunneks kogu kursuse ülesan-
deid, kui ka õppekava iga teema, iga tunni väiksemamõdulisi üles-
andeid. Leidub ju õppekava igas teemas momente, millel on suur
tähtsus poliitilise arendamise ja kasvatamise seisukohalt.

Näiteks õppekava teemas „Ida-Euroopa mongoli anastajate võimu
all“ võib märkida järgmisi momente.

Killunenud vene vürstiriigid ei suutnud peatada anastajaid. Ajaloo
kursuse läbivõtmisel lapsed korduvalt veel kohtuvad niisuguse nähtu-
sega. Seetõttu järkjärgult tugevneb arusaamine võimsate riiklike koon-
duste tekkimise ajaloolise protsessi tähtsusest ja progressiivsest väär-
tusest. See hõlbustab arusaamist meie liidu põhialustest ja aitab selgi-
tada NSV Liidu erilist võimsust. Samas on võimalik luua sidet Nõu-
kogude Liidu Suure Isamaasõjaga. Näidata lastele, et ainult Nõuko-
gude Sotsialistlike Vabariikide Liit Lenini-Stalini Partei juhtimisel
võis välja tulla võitjana teisest imperialistlikust sõjast.

„Mongoli ike rõhus ja mõnitas tema ohvriks langenud rahva hinge“
(Marx). See põhiväide, kui seda selgitada lastele eredeate sündmustega,
lihtsate sõnadega, ei või jätta kasvatamata viha igasuguste orjasta-
jate vastu.

Nagu näete, leidub ka kauge mineviku teemades küllalt materjali
suunakindlaks poliitiliseks kasvatustööks.

Seda rohkem leidub sellist materjali hiljutise mineviku teemades,

XIX ja XX sajandite ajaloos. Need teemad on seotud oleviku kõige aktuaalsemate probleemidega, millistel on määratu suur tähtsus laste poliitilises kasvatuses.

Ajaloo tundide side olevikuga on igapidi õigustatud ja kohustuslik.

Poliitiline kasvatus võib teostuda ja teostub igas õieti läbiviidud ajalootunnis. Iga ajalootund ja ajaloo kogu kursus tervikuna osutuvad kommunistliku kasvatuses tähtsaimaks relvaks.

See tuleneb marksistliku ajalooteaduse olemusest enesest ja kommunistliku kasvatuses ülesannetest ja sisust, kui sellest õigesti aru saadakse.

NSVL Liiduvabariikide geograafiast.

Maateaduse õppekava VII klassis määrab NSV Liidu poliitilis-administratiivse jaotuse käsitluseks seitse tundi. Kuna õpilastel kasutada olevais õpikuis puudub ülevaade kava sellest osast ning õpetajail on samuti raskusi käsiraamatute muretsemisega, siis Õpetajate Täiendusinstituut tahab aidata üle saada nendest raskustest, avaldades alljärgneva kokkuvõtte.

Kui arvestada VNFSV-i käsitluseks kaks tundi, siis ülejäänud osas tuleksid liiduvabariigid grupeerida enam-vähem füüsilis-geograafilise sarnasuse põhjal. Üksikute liiduvabariikide käsitlusel ei pääse mööda ka lühikesest majanduslikust ülevaatest, kuna VII klassiga lõpeb esimene kontsenter ja lõpetajad peaksid omandama enam-vähem tervikulise pildi läbivõetud aineist.

Rajoonideks liigitamise alused.

NSV Liidu territoorium on suur, ta looduslikud tigitumused eriosades väga mitmesugused. Et iseloomustada selle suure ala üksikosi, määrata nende sarnasus, erinevus ja omapära, selleks on vajalik jaotada kogu territoorium üksikuteks rajoonideks, mida oleks võimalik üksiteisega võrrelda. Rajoonideks jaotamine on võimalik mitmesugustel alustel:

1) füüsilis-geograafiliste tunnuste põhjal (pinnareljeef, kliima, muldastik, taimeistik jne.).

2) majandusgeograafilistel kaalutlustel (inimese tähtsaim tegevus — põlumajandus, tööstus jne.).

3) poliitilis-administratiivsetel alustel, mis kehtivad nüüdisajal. Viimane on läbiviidud peamiselt kas looduslike omapärade või rahvusliku koosseisu järgi.

Meie õppekava seisukohalt on otstarbekohane lähtuda poliitilis-administratiivsest jaotusest ning selle piires rõhutada peamiselt füüsilis-geograafilisi, vähem majandusgeograafilisi jooni.

Vene NFSV.

Vene NFSV piires võime eraldada järgmised füüsilis-geograafilised rajoonid:

1. Põhjarajoon: Muurmani, Leningradi, Novgorodi, Pihkva, Arhangel'ski, Vologda, Kirovi oblastid ja Komi Autonoomne Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

2. Keskrajoon: Moskva, Tuula, Rjazani, Vladimiri, Ivanovi, Jaroslavl'i, Gorki, Orjoli, Kurski, Pensa, Voroneži ja Tambovi oblastid.

3. Läänerajoon: Smolenski, Kaluuga, Brjanski, Kalinini ja Velikije Luki oblastid.

4. Lõunarajoon: Krimmi Autonoomne Nõukogude Sotsialistlik Vabariik ja Rostovi oblast.

5. Kaukaasia: Krasnodari ja Stavropoli kraid, Groznõi oblast ja Kabardiini-Balkani, Põhja-Osseedi ning Dagestani autonoomsed nõukogude sotsialistlikud vabariigid.

6. Volgaäärne ala: Uljanovski, Kuibõševi, Saraatovi, Stalingradi, Astrahani oblastid ja Tatari, Tšuvaši, Mari ning Mordva autonoomsed nõukogude sotsialistlikud vabariigid.

7. Uural: Molotovi, Sverdlovski, Tšeljabinski, Tškalovi oblastid ja Baškiiri ning Udmurdi autonoomsed nõukogude sotsialistlikud vabariigid.

8. Lääne-Siber: Kurgani, Novosibirski, Tomski, Kemerovo, Omski ja Tjumeni oblastid ning Altai krai.

9. Ida-Siber: Krasnojarski krai, Irkutski, Tšita oblastid, Burjaadi-Mongooli ja Jakuudi autonoomsed nõukogude sotsialistlikud vabariigid.

10. Kaug-Ida: Primorje ja Habarovski kraid.

Oblastite, kraide jne. loetelu pole antud selleks, et nende teadmist nõuda õpilasilt, see on mõeldamatu ja liialdus meie oludes, vaid selleks, et õpetajal oleks võimalus orienteeruda tähendatud füüsilis-geograafiliste rajoonide asukohas.

Olles andnud õpilasile VNFSV piires füüsilis-geograafilised rajoonid, anname lühikese ülevaate rajoonidest üksikult. Kahtlemata on õpilased võimelised vähemalt osa rajoonidest iseseisvalt ki kaardil leidma.

1. Põhjarajoon.

Pindalalt on see suurim rajoon VNFSV-s. Veerand sellest alast asub põhja pool polaarjoont. See määrab ühtlasi selle rajooni looduse omapära — karm ja halastamatu, nõudes inimeselt energiaküllust ja suuri jõupingutusi. See on polaarsete merede rajoon ujuva jääga, arktilise tundra ja metsatundraga, põliste okasmetsadega, ulatuslike soode ning rabadega, veerohkete jõgedega ja arvurikaste järvedega. Siia ulatuvad ka Uurali mägede põhjapoolsed ahelikud, karmim ja liiklemiseks ebasoodsaim osa Uuralist, nimetatud mõnikord ka kõrveli-seks. Inimtühjust tundrast võrsuvad ahelikud metsikuina, kaljustena,

metsatuina, saavutades siin ka oma maksimaalse kõrguse Narodnaja mäes (1885 m). Siin-seal säilivad suvel kohati lumelaigud ning viimasel ajal on avastatud isegi väikesi jääliustikke. Alates 65° laiusjoonest kattuvad mäed järk-järgult metsaga. Erilise maailma moodustavad Põhja-Jäämeres kerkivad saared — Vaigatš, Kolgujev, Novaja Zemlja, neist viimased kaks mägised, fjordidest lõhestatud rannikuga. Palju udusid, külma vihma, lund ja jõed — see on juba aimatav arktika.

Põhi on pikkade talvede ja valgete suviöödega rajoon. Pakasepäevi põhjaosas on aastas ligi 200. Jaanuari kesktemperatuur —20° C. Suvi, kuigi soe, on lühike. Pehmem kliima on rajooni lõunaosas, eriti aga edelas, kus Atlandi ookeani mõju on tunduv.

Jäävaba Muurmani ranniku piirkonnas on suvi jahe ja niiske, kevad külm, sügis soe, ent ebamugav tihedate ja kestvate udude tõttu. Talv saabub siin varakult, oktoobri lõpus, kuid lumesadu võib esineda juba septembris. Temperatuur talvel langeb harva alla —15° C.

Asustus Põhja rajoonis on hõre, keskmiselt 7 inimest 1 km²-l; mitte aga arvestades Leningradi, langeb tihedus 4-le inimesele km²-l. Samaegselt aga on see suurte looduslike rikkuste piirkond — metsad (üle 60% pindalast), karusnahksete loomade rohkus, põtrade karjad, kalarikkad jõed-järved ja mitmekesised maavarad — apatiit, raud, kivisüsi jt. Lisaks kõigele pääs jäävabale merele. Peale metsanduse, kalanduse ja küttimise on majandusel suurema osatähtsus, võrreldes teiste rajoonidega, on suhteliselt väike. Tähtsamad põllukultuurid on rukis ja lina, viimane eriti edelas. Tugevasti on arenemas tööstus, eriti metsatöötlemine, ja kaubandus. Suurimaid kaubanduslikke ja tööstuslikke keskusi masinaehituse, keemiatööstustega on Leningrad, sadam Soome lahe ääres. Metsaväljaveos esikoha omab Arhangelsk, kalanduses Murmansk.

Põhjarajoonis asuvad ka tähtsad kanalid — juba vananenud, Leningradi Volgaga ühendav Maria kanalite süsteem ja uus ning ajakohane Läänemere—Valgemere Stalini-nimeline kanal, mis ühendab Onega järve Valgemerega.

2. Keskrajoon.

Selle rajooni asendi määrab juba tema nimetus. See on tõeliselt tsentraalne ala NSV Liidu Euroopa-osast. Hõlmates suurema osa Kesk-Vene ja idapoolse osa Moskva-Smolenski kõrgustikust, on ta kliimaliselt ülemineku alaks põhjast lõuna, olles vaba põhja pakasusest ja lõuna kuumusest. Sademeid on küllaldaselt. See on ühtlasi ka üleminekuala metsavöötimest steppi, viletsast, leetunud muldadega pinnastest rikkaile, viljakaille mustamulla-aladele. Põhjapoolisel, mitte-mustamulla-alal on sademeid rohkem, ühtlaselt läbi aasta. Metsades valitsevateks puudeks on veel okaspuud — kuusk ja mänd. Lõuna poole sademete hulk väheneb, langevad peamiselt suvel. Siin valit-

seb metsastepp lehtpuudega ja mustmuld pinnasena. Asustusest tihedamaid alasid VNFSV-s, samuti suhteliselt tihe teestiku võrk, eriti põhjaosas. Siin on arenenud rohkem juurviljakasvatus, piimakarjandus, kodulindude pidamine. Lõunaosas on ülekaalus põllumajandus teraviljakultuuridega — rukis, nisu, hirss ning tehnilistest kultuuridest suhkrupeet. — Tähtsamad tööstuslikud keskused: pealinn Moskva ja Gorki.

3. Läänerajoon.

Uhine, mis seob selle rajooni oblasteid, on peamiselt pinnareljeef tugevate mannerjää tegevuse jälgedega, moodustades moreenmaastiku, eriti Valdai kõrgustiku osas. Rajooni kagu nurka ulatuvad kohati salajõgedega ja urgetega Kesk-Vene kõrgustiku põhjapoolsed nõlvad. Kliimaliselt on see rajoon üleminekuala mandriliselt merelisse. Mida rohkem lääne poole, seda enam on tunda mere mõju: aasta kesktemperatuur tõuseb, talv pehmeneb, sademete hulk suureneb. Taimestik on valitsevad suurelehelised lehtpuud — tamm, pärn, vaher, saar. Metsad katavad ligi 30% pindalast. Rõhkesti on kohati ka soid.

Asustus on tihe, nagu Keskrajoonis, keskmiselt 40 inimest km²-l. Kliimalised tingimused loovad eeliseid põllumajanduseks. Tähtsamad põlluviljad: rukis, kartul, eriti aga lina, kohati kanep. Arenenud on ka karjandus. Tööstusest suurema osatähtsusega on tekstiiltööstus. Suured linnad puuduvad, tähtsamaid keskusi Kalinin.

4. Lõunarajoon.

Sellesse rajooni kuuluvad Krimmi Autonoomne Sotsialistlik Vabariik ja Rostovi oblast. Krimm on NSV Liidus kuulus ta looduseiluga — sooja, sinise mererannikuga, pilvitu suvetaevaga, rohke päikese ja soojusega. Reljeefilt ja teistelt looduslikelt tingimustelt jaguneb Krimm põhjapoolseks stepialaks (75% pindalast), mägirajooniks ja nn lõunarannikuks mäeaheliku ja mere vahel. Kui põhjapoolne stepiala on igav oma vähelainja tasandikuga, rannikuäärsete soolajärvedega, kui mäestik on väheütlev peamiselt lubjakiviste, kuni 1500 m kõrguste mäenõlvadega, mida katavad karjamaad, siis lõunarannik oma lähistroopilise iluga on olnud Krimmi rahvusvahelise kuulsuse rajajaid. Sademeterikas, pehme talv, palav suvi, lähistroopilised igihaljad puud ja põõsad — maasikpuu, puutaoline kadakas, liaanid, luuderohi, lisaks soe merevesi on lõunaranniku looduse kingitus. Aedades ja parkides küpressid, loorberid, magnooliad, oleandrid, väänduvad glütsiiniad, seedrid ja isegi palmid rikastavad maastiku ilu. Ei puudu Krimmis ka mineraalsed rikkused raualademetena Kertsis ja marmorina.

Majanduslikult on põhjaosas ülekaalus põllundus, siin kasvab nisu, puuvill, tubakas, mägedes valitseb lambakasvatus, lõunarannikul aga aiandus. Parimad viinamarjad, õunad, pirnid, virsikud, aprikoosid, mandlid, pähkliid — need on siinsed aianduse tooted.

Asustus Krimmis on tihe (üle 40 in. km²-l).

Rostovi oblast asub stepivöötmes, kontinentaalse kliimaga, väheste, peamiselt suviste sademetega alal. Kasvab hästi nisu ja päevalill.

Lõuna rajooni tähtsamad keskused on Krimmi ASV-i pealinn Simferopol, sõjasadam Sevastopol ja Rostovi oblastis Rostov, suurte põllumajanduslike masinate tööstustega.

5. Kaukaasia.

Kaukaasia asub Musta ja Aasovi mere ning Kaspia mere vahelisel alal. Harva esineb nii suurt mitmekesisust ja nii teravaid kontraste maastiku omapärades kui siinses rajoonis — lopsakatest metsadest kuivade poolkõrbedeni, soojast, sinisest merest külmade lumiste mägedeni. Lisaks looduspiltide vahelduvusele rikkalikud maapõuevarad — nafta, värvilised metallid, mineraalveed ja rohkesti voolava vee jõudu.

Suurem osa, nn. Ees-Kaukaasia on avartasandik, mis madaldub Musta ja Kaspia mere poole, tõuseb aga lõuna suunas, moodustades keskosas Stavropoli kiltmaa. Sellest läänes levivad Musta mere-äärseid stepid, idas poolkõrved. Kiltmaa lõunaosas leidub arvurikkaid mineraalvete allikaid, nii külmi kui kuumi. Kliima kontinentaalsuse tõttu levivad lehtpuumetsad ainult jõgede piirkonnas.

Lõunas kerkivad Kaukasuse mägede põhjanõlvad, milledest osa on kaetud segametsaga. Kaukasuse mägede läänepoolsed ahelikud koosnevad lubjakividest ja ulatuvad 3500 m kõrguseni. Keskosas paljanduvad kristalsed ja vulkaanilised kivimid, esinevad suurimad kõrgused (Elbrus — 5600 m) ja laiaulatuslikumad liustikud. Idaosas aga on rohkesti savikiltkivi massiive, liustikud ja lumeväljad väheulatuslikud ning Kaspia merele lähenedes kaovad hoopis.

Elanikkond on väga kirju — ukrainlased, venelased, ossetiinid, kardiinid ja palju teisi. Ees-Kaukaasia stepi piirkond, kus viljakad mustmullad, küllaldaselt sademeid, on tähtis teraviljade — nisu, maisi ning tehnilistest kultuuridest päevalille, puuvilla ja soja kasvuala. Kubani jõgikonnas kasvab ka riis. Kaukasuse mäginõlvadel on levinud lambakasvatus. Tööstus baseerub maavarade tootmisel.

6. Volgaäärne rajoon.

See rajoon on üks suuremaid pindalalt Vene NFSV-i Euroopa-osas. Ta hõlmab Volga kesk- ja alamjooksu piirkonnad. Peale Volga kuulub siia ka Kama jõgikond ning edelas Don mõnede lisajõgedega. Kuna rajoon on väljaveninud põhja-lõuna suunas, siis maastikud on looduselt erinevad — okasmetsade vöötimest lõunapoolsete poolkõrbedeni. Siin võib eraldada: 1) okasmetsade piirkond rohkete soode ja rabadega põhjaosas; 2) metsastepp — Volgaäärse kõrgustiku alal, kus

Žiguli mäed oma kummaliste, lubjakiviiste kaljudega, tihedate võsastikkude ja metsadega on metsikumaid ja maalilisemaid maastikke siinses rajoonis, ja 3) stepp Volga alamjooksul, mis lõunas muutub soolajärvedega poolstepiks ja Kaspia alamiku alal isegi liikuvate liivadega poolkõrbedeks, kus Volga ümbrus ja jõel asuvad saared moodustavad tõelisi oaase. Ent vaatamata mitmekesisusele on kogu rajoonile omane selgelt väljakujunenud kontinentaalsus. Talv näiteks Saaraatovis on külmem kui Leningradis, Astrahanis sama külm kui Pihkvas. Suvi kuum; sademete hulk väheneb põhjast lõunasse (Astrahanis ainult 150 mm aastas).

Maavaradest tähtsaim on nafta, mille leiukoht Kuibõševi oblastis on tuntud „Teise Bakuu“ nime all. Mainimisväärt on ka fosforiidid ja soola saamine soolajärvedest.

Kuna pinnaseks on must- ja pruunmuld, siis looduslikud eeltingimused on soodsad põllumajanduseks. Ainult põuad on sagedaste viljakalduste põhjustajaks. Nende vastu võideldakse kunstliku niisutusega, mida viimaseil aastail on hakatud rohkem ja rohkem laiendada. See rajoon on tähtsamaid teravilja baase VNFSV-s (rukis, nisu, kaer). Rohkesti kasvatatakse ka päevalille, kanepit, mahorka tubakat ja sinepit. Arenenud on kohati ka aiandus (viinamari) ja karjandus (sead, lambad, kodulinnud). Erilise tähtsuse lõunaosas omab kalandus; siin asuvad ühtlasi suurimad kalatööstused Liidus. Volgaäärsetes linnades on arenenud masinaehitus.

Suurimad keskused Stalingrad — masinaehitusega ja Astrahan — sadam ja kalatööstused.

7. Uural.

Uural on vahelüliks Euroopa ja Aasia vahel. Tema läänepoolne osa asub Euroopas, idapoolne Aasias. Telje osana levivad keskel Uurali mäed. Uural — see on kulunud, keskmiste kõrgustega mägede ala, millega liituvad lainelised kõrgustikud idas ja läänes, madaldudes Euroopa lauskmaa ja Lääne-Siberi madalmiku suunas. Kliima on mandrilisem kui mujal Liidu Euroopa-osas. Talv karm ja pikk, põhjas kuue-, lõunas viiekuise kestusega. Kogu Uurali ulatuses esinevad —40°-sed pakased, kirdes isegi —50°-sed temperatuurid pole haruldased. Suvi palav. Isegi põhja osas juulikuu keskmine temperatuur võrdub Ukraina sama kuu keskmisega. Suvel puhub lõunas sageli kagu tuul, mis põhjustab kuivust. Vähem on sademeid kaguosas. Põhjas levivad metsad, lõunas stepid, mis eralduvad eelmistest kitsa metsastepi ribaga. Puudest on põhjaosas esikohal kuusk, siberikuusk, lehis, vähem mändi, Kesk-Uuralis — kask ja haab, koos nendega ka suurelehelised puud: pärn, tamm, vaher. Metsad on rikkad loomadest ja lindudest (põder, väikesed karusnahaloomad, tedred, püüd jne.). Lõuna-Uuralis on kohati säilinud sulgheina-steppi.

Uural, see on mäevarade rohkuselt ja mitmekesisuselt rikkaim rajoon, üks rikkamaid maailmas. Siin leidub parimat rauamaaki, värvi-

lisi metalle ja väärismetalle, millele lisanduvad mitmesugused vääriskivid. Asbest, kivisüsi, nafta, kaali- ja keedusool kuuluvad samuti siinsete rikkuste hulka. Uural on vanimaid metallurgilisi rajooni ja moodustab praegu tähtsaima hiigeltehaste võrgu metallurgia-, masinaehituse- ja keemiatööstuse alal. Põllumajandus jääb osatähtsuselt tahaplaanile. Peab mainima teraviljade ja linakasvatust rajooni keskosas, mujal aga on esikohal karjandus, peamiselt lamba- ja hobusekasvatus ning piimakarjapidamine.

Asustus on hõre, ainult Põhjarajoon jääb Uuralist rahvaarvu poolest maha. Seletatav on see sellega, et suurem osa maad on mägine ja ebasobiv põllumajanduseks.

Tähtsamad keskused: Sverdlovsk, Magnitogorsk ja Tšeljabinsk, kõik väljakujunenud rasketööstuslinnad.

8. Lääne-Siber.

Lääne-Siber haarab ulatusliku ala Uurali ja Jenissei vahel. Kara mere suunas ta pisut laieneb, lõunas aheneb. 90% Lääne-Siberist on madalmik, mille iseloomustavamaks tunnuseks on ebatasasuste puudumine. Ainult kilomeetreid pikad, 5—6 m kõrgused, vaevalt märgatavad seljandikud rikuvad tasandiku idüllil. Järsu kontrastina sellele, ääretule tasandikule kerkivad kagus 4500 m kõrgusele Altai mäed, igilumega, liustikega. Siit algavad Lääne-Siberi suuremad jõed — alguses vahutavate, kärestikurohkete ja veenergiarikaste mägijõgedena, hiljem tasandikule jõudes annavad nad rahuliku vooluga Obi-Irtõši süsteemi, mis juhib oma veed aeglaselt Kara merre. Kliima on teravalt kontinentaalne, talved karmid, isegi lõuna —40°-sed pakased sagedased. Suvi kuum, ent ööpäevane temperatuuri kõikumus suur. Palju selgeid, päikesepaistelisi päevi. Ainult Altai talved on pehmemad, suved seevastu jahedamad ja niiskemad. — Rajooni põhjaosas levib tundra, lõuna pool 56° laiuseni ulatub taiga. Altai nõlvadel taas kasvavad siberikuuse-, lehise-, kase- ja haavametsad. — Asustatud on Lääne-Siber hõredalt, keskmiselt 1 km² kohta alla nelja inimese, põhjaosas isegi 5 km² kohta üks inimene. Elanikeks enamuses on venelased, peale nende ostjakid, voguulid, komid, nenetsid. — Majanduselus esikohal põllumajandus, eriti teraviljakasvatus (nisu) ja piimakarjapidamine. Ent viimaseil aastail põllumajandusega võistleb tööstus, esijoones mäetööstus ja metallurgia, kuna Lääne-Siberi alal asub rikkaim kivisöebasseni Liidus — Kuzbass, mille rikkused on lülitatud tööstuslikku ringkäiku.

9. Ida-Siber.

Ida-Siber ulatub Jenissei jõest kuni mägede ahelikuni, mis eraldavad Jäämere vesikonda Vaikse ookeani vesikonnast. Ida-Siberi juurde kuuluvad ka arktilised saared — Severnaja Zemlja ja Uus-Siberi saa-

restik. Ida-Siber on suur ala, ulatusega läänest itta üle 3000 km, põhjast lõunasse pisut vähem. Pinnaehituses valitseb kiltmaa, mida läbivad ja piiravad lõunast üksikud mäeahelikud. Siin asub pakase riik. See on külmima talvega ala mitte ainult Liidus, vaid kogu maailmas, ala, kus termomeeter langeb -70°C alla nulli, kus esineb igikülmunud maapind, mis ainult pindmiselt suve vältel sulab, ala, kus kohati rannikul on sügavustes alalhoidunud jääaegsed mannerjää pangad, kus külmunud maast on väljakaevatud mammutite laipu, kes kunagi, aastatuhandete eest on elutsenud siinsetes piirkondades. Kevad on hiline, kuid soojuse hulk kasvab kiiresti. Suvel tõuseb temperatuur isegi 40° -le. Sademeid on vähe, nad langevad peamiselt juulis valangutena. — Taiga hõlmab siin tohutuid maa-alasid, ronides mägedesse ja tungides laugele põhja, taganedes seal tundra ees. Veerikad, kiirevoolulised jõed tungivad läbi maaliliste kuristikude, kandes endaga tohutuid veeenergia varusid (Jenissei oma lisajõgedega, Leena). Ida-Siberis asub ka tähelepanuväärsemaid järvi maakeral — Baikali, mis ületab kõik teised oma sügavuselt, veemahult ja läbi-paistvuselt. Teda ümbritsevad kristalsetest kivimitest mäeahelikud on ilusaks raamiks tema tumesinisele veele. 70% järves elutsevaist loomadest ja taimedest on omased ainult Baikali järvele.

Ida-Siber on rohkete loodusvarade rajoon. Ääretud metsad, karusnahksete loomade küllus, veeenergia tagavarade rohkus, — nendele liituvad kivisüsi, grafiit, raud, värvilised metallid, eriti aga kuld ja sool. Ainult inimene on veel vähe asustanud seda ala; rahvatihedus on kaks korda vähem kui Lääne-Siberis. Enamusrahvus on venelased, rohkesti elab ka jakuute, burjaate, tunguuse. — Nüüdisajal on Ida-Siber tähtis kui varustaja metsaga, karusnahkadega, kullaga. Tulevikus peab ta avama oma teisedki maavarade leiukohad ning pakkuma võimalusi põllumajanduseks, kuna kasvutingimused on vastuvõetavad kartulile, odrale, suvirukkile ja suvinisule.

10. Kaug-Ida.

Kaug-Ida hõlmab Liidu idapoolseimad alad. 8500 km eraldab Vaikset ookeani Moskvast: Kaug-Idas on juba hommik, kui Moskvast aeg alles läheneb keskööle. Siin esinevad maastikud on väga mitmekesised — lõunapoolsetest steppidest Sahhalini ja Kamtšatka niiskeuduste rannikualadeni, Wrangeli saare igijääst Amuurimaa laialehiste puudega metsadeni. Siin esinevad mägede ahelikud, viljakad madalmikud ja ainukesed Liidu piirides tegevad vulkaanid, kaetud igilumega. Põhjas sõidetakse põdra- ja koerasaanil, kütitakse hülgeid, merihobuseid, kasutatakse toiduna sissetoodud teravilja, lõunas aga küntakse püüvlihtega, kasvatatakse riisi, peetakse jahti tiigreile. Tundra ja igikülmunud maa ulatuvad siin kaugemale lõunasse kui mujal, seevastu Amuuriäärne taimestik meenutab Hiina ja Jaapani lähistroopilist taimekatet. Perioodilised monsuunid toovad talvel Ida-Siberist tera-

vat külmust ja kuivust, suvel vihma ja udusid ookeanilt. — Kaug-Idagi on rikkalikult varustatud mitmesuguste loodusvaradega. Maismaalistele rikkustele — mets, karusnahad, kuld, raud, värvilised metallid, süsi, nafta, grafiit, vilgukivi — lisanduvad ookeani rikkused, nagu kalad, hülged, merihobused ning väärtusliku nahaga merikobras ja merikotik.

Uhiseks tervikuks liidab selle ala tema mereäärne asend; meri on ühtlasi ka tähtsaim ühendustee selle rajooni üksikosade vahel. Kaug-Ida — see on juurdepääs Vaiksele ookeanile. Nagu Ida-Siberiski on rahvatihedus siin väga väike, alla ühe inimese km²-l, ning elanikkond kirju — venelased, ukrainlased, korjakid, lamuudid, kamtšadalid ja teised. Nagu Ida-Siberiski toodab Kaug-Ida praegu peamiselt metsa, karusnahku, kulda ning kalasaadusi, lõunaosa aga ka sojauba, riisi ja suhkrupeeti. — Tähtsaim keskus siin on sadam Vladivostokk.

Ukraina NSV.

Ukraina kuulub füüsilis-geograafiliselt Liidu Euroopa-osa lõunasse koos Krimmi ja Rostovi oblastiga. Suurem osa Ukrainast on madalmik, mis järkjärgult laskub Musta mere suunas. Olles läbitud rohketest jõeorgudest on siin kujunenud omapäraseid pinnareljeefe, nn. orgtasandik. Madalmiku lääneosas levib vanadest kristalseist kivimeist koosnev Podoolia-Volõõnia kõrgustik, milledest jõed läbi tungides tekitavad kuristikke (Dnepr, Bug). Madalmikust idas kerkib liivakividest, savikiltkividest ja lubjakividest koosnev künklik Donetsi kõrgustik. Ukraina edelaosas tõusevad 200 km ulatusel Karpaatide ahelikud, kus üksikud tipud küünivad 1300 m kõrguseni. Ukraina Karpaadid kuuluvad nn. Metsakarpaatide hulka. Need koosnevad liivakividest, kiltkividest ja on kaetud suurepärase metsadega. Igilumi puudub.

Ukrainat läbiv Dnepr on oma pikkuselt ning jõgikonna suuruselt kolmas jõgi Euroopas. Vool jõel on aeglane ja rahulik, ainult läbistades Podoolia-Volõõnia kilpi moodustab ta jõuküllase kärestiku. Alates Kiievist on Dnepril rohkesti saari. Alamjooksul laieneb ta soiseks, kõrkjasse kasvanud mereäärseks madalikuks.

Võrreldes teiste Liidu Euroopa-osadega on Ukrainas pehme kliima. Ida on külmem ja mandrilisem läänest. Talv sagedaste suladega, suvi kuum, eriti lõunas; sügist iseloomustab kuivus ja pilvitu taevas. Kevad läänes saabub varem ja on märgatavalt soojem kui idas. Soe kevad koos pika ja sooja sügisega soodustavad taimestiku head kasvu. Sademeid on rohkem põhjapoolsetel aladel (500 mm aastas), vähem lõunas (400 mm). Suurem osa sademeid langeb aasta esimesel poolel, mis mõjub soodustavalt põllumajandusele. Suvel on sageli äikesevihma valanguid.

Suurem osa Ukrainast asub metsastepi- ja stepivöötmes ning omab lössil asuvat mustamullapinnast. Ainult põhjaosa ulatub metsavööt-

messe, kus kohati rohkesti ka soid. Metsastepis on metsa säilinud vähe. Mets, mis koosneb laialehelistest puudest — tamm, vaher, pärn, saar — kasvab peamiselt jõgede kallastel, kus loogeldes roheline lindina meenutab ribametsi. Lepa, paju ja paplite padrikud äärestavad jõgede poolt kevadel üleujutatavaid madalaid luhti, kus laialipaisalt esinevad ka üksikud järved.

Ukraina on rikas maapõuevarade poolest, millest esikohal on kivi-süsi Donetsi kõrgustiku alal ja rauamaak Dnepri käärus (Krivoi Rog). Leidub ka mangaani, soola, fosforiite. Ukraina on kujunenud tähtsaks tööstulikuks baasiks kiviõekaevandustega, malmi- ja terasetootmisega, raskemasinaehitusega, keemiatööstusega. Kuigi toodangu väärtuselt tööstus ületab põllumajanduse, on Ukrainas siiski külvi-pinna protsent (60%) suurem kui üheski teises liiduvabariigis. Ukraina on suurimaid viljasalvi, tähtsamaid nisu, odra ja suhkrupeedi kasvualasid. Terved põllud on arbuuside ja meloonide all, aedades rohkesti kirsi-, ploomi-, õuna- ja pirnipuid ning lõuna pool ka viinamarja. Mainimata ei saa jätta ka õlitaimi päevalille ning uuemat kultuuri — puuvilla. Karjanduse osatähtsus on väiksem, ent kariloomade üldarvult ületab Ukraina peaaegu kõik teised liiduvabariigid.

Asustuselt on Ukraina suurima rahvatihedusega alasid Liidus, keskmiselt 73 inimest km²-l. Enamusrahvas on ukrainlased, vähem venelasi, valgevenelasi. Suuremad keskused on pealinn Kiiev suhkrutööstuste ja laevaehitusega, Harkov — omab esikoha tööstustoodangult rasketööstuse alal ja Odessa — suurimaid sadamaid Mustamere ääres.

Moldaavia NSV.

Moldaavia liitub Ukrainaga ühiseks maastikuliseks üksuseks. Suurem osa Moldaaviast on lubjakividest koosnev, lössiga kaetud Besaraabia-Moldaavia kõrgustik, mis lõhestatud rohketest jõeorgudest. Moldaavia on soojemaid alasid Liidu Euroopa-osas. Aasta keskmine temperatuur 10° C; sademeid küllaldaselt, nad langevad peamiselt juunis ja juulis. Kunagi oli suurem osa Moldaaviast, välja arvatud lõunapoolsed stepirajoonid, kaetud tamme- ja pöökpuumetsadega. Nüüd on metsad pidanud taganema, andes ruumi põldudele ja aedadele. Metsad on säilinud kohati põhjas ja jõgede orgudes. Majanduselus on määrava tähtsusega põllumajandus, põllukultuurideks peamiselt nisu ja mais. Elanikeks moldavaanid, venelased, ukrainlased. Suurim keskus pealinn Kišinev.

Valge-Vene NSV.

Valge-Vene kuulub ühisesse maastikulisse üksusse VNFSV-i Läänerajooniga. Põhjas levib Valge-Vene kõrgustik, kus esineb vähesäilind moreenkuhjatise. Idas liitub ta Valdai ja Moskva-Smolenski kõrgustikuga. Suurima kõrguse (347 m) saavutab Valge-Vene kõrgustik Minski lähedal. Üksikute küngastike vahel laiuvad Väina, Neemeni

ja nende lisajõgede orud. Lõunas levib laialdane, suurt häilu meenu-
tav madalmik, mida läbib Pripet oma lisajõgedega ja mille idaosas
voolab Dnepri ülemjooks. Liivased mullad, mis kaetud okasmetsa-
dega, vahelduvad rohkete rabajärvedega ja ääretute soodega. Viimas-
tes looklevad madalate kallaste vahel ojad ja jõekesed tiheda vete-
võrguna. Kevadel, suurvee ajal, ujutavad jõed üle suuri maa-alasid,
ning liivased, pisut kõrgemad alal ulatuvad siis üle veepinna arvu-
kate saartena. Juba möödunud sajandi lõpul alustati siin kuivatustöid
ning tänapäeval läbib seda ala tihe kanalitevõrk. Suur osa idapool-
seid soid on juba kuivatatud ja nende asemel laiuvad viljakad põllud.
Kliima, võrreldes VNFSV-i idapoolsete oblastitega, on pehmem. Talve
kestus on keskmiselt kolm kuud, sulad jaanuaris ja veebruaris tava-
lised. Suvi pisut jahedam idapoolsetest aladest. Metsa rohkesti, ligi
30% pindalast. Valitsevad üldiselt laialehelised puud — tamm, pärn,
vaher ja saar, edelas ka pöökpuu, liivastel aladel okaspuud.

Asustus võrdemisi tihe, keskmiselt 40 inimest 1 km²-l. Enamusrah-
vaks on valgevenelased, kelle peamiseks tulundusalaks on põllu-
majandus. Kasvatatakse teraviljadest rukist ja kaera, rohkesti kartu-
lit, lina ja kanepit. Karjamajanduses esikohal seakasvatus ja piima-
karjapidamine. Arenemas tekstiiltööstus. Suurim keskus pealinn
Minsk.

Karjala-Soome NSV.

Karjala-Soome ja VNFSV Põhjarajoon esinevad ühise füüsilis-geo-
graafilise üksusena. Pinnaehituselt on Karjala-Soome künklik lausk-
maa, mille aluskaljaks on ürgaegsed kristalsed kivimid. Viimased on
kaetud liiva-, savi- ja kruusakihtidega, moodustades kõrgustikke, mis
sageli laiuvad loode—kagu suunas. Selgesti on märgatav mannerjää
tegevuse mõju, nii kulutav — jääkriimud, silekaljud — kui kuhjav.
Iseloomustav on järvede rohkus — Karjala-Soome on tõeline järvede-
riik. Mõnede järvede pindala ulatub üle tuhande ruutkilomeetri (Võg,
Seg). Suuremad on aga Laadoga ja Äänisjärv (Onega), mis ühtlasi
suurimad Euroopas. Kahe viimase järve põhjapoolsed kaldad on lõ-
hestatud arvurikkaiks, kõrgete kallastega lahtedeks, mis omavad
loode—kagu suuna, nagu üldse suur osa Karjala-Soome järvi. Jõed on
kärestikulised, mõnedel esinevad isegi joad.

Mereläheduse ja sisevete rohkuse tõttu on kliima küll ühtlasem ida-
poolsete laiuskraadidega võrreldes, kuid samaaegselt niiskem. Talv
on soojem, ent suvi, eriti kevad, külmem. Kevad saabub aeglaselt, soo-
juse kaotus, mis kulub järvi katva jää sulamiseks, on tunduv. Sageda-
sed on hallaööd ning maikuu keskpaiku on märgatav järsk tempera-
tuurilangus — kevadised järelkülmad. Sademeid on küllaldaselt, eriti
suvel. Väikese auramise ja niiskete tuulte tagajärjel on sagedased
udu. Taimkatet iseloomustab metsa rohkus, mis koos veenergiaga on
maa suurimaks rikkuseks. Mainimisväärt on ka soorauamaak ja gra-
niit ehitusmaterjaliks.

Elanikeks on karjalased, keskmiselt 7—8 inimest 1 km²-l. Ligi kolmandik elanikkonnast elab linnades. Põllumajanduses toodetakse rukist, otra, kartulit, karjamajanduses on rohkem levinud piimakari. Iseloomustav on aga metsanduse, samuti metsatöötlemise suur osatähtsus majandusel. Tähtsaim keskus pealinn Petrozavodsk.

Gruusia NSV, Azerbaidžani NSV ja Armeenia NSV.

Kuna tähendatud liiduvabariigid on looduslikelt oludelt tihedalt seotud üksteisega, siis on otstarbekohane käsitleda neid koos. Need liiduvabariigid kuuluvad maastikuliselt Kaukaasiasse, ühes samanimelise rajooniga VNFSV-s. Sellest vöötimest Ees-Kaukaasia ning Kaukasuse mäeaheliku põhjaosa jäävad VNFSV piiridesse, kuna lõunapoolne osa ahelikust ning Taga-Kaukaasia on jagunenud kolme vabariigi vahel.

Kaukasuse ahelik, mis eraldab Ees-Kaukaasiat Taga-Kaukaasiast, pole mitte ainult kõrgem, vaid ka ligipääsmatum kui Alpid. Mäekurused on vähe ja needki asuvad suures kõrguses. Tuntuim mäekurudest on Krestovõi, mis tungib Tereki orust lõunapoolsesse Kura lisajõe Aragva orgu. Selle kaudu kulgeb Ordžonikidzet Tbilissiga ühendav Gruusia sõjatee. Suurepärase mulje jätab Kaukasuse ahelik kaugusest oma valgete teravate mäeharjadega, samuti vahenditult lumerajoonides, kus haaravalt mõjub nõlvade vertikaalsus, lume- ja jääväljade laiaulatuslikkus ning liustike rohkus, mis hiiglaslike vooludena laskuvad oru sügavusse.

Kliimalised olud on Kaukasuses väga mitmesugused. Uhiseks, iseloomustavaimaks tunnuseks on sademete vähenemine läänest itta, mille tõttu lumepiir läänes on ka madalamal kui idas. Peaahelike nõlvasid katavad tihedad metsad; nõlvade alumistes osades valitsevad mitmesugused lehtpuud (jalakas, valge pappel, tamm), kõrgemal pöökpuud ning neile järgnevad juba suuremates kõrgustes okaspuud (mänd, nulg, kuusk, jugapuu). Uhkemad metsad kasvavad Lääne-Kaukasuse lõunapoolsetel nõlvadel Gruusias. Metsapiiri lõppedes (2100—2300 m) kõrguses algavad igihaljaste rododendronitega ja rohurikkad alpiaasad, kus emajuured, kellukad, priimulad ja meespead kütkestavad silma oma õite värvide ereduse ja puhtusega. Mäginõlvadel jalutavad põdrad, metssead, varitsevad saaki karud, hundid, rebased, tiirlevad õhus mitmesugused kotkad.

Suurema osa Taga-Kaukaasiast võtab enda alla Armeenia kõrglava, olles ühendatud Kaukasusega Surami mäeaheliku kaudu. Surami ahelikust idas levib tasane Kura madalmik, läänes aga Rioni uhtmaa, mis ulatub kaugemale läände, palistades ribana Musta mere rannikut. Armeenia kõrglava koosneb üksikuist 1500—200 m kõrgustest kiltmaadest, mida katavad vulkaanilised kivimid. Kiltmaid läbivad suhteliselt madalad, mitte üle 3000 m ulatuvad kurrulised mäeahelikud. Rohkesti esineb ka mineraalveteallikaid ja kustunud vulkaane, milledest kõrgeim Alages (4000 m). Hävitavad maaväringud on võrdlemisi

sagedased. Kõrglaval laialipaisatuna esineb ka rohkesti järvi (suurim Sevan), mis enamikus on mägipaisjärved. Jõed oma ülemjooksul on rahuliku vooluga, ent laskudes kõrglaval, tungides läbi ümbritsevate mäeahelike, muutuvad kiirevoolulisiks, kärestikurohkeiks mägijõgedeks (Kura, Araks). Taga-Kaukaasias, nagu Kaukaasia mägede lõunapoolvadelgi, on maastiku üldpilt väga mitmesugune, olenedes reljefist, kõrgusest ja sademeist. Võib eraldada neli erinevat valdkonda: 1) Musta mere rannik Rioni madalmikuga, 2) Kura ja Araksi jõgikond, 3) Lenkorani madalmik (Kaspia mere ja Talõši mägede vahel) ja 4) Armeenia mägismaa.

1) Musta mere rannik ja Rioni madalmik on niiske, lähistroopilise kliimaga, sooja talvega (jaanuarikuu kesktemperatuur Batumis 6°C), kuuma, niiske suvega ja suure sademete hulgaga (2500 mm), mis langevad ühtlaselt läbi aasta. Suvel, mil Mustalt merelt puhuvad niisked tuuled, esinevad suured vihmavalangud. Talved ranniku lõunapoolses osas on eriti pehmed, kui esinevadki kerged külmad, siis on nad lühikesest kestusega. Kõrged temperatuurid ja suur niiskus on põhjustanud lopsaka taimestiku. Aedades kasvavad lähistroopilised, isegi troopilise päritoluga taimed — magnooliad, agaavid, kaktused, eukalüptid, mandariinid, apelsinid, sidrunid, mitmesugused palmid, teepõõsas, bambus jt.

2. Taga-Kaukaasia idaosa — Kura ja Araksi jõgikond — on mandrilisema ilmega, kuna Surami ahelik takistab niiskete tuulte mõjulepääsu. Talved on veel küllaltki soojad, ent külmad esinevad sagedamini ja kestvamalt. Suvi seevastu on väga kuum, temperatuur tõuseb 35° kuni 40° -ni. Sademeid tuleb ligi kuus korda vähem kui läänesosas. Seetõttu levibki siin stepp okkaliste poolpõõsastega. Suve saabumisel taimkate kõrbeb ning elustub taas sügisel. Tänapäeval on suurem osa stepist muudetud viljakandvaks kunstliku niisutuse abil.

3. Lenkorani madalmik, tänu Talõši mägedele, mis hoiavad kinni ja tihendavad Kaspia mere poolt tulevaid pilvi, on jällegi soe ja sademeterikas, tuletades meelde Musta mere rannikut. Siinsetes metsades kasvab väga hinnaline, punase puiduga nn. „raudpuu“, mille puit on nii tihe ja raske, et vajub vees põhja, nagu saksaulgi.

4. Armeenia mägismaa on teravalt mandriline. 800—1000 m kõrguses on talved sama karedad kui Põhjarajoonis. Ent suvi on kuum, juulis tõuseb elavhõbe termomeetris 40° -le. Sademete hulk ei tõuse üle 350 mm aastas. Orgudes levivad kohati lehtmetsad, üldiselt valitseb aga rohukas stepp.

Loomastikus peale Kaukasuse mägedes ettetulevate liikide esinevad Taga-Kaukaasias veel leopardid, tiigrid, hüäänid. Lindudest on rohkesti kanalisi, Lenkorani madalmikul veelinde (flamingod, pelikanid, luiged jt.).

Maavaraliseks rikkuseks on nafta, värvilised metallid — eriti vask ja süsi.

Majanduslikult ei suuda põllumajandus võistelda aiandusega. Viinamari, tsitrustaimed, teepõõsas, pähklid, mandlid, tubakas, mooruspuu — neid kõiki toodab aiandus Rioni madalmiku alal Gruusias. Azerbaidžanis Kura ja Araksi kunstliku niisutusega aladel kasvab hästi puuvill, Gruusias ka riis. Armeenias seevastu on esikohal karjandus — lambakasvatus.

Töösus põhjeneb peamiselt maavarade, eriti nafta tootmisel.

Suurimad keskused on Azerbaidžani pealinn Bakuu naftatööstusega ja Gruusia pealinn Tbilissi.

KAZAHHI NSV.

Kazahhi NSV on suuruselt teine liiduvabariikidest, ületades näiteks Ukraina pindalalt kuuekordselt. Kazahstan looduslikelt oludelt on maastikuline tervik, mis tuntud sama nime all. Ainult põhjas ulatub ta Lääne-Siberi füüsilis-geograafilisse rajooni ning idas ja kagus haarab Altai ja Tien-Šani massiive. Kazahstan on steppide, poolkõrbede ala, mida läbivad väga vanad, kunagi Uuralit Tien-Šaniga ühendanud ahelikud. See on teravalt mandrilise kliimaga ala, soolajärvedega, aeglaselt voolavate stepijõgedega, mis valguvad kinnistesse soolajärvedesse või kaovad kõrveliivas. See on rajoon, kus ei ole küllaldaselt vett põllumajanduseks, kus rahvas on elatunud aastasadu karjapidamisest, kolides karjaga paigast paika. Samaaegselt on see aga suurte maapõuerikkuste rajoon — süsi, nafta, vask, seatina, tsink, soolad ja haruldased metallid peituvad siinsetes maakihtide sügavustes.

Looduslikult oludelt võib eraldada: 1) Kaspia ja Turaani madalmik, 2) Kesk-Kazahhi kurruline ala ja 3) Ida- ja Kagu-mägirajoon.

1) Kaspia ja Turaani madalmik levib maa lääneosas, millest suurem osa ei küüni 100 m kõrguseni üle merepinna. Kaspia mere rannikuala asub aga isegi 26 m allpool merepinda; see on ulatuslikem alamik maailmas. Põhjast lõunasse läbib madalmikku madal Mugodžari ahelik, mis on Lõuna-Uurali otseseks jätkuks ja jaotab madalmiku läänepoolseks — Kaspia madalmikuks ning ida- ja lõunapoolseks Turaani madalmikuks. Maastik kujutab endast savikat poolkõrbe kehva taimestikuga, mis kohati vaheldub liivadega. Jõgedest ainult Uural kannab küllaldaselt vett, Emba suubub merre veevaeselt, vähemad jõed aga kaovad kõrveliiava. Eriti veevaene on Ust-Urt, kus suve lõpul, kui on ära kuivanud „hakid“ (stepi veeloigud), võib sõita päevi, kohtamata vett, taime, looma või inimest. Ainult sinine taevas ja päikeses lõhestunud savi.

2) Kazahhi kurruline ala on märgatavalt kõrgem, jõgesid rohkem, kuigi mereni jõuavad Obi kaudu ainult Irtõšš, Išim ja Tobol, teised kaovad enamikus väikestesse soolajärvedesse. Lõunaosas levib laialdane kiltmaa, Bet-Pak-Dala e. Näljakõrb.

3) Ida- ja Kagu-mägirajooni ulatuvad Altai mägede lääne nõlvad, mis Kazahstani piires on rikkad värvilistest metallidest (hõbe, kuld, seatina, tsink, vask). Kagu ossa tungib Tien-Šan oma põhjanõlvadega. Vii-

maste ning Tarbagatai ahelike vahelises häilus kulgeb ühendustee Kesk-Aasia ja Turaani madalmiku vahel, tuntud Džungaaria väravate nime all. Džungaaria väravatest läänes on rida ahelikke (Ala-Tau), milledes leidub rohkesti igilund ja liustikke.

Et Kazahstan asub kaugel ookeanidest ja on avatud külmadele põhja- ja kirdetuultele, siis on ta kliima kuiv, teravalt mandriine ja karm. Lühikesele ja soojale kevadele järgneb kestev ning kuum suvi neljakümnekraadise palavusega päeval ja vaevalt mõnekraadise soojusega öösel. Hilisele ja lühikesele sügisele järgneb kestev ning karm talv, mil temperatuur langeb põhjapoolsetes rajoonides 40—45° alla nulli. Ootamatud sulad vahelduvad kiilasjäaga. Ainult kolm suvekuud — juuni, juuli ja august — on vabad öökülmadest. Aastane sademete hulk ei ulatu üle 300 mm. Lumikate talvel on tähtsusetu, ning kari võib otsida toiduks kuluheina, mis aga kiilasjäa tõttu sageli kättesaamatu. Eriti sademetevaene on suvi; sel aastaajal pilvitus puudub nädalaid ning päikesekiiritus on väga tugev. Sademete vähesuse tõttu on mets Kazahstanis harulduseks. Metsad esinevad ainult kaguosas mäginõlvadel, siin-seal saartena Kazahstani kurrulisel alal ning maa põhjapiiril, kus stepp läheb üle metsastepiks. Ulejäänud osa on ääretu rohla — põhjaosas mustmuldadega rohurikas stepp ning keskosas sulgheinastepp pruunmuldadega, mis lõunas läheb üle poolkõrbeks soolasoodega, kohati aga liivakõrveks luidetega, kus on esindatud tüüpilised kõrvetaimed saksaul ja tamarisk.

Loomastikus esineb sõralistest antiloop-saiga, rohkesti närilisi, kiskjalistest liivapanter, röövlindude ning jõgede ääres veelinde.

Elanikeks on peamiselt kazahhid, vähem venelasi ja ukrainlasi. Rahvatihedus väike, keskmiselt 2 inimest 1 km²-l. Riigi põhjapiiril, Uurali ja Irtõši jõe ümbruses ning Sõr-Darja kunstliku niisutusega aladel tõuseb rahvatihedus 40-le inimesele km²-l.

Kazahstan on üks neist aladest, kus Nõukogude kord on kõige rohkem toonud muutusi majanduselus tsaariagsega võrreldes. Kui revolutsioonieelsel ajal enamik elanikkonnast olid kolijad karjakasvatajad, kes rändasid paigast paika lamba-, hobuse- ja kaamelikarjaga, siis tänapäeval on pandud mitte ainult alus põllumajandusele kunstliku niisutusega aladel, kus kasvatatakse riisi, puuvilla, kautšukitaimi ning aedades viljapuid, viinamarju, vaid esikohta on võitmas tööstus — kivisöe ja nafta tootmine ning värviline metallurgia. Linnaelanikkonna protsent on tõusnud 27-le. Suurim keskus pealinn Alma-Ata.

NÕUKOGUDE LIIDU KESK-AASIA.

Turkmeeni NSV, Uzbeki NSV, Tadžiki NSV ja Kirgiisi NSV.

Kõikidest Nõukogude Liidu osadest on Kesk-Aasia omapärasemaid, pinnareljeefilt mitmekesisemaid ja ookeanidest kaugemalasuvaid alasid. Looduslikud kontrastid on siin teravamad, selgemad ja suurejoonelisemad kui mujal. Kõrgused vahelduvad Kaspia äärsest alamikust

kuni 7500 m kõrgusele ulatuvate mäetippudeni. Siin esinevad Liidu kõrgeimad mäestikud, suurimad liustikud, siin levivad samuti laiaulatuslikumad kõrved. See on suurim umbvoolu ala, kus ainult kaks suurt jõge läbivad kõrved ja suubuvad Aarali järve umbvesikonda. See on pilvitu taeva, kõrvetava päikese valitsusala, kus tuul püüab voolida pinnareljeefi kõrveliivas. Pinnalaadilt saab eraldada: 1) edelas asuva madalmiku osa ja 2) kagus leviva mägise ala.

1) Madalmik hõlmab $\frac{2}{3}$ Liidu Kesk-Aasiast ning haarab endasse Ust-Urti lõunaosa ja kaks suurimat kõrbe — Kara-Kumi ja Kizil-Kumi, mida eraldab üksteisest Amu-Darja. Laiaulatuslikum on Kara-Kum, kus liivad katavad 90% pindalalt, meenutades hallikas-kollakate luidetena tardunud merd. Liivade vahel on laialipaisatud soolsood ja nn. takõrid, savikad laigud, mis kevadel on vesised ja sitked, suvel kõvad kui kivi. Soolasood e. sorid ja takõrid on iseloomustavaks Kesk-Aasia kõrbedele. Kohati läbivad Kara-Kumi kuivanud jõesängid, mis tuletavad meelde Atlasemaade vadisid. Lõunaosas on rohkesti oaase. Kizil-Kum on Kara-Kumiga võrreldes veerohkem, liivavaesem, steppiderikkam. Tuntuim on Ferghana org, mis on üks tihedamini rahvastatud alasid Kesk-Aasias, samuti viljakaim, tänu kunstlikule niisutusele.

2) Võimsaimaks massiiviks mägisel alal on Han-Tengri massiiv Tien-Šani mäestikus, kus asub ka suur ja sügav Issök-Kuli järv (Kirgiisi NSV-s). Mägiharjade kõrguselt ja tiheduselt ületab Tien-Šani Pamiiri-Alai süsteem, kuhu kuulub ka kõrgeim tipp N. Liidus — Stalini mägi (7435 m, Tadžiki NSV-s) ja suurim liustik, 80 km pikkune Fedtšenko liustik. Pamiiri liustikud varustavad veega suurimat Kesk-Aasia jõge Amu-Darjat. Amu-Darja on tujukas ja rahutu, siin laieneva, seal ahe-neva sängiga, kiirevooluline, karestikuline, veerikas, rohkesti setteid edasikandev jõgi. Suudmes on tal suur delta. Teine suurimaid jõgesid — Sõr-Darja toitub Tien-Šani liustikest. Kuigi veevaesem, kitsam ja madalam, on Sõr-Darja paremini kasutatav kunstlikuks niisutamiseks; Amu-Darjas peitub aga suurem vee-energia tagavara.

Kliimalised olud sarnanevad väga Kazahstani omadega, mandrilisus aga väljendub kohati veel teravamalt. Kevad varajane, lühike — veebruaris sulab lumi, puud lehistuvad ning mai lõpuks juba küpseb nisu ja valmivad aprikoosid. Algab kestev, kuum ja vihmata suvi. Puhuvad kuivad ja kuumad tuuled, mis kõrvetavad taimestiku, tõstavad õhku peent liivatolmu, mis kollase loorina katab päikese. Mägirajoonis on suvi sõbralikum, langeb vihma ja taimestik säilib. Augusti lõpul kuumus lakkab, algab sügis, parimaid aastaaegu Kesk-Aasias. Taimestikus peegeldub kliima. Metsad kasvavad ainult kohati mäenõlvadel, kuna valitsevad on kuivusperioodid kohanenud rohttaimed, poolpõõsad ja põõsad. Juured tungivad taimedel sügavale maasse, lehed on kitsad, teravad, villkarvased või asendatud soomustega, nagu saksaulil, mis moodustab omapäraseid, varjuta metsi liivastel aladel. Jõgedede kallastel kasvavad peaaegu läbipääsematute džungleina pajud, paplid, tamariskid ja džidda. Tüüpiline aga on poolkõrb ja kuivusstepp, kus taimkate

esineb üksikute puhmastena. — Loomastikus on esindatud tüüpilised, kõrvele ja kõrvmägedele omased vormid. Iseloomulik on loomade kollakas kaitsevärv ja kõrbede-poolkõrbede vöötmes. Rohkesti on roomajaid — mürgiseid madusid, sisalikke, kelledest suurim on kuni 1,5 m pikkune varaan.

Enamusrahvusteks vastavalt vabariigile on turkmeenid, uzbekid, tadžikid ja kirgiisid. Venelasi on ainult 6% rahvastiku üldarvust. Rahvatihedus keskmiselt 9 inimest 1 km²-l, kuid kõrvelised alad on peaaegu asustamata, viljakais oasides aga elab üle 70 inimese km²-l. — Majanduses seisab esikohal põllumajandus. Tänu kunstlikule niisutusele on külvipind jagunenud üksteisest eraldatud oaside vahel. Suurimat külvipinda omab Uzbeki NSV, kus tähtsaimaks põllumajanduslikuks rajooniks on Ferghana org. Kasvab nisu, kaer, hirss, riis, lutsern, mooruspuu, esijoones aga puuvill. Uzbeki NSV annab suure osa Nõukogude Liidu puuvillatoodangust. Aedades valmivad viinamari, virsikud, õunad, aprikoosid, viigid, pirnid. Karjandus on esikohal mäginõlvadel ja seal, kus puudub kunstlik niisutus. Kasvatatakse karakull-lambaid, kaameleid, hobuseid ja veiseid. — Kuigi maavaradest leidub naftat, sütt, inglistina, väävlit, vaske, on nende tootmine veel vähese tähtsusega. Tööstus töötleb peamiselt põllu- ja karjamajandussaadusi. Suurim linn on Taškent — Uzbeki NSV-i pealinn puuvillatöötlemisega, siidikerimistööstustega, ühtlasi tähtsaim kultuuriline keskus kogu Kesk-Aasias.

*

Läti NSV ja Leedu NSV füüsilis-geograafiline olu on õpetajaskonnale enam-vähem tuttav. Mainin ainult nii palju, et nende liiduvabariikide käsitlusel ei saa mööduda ajaloolistest sündmustest poliitilises elus 1940. aastal ja et tähelepanu tuleb pöörata ka nende tähtsusele Liidu majanduselus, seoses nende asendiga Läänemere rannikul.

Esitatud materjal ei ole antud mitte selleks, et samas ulatuses peaksid õpilased selle kõige omandama, vaid ta on mõeldud akena õpetajale. Õieti ei ole siin midagi uut, pigemini tehakse kokkuvõtteid kord juba õpitud tõsiasjade koondamiseks teatud administratiivse või maastikulisel üksusel piirides.

Väljaandja: ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. Kirjastaja RK „Pedagoogiline Kirjandus“. Vastutav toimetaja J. Seilental. Tegev toimetaja J. Käis. Toimetuse aadress: Tallinn, Tõnismägi 11. Ladumisele antud 26. jaanuaril 1946. MB-01145. Trükkimisele antud 5. veebruaril 1946. Trükipoognaid 4,5. Trükiarv 3700. Trükikoja tellimise nr. 68. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn.

На эстонском языке „Ньюкогуде Коол“ (Советская школа),
орган Наркомпроса ЭССР.

Ilmub 1 kord kuus. Üksiknumbri hind 5 rubla. Tellimishinnad: 6 kuud — 30 rubla,
12 kuud — 60 rubla.

Rbl. 5.—